EMLÉKEIM.

IRTA

Gr. TELEKI SÁNDOR.

KIADTA A PETŐFI-TÁRSASÁG.

ELSŐ KÖTET.

BUDAPEST.
AIGNER LAJOS
könyvkiadó-hivatala.

EMLÉKEIM.

Budapest. Weiszmann testvérek könyvnyomdája

ÉDES JÓ ANYÁMNAK

FORRÓ SZERETETTEL

AJÁNLVA.

AZ ELSŐ KÖTET TARTALMA.

Lap.

LEVÉL SZANA TAMÁSHOZ,

a »Petőfi-társaság« titkárához.

Tisztelt barátom! A »Petőfi-társaság« összegyüjtött tárcacikkeimet kiadásra méltatta. Tudom, a társaság inkább nagy költőnk barátját, mint az irót akarta megtisztelni.

E cikkek nagyobbára a »Magyar Polgár« tárcájában jelentek meg, s tele vannak transsylvanismussal és gyarlósággal.

De én — uram! — nem tudok kótából irni. Naturalista vagyok, mint hajdan Boka Károly, Pócsy Laci, vagy az öreg Bunkó. Utól ér, rám jön, s húzom, vigan vagy szomorún, úgy amint szivem érzi; húzom derüre, húzom borura, de — tányérral nem járok.

A ki nem szereti a cigány muzsikát, ne hallgassa.

Isten önnel! Szívvel üdvözli —

Koltón, Nagybánya mellett, 1879. október 1-én.

TELEKI SÁNDOR.

VÁLASZ ÉS KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

az érettem kérelmezőkhöz. *

Uraim!

Hálás meglepetéssel olvasom a »Korunk«-ból önök szíves részvétét a számüzött iránt.

Fogadják forró köszönetemet s elismerő hálámat!

»Ha valakinek számkivetésben élni súlyos bünhödés, bizonyára legsúlyosabb az, a magyarnak« — azt mondják önök, — s önöknek uraim, igazok van.

Szeretni, imádni a hazát, s kényszéritve lenni: élni a hazán kivül; vágyni, sová-

* Nagy-Bánya város polgársága továbbá Koltó, Szakálos és Katalinfalva községek lakói az 1867-ik év elején, folyamodást intéztek a császárhoz, a hazában maradhatásom engedélyezése, illetőleg számüzetésem megszüntetése iránt.

rogni vissza a hazába, szeretteink körébe, a mieinkhez, — és nem jöhetni; megosztani a távolban fájdalmát, szenvedéseit, érezni kínjainak minden érverését, és nem láthatni az anyaföldet, melyen születtünk és felnőttünk, s melyért édes örömest halnánk meg; — idegennek lenni az idegenek közt, hazátlannak a földönfutásban.

Idegen nyelven beszélni a hazáról, átfordítani: »e földön kivül nincsen számodra hely!« — látni, mint virágoznak fel népek, midőn mi sorvadunk, — nézni a mások jólétét, midőn mi szegényedünk, — bámulni a gazdag termést, a hajlott kalászokat, a végig öntözött réteket, míg az Alföld éhen hal.

De hagyjuk ezt és reméljünk egy jobb jövőt . . .

Önöknek irántami rokonszenve 18 évi fájdalmat enyhít; s ha kérelmök ő cs. k. Felsége által kegyelmesen fogadtatik, úgy engedjék meg, hogy jöhessek önök szeretett körébe, mint igénytelen magán polgár, mívelni azon földet, melyen éltem legboldogabb napjaimat töltém.

Önök szeretetétől átmelegülve, közösen és együtt munkálódunk, kivenni a földből a termést, a főkből a világosságot, a szívekből a közös szeretetet.

Elfeledjük a múltak keserű emlékeit, fajkülönbség nélkül élünk együtt, egymásért, mint e m b e r e k, — egy közös anya gyermekei, mint testvérek.

Elismerő köszönettel üdvözli önöket
Kolozsvártt, 1867. február 18-án.

TELEKI SÁNDOR.

KISZAGGATOTT LAPOK EGY SZÁMŰZÖTT JEGYZETEIBŐL.

(London 1859.)

»Il n'y a de patrie, que pour les exilés!« *

A. Karr.

A számüzetésnél nincsen szomorúbb helyzet, azt megszokni nem lehet! — A honvágy ellen nincsen orvosság, mert mennél több ideig tart siralmas állapotúnk, annál inkább vágyunk vissza az imádott hazába, szeretteink körébe, — vissza oda, hol édes anyánk járni tanított, a szent földön, mely nem takarandja tán tetemeinket; hol először hallók a szeretet s madár éneklését, hol először láttuk a ragyogó napot, s érzők a család ápoló melegét, hol a részvét és szeretet ringatá bölcsőnket, hol

* Csak is a számüzöttnek van hazája!

Karr Alfonz.

minden virág, minden fűszál, minden fa ismerősünk, minden ember rokonunk, minden állat barátunk. Hová az idegen messziről jő, s mi mindenütt otthon vagyunk,—hol érzelmeinket érzik, szavainkat értik, s örömeinkben, bánatainkban résztvesznek. Hol a föld őseinket fedi, s minket táplál, s melyet — mint a nagy Danton mondá: — »nem lehet csizmánk talpán magunkkal vinni«, de magunkkal viszszük, mélyen szívünkbe zárva emlékét, mely gyötör, kinoz, kétségbeejt, és mégis vigasztal és boldogit! . . .

Mindenütt megakarunk telepedni, s mindenünnen elvágyunk; fészket akarunk rakni s elröpülünk, — s minta bolygó zsidó, e nagy számüzött, örökösen halljuk fülünkbe zúgni: tovább! tovább! tovább!

És mennél tovább vándorlunk, szívünkkel, lelkünkkel, eszünkkel annál közelebb vagyunk hazánkhoz.

. . . Aradról, hol Haynau gorombáskodott, s a brünni hóhér operált, Szerbiába menekültem. Honvéd ezredesből lettem Knicsánin tábornok kocsisa, Szerbiából Törökországba, itt először csengett fülembe: tovább! — Elkoldultam magamat Franciaországba, itt a becsületes praesidens épen akkor mentette meg a társadalmat, s kitette

szürömet; mentem a belgákhoz tovább! Angliába, Jerseybe, innen kiűztek Guerneseybe, tovább! Belgiumon át Németországba. Bachnak birodalma s a »gleichberechtigung« nem feküdt még olyan szilárd alapon, hogy én Schweinfurtban, mely híres a káposztáról, — időzhessem; menesztettem tehát Helvétiába, tovább! Vissza Törökországba; itt a honest Emperor muszka ürügy alatt hadat viselt Angliával, — Bonaparte contra John Bull, — én Kis-Ázsiában kóvályogtam, — boldog föld, nem láttam benne zsandárt. Innen Görögország classicus földjére, Solon, Lycurg, Alcibiades, Aristogiton, Aristides hazájába; itt nyakamról lopták le nyakkendőmet Leonidás dicső utódai. Vissza Helvetiába, tovább! Spanyolországba, Afrikába, Portugallba, Angliába. Mindig tovább! tovább!!

Mindenütt idegen, mindenütt gyanús, »ellensége a rendnek és családnak«, számüzött, menekült, emigrans, veres-republicanus, iparlovag, kalandor, communista, földönfutó, hazátlan, socialista, conspirator, földosztó, revolutionarius, carbonári, Mazzini-agens, szabadkőműves, Kossuth-emissarius, tagja a Marie-Annának . . . hajrá! Mouchard csipd el Spitzli! — Hajtottak rám tíz esztendőn át a rendőrségnek titkos és nyilvános kopói!

Törökországban veszekedtem a Csausz-basival, — Franciaországban a prefectura-val, s a kellemetes Lopezzel; a németek közt a humanus Polizeidirektor geheime Rathtal, — Spanyolországban az alkaldéval, — Jerseyben a Connetableval, — Belgiumban egy — az orrából szavaló, ünnepélyesen unalmas belgával, kit neveztenek vala: »monsieur l'administrateur général de la sureté publique«-nek, ki mindig hálósipkát viselt, mindig náthás volt, s mindig azt akarta tudni, hogy hol nyugszik szent István szent koronája, pallossal, palásttal, strimflivel és pántoflival együttesen.

Olaszországba vágytam; Olaszországba nem mehettem.

Ott az atyáskodás komondoroskodott. A Teutonok civillizáltak kötéllel és golyóval, — Herman fiai mogyorófával commentálták Dantét és Ariostót, virgácscsal illustrálták Tassót és a Decameront. — Mantuát, Veronát halálra erősítették s Urbán hirdette az evangeliumot. Ránk nézve capacitáló argumentum az akasztófa volt, s ezen bölcsészeti tételt, az akkoriban uralkodó katonai nyelven: »Vogelfrei«-nak nevezték; — — és én mégis oda vágytam!

Londont, a spleen metropolisát sürü köd fátyolozta, cristalizált cseppekben hullott

a kőszéneső, a nedvesség, a nyirkosság bőröm alá fészkelődött s már érzém a köszvény csimaszát idegeimben, — fáztam, dideregtem, mint szegény Tamás Lear királyban, s éjelente nappalt álmodám. Úgy szerettem volna kuvaszkutya lenni az alföldön, kinyujtozva ráheveredni a megkezdett szalmakazalra, piríttatni magamat, mint Job a szemétdombon, vagy mint Don Caesar: fejemet az árnyékban, lábaimat a napon; vágytam látni a fölöttem lebegő bárányfellegeket, az aszályos delet, az úszó békanyált, mely gazdag nyarat s hosszú őszt jósol; — úgy vágytam, úgy sóvárogtam haza!

Haza? — de hát mi ez a szó: **Haza?**... Talán csapat-tömörülése egy csomó népnek? — vagy geologiai átformálása egy csomó földnek? — a jólétnek édene-e? vagy a szenvedések gyehennája? — az elnyomatás Golgothája-e? vagy a feltámadás és megdícsőülés Táborhegye??...

Nem!

Egy eszme a szívben, mely az agyban elvvé válik, s imádjuk azt, mert szerencsénk vagy szerencsétlenségünkre magyarnak születtünk.

Ismeretes dolog, hogy az angolnak a kése s az utlevele túlságosan jó; — a japáni párbajt vívó nem tartja magát kék-

v é r ű n e k, hanem scheffieldi bicsakkal hasítja fel hasát; útlevele mellett tanuskodik a hires Pacifico-ügy, midőn Palmerston zsidó, lord Pacificoért levegőbe akarta röpíttetni a hires Görögországot, Miaulis és Mauromichaelis-szel együtt, s csakis akkor tágított, midőn Padiamantopulos fehér galamb képében az olajággal megjelent.

És midőn az alsóházban azt nyilvánítá az öreg Lord, hogy: mint hajdan az ó-rómainak elég volt azt mondani: »C i v i s R o m a n u s s u m!« hogy tiszteltessék bárhol e földön: úgy jelenleg a »C i v i s B r i t t a n i c u s t« még a cannibálok se falják fel, a királyné kormányának engedelme nélkül.

Én ismervén Schwarzenberg-Haynau-Bach étvágyát, étvágymentesiteni kivánván magamat, solicitatorom közbenjárására, a londoni burgerek aranykönyvébe ünnepélyesen beirattam, megeskettetvén az ó- és új-testamentumokra.

É s l ő n ú t l e v e l e m.

A borbély-legény, gitárral kezében, holdvilágos éjjel, ajkain a szenvedélyes szerelem dallamával: »én vagyok egy hiv szerető, kit a fátum megpróbált«, nem őrjönghetett volna annyira szive betegségének frenesisében, midőn az imádott szobaleánynak ablakai megnyilnak, a viszonszeretet mámorát érez-

tetendő: mint a hogyan én örültem Lord Malmesbury aláirásának, mely útlevelemet hitelesité.

Mehetek hát Olaszországba! Láthatom a napot. Hazámat véltem ott feltalálni. Nyolc évig voltam még számüzött. S a nap még most sem süt!

LEVÉL A »JÓNÁS LAPJA« SZERKESZTŐJÉHEZ.

Kozárvár, január 7. 1873.

Barátom Jónás!

Felszólítasz, hogy irjak lapodba.

Szivesen; — »legyen nekem a te igéd szerint.« Kiszaggatok majd egy pár lapot a »számüzött jegyzeteiből«, — beszélek veled, s általad olvasóiddal, a multról, s hagyom a jelent, hol minden a »geseft«-en kezdődik, a trafikán foly, s a kótyavetyén végződik.

Metaliques-szavazó, nyereménysorsjegyhivatalnok, kiházasítóhitelbank-képviselő, sáp után szaladó bukott mágnás, multjokról renegált püspökök mind a két hiten, izmaelita Fugger-űzérek, ministerek, sáfárkodó keresztény zsidók, az Eynatten-nemzetségből; consortiumokat eszkábáló advénák, kopóláncra fűzve honi himpellérekkel, nyiltan és orozva maró leszalonnázott firkászok, börzén ólálkodó

suhanc diák, és azon trupp, mely a közönséges bódékban szomorú bohózatait kintornálja —

»Rosz időket élünk,
Rosz csillagok járnak!

Ezeket édes Jónás barátom elhagyjuk, — s közelebbről majd elmondom első találkozásomat Bem apóval.

Et nunc vale!

Barátod

TELEKI SÁNDOR.

ELSŐ TALÁLKOZÁSOM BEM APÓVAL.

Erdély elesett, — Baldacci, Katona Miklós kiverettek az országból, mindenki szaladt és árulást kiáltott, a katonai fegyelem megszünt, s az egymás iránti bizalmatlanság elterjedt seregeinkben, — a nemzetőr panaszkodott, hogy Baldacci elárulta a hazát, mert a szamosujvári csata előtt nem osztatott ki a polgárkatonák közt fejér kávét téjföllel, s szalonnán koplaltatta a céhbeli mesterembert, ki jó katona ugyan e körülmények közt, hazáját rajongva szereti, de Baldacci uramért még sem kíván éhen meghalni; le a hazaárulóval!

Déésnél, hol hazát szerző ősapáink »Deus«-t kiáltottak, ezer sváb lovas-nemzetőrrel, Rákoczy zászlójával élökön, s más hathétezer lándzsás és kaszás polgártárssal, — kiknek legjobb fegyverök: — a gubájok volt — megiramodtak; a sváb leugrott lováról, hogy sebesebben szaladhasson, a szamosközi nemes atyafi hóna alá fogta csizmáját, s mezítláb velocipédelt a nagybányai bércek felé.

Reggel nyolc és kilenc óra közt per pedes megindult Déésről, s este szürkületkor már Erdőszádán volt; tessék kiszámítani madár-repületben a távolságot.

Nincsen undorítóbb látvány, mint egy megrémült sereg; életemben kétszer élveztem már e gyönyört, a harmadiktól tán megment az emigránsok istene.

A kolozsvár-csucsai vonalon megmaradt Csucsa és két római falu.

A déés-bányain Katalinfalva, a katalinfalvi hiddal, mely hidnak az akkori földtani felosztás szerint fele Magyarországé volt, s ott kezdődött tekintetes nemes Szathmár vármegye, a peleskei nótáriusnak hírneves hazája.

A kolozsvári sereg Csucsára érkezve azt tette, mit a déési Szathmárra szaladtában: kitört közöttök a bellum intestinum, — választánk magunk közül vezért, Riczkó contra Baldacci, — Zsurmay contra Katona.

Azt mondták: szervezkedünk, reorganizáltuk magunkat, mint Nagy-Idán, — s midőn legjobban korteskedtünk a leendő vezér mellett, azon hír terjed el, hogy Pestről uj vezért küldenek le, — az osztrolenkai hőst, Bem József lengyel tábornokot.

Én az időben kővárvidéki főkapitány és mint akkor nevezni szokták — teljes hatalmu kormánybiztos voltam. — Egy sürgönyt kap-

tam Kossuthtól, melyben bizalmasan tudatja Bem kinevezését, s felszólít, hogy az öreg úrnak rendeleteit teljesítsem.

Másnap sürgönyileg tudósítja Bem tábornok a katonai parancsnokságot, hogy nemsokára megjelenend Szathmáron, átvenni a parancsnokságot, s szemlét akar tartani, azért az egész sereg Szathmártt összpontosítandó.

Nagy volt az öröm közöttünk, hogy végre valahára lesz vezérünk, — lesz aki ujból szervezzen, parancsoljon, s legfőképen aki parancsait végrehajtassa.

Én — mint civil hatalom — more patrio fogadtatásáról gondolkoztam. Táblabirói véralkatom nem mellőzhette a coculorumot, — előrántottam polgármester uramat, beszéltünk nagyon apropos diadalívről, a gubás-, varga- és csizmadia-céhek kirukkoltatásáról és mozsárágyukról.

Minekutána fogadtatási haditervünket annak rendje és illő módja szerint elkészítettük, az éj bekövetkezett, nyugalomra hajtók fejünket, Morpheus karjai közé vetvén magunkat.

Viradat előtt, Bánffy János barátomnak, — ki minden csatában első volt, s kit egy csirkecsont meggyilkolt! — segédtisztje költött fel mély álmomból, s jelenté, hogy:

— Bem tábornok megérkezett!

— Mikor?

— Az éjjel.

— Hát a gubás-, varga- és csizmadia-céhek?

— Mind kárba vesztek — egy árva lélek sem fogadta.

— Hova szállott?

— A vendéglőbe.

Megöltem magamat! — s kétségbe voltam esve. Magamra vasvilláztam ruhámat, s szaladtam a »Fehér ház« vendéglőbe.

A folyosón a tábornok segédtisztjével, gróf A. A.-val találkoztam, s kérdém:

— Felkelt-e a tábornok?

— Le sem feküdt; — volt a felelet.

— Kérem jelentsen be, én vagyok a kormánybiztos.

A tábornok elibe vezettek, — s először láttam azon embert, ki éltemre oly nagy befolyással volt, kit az események folytán a bálványozásig megszerettem, kinek nagysága eltölté lelkemet, kit még most is az imádásig becsülök, — s ki az egész hadjárat alatt pártfogóm, — apám volt.

Az első benyomás, melyet Bem tábornok rám tett, kellemetlen volt. Előttem állt egy igénytelen kinézésű kis homonculus, pisze orrával, duzzadt ajkaival, nyírott bajuszszal, szakállát több nap óta ott felejtette a borotva, — öltözete hosszu szürke köpenyeg,

lengyel-zsidósan szabva, — arcának jobb felén egy csak most hegedni kezdett seb, — habozó, sántikáló lépésekkel előmbe tántorgott, s rikácsoló hangon kérdé:

— Wer sind Sie? — was sind Sie? — und warum sind Sie?

Kicsoda ön? micsoda ön? és miért van ön? — Ezen előzékeny szavakkal fogadott engemet leendő tábornokom.

Első pillanatra nem tudtam mit felelni, — de villámgyorsasággal megfutá agyamat helyzetünk nehézsége, a fegyelmezetlenség s viszály, mely seregünkben fekélyként elterjedt, s összeszedvén ékesszólásomat, az öreg urnak elszavallám:

Én, tábornok ur! a kővárvidéki főkapitány és kormánybiztos vagyok, — nevem T. S. s azért vagyok, hogy az ön rendeleteit teljesítsem s mások által is teljesíttessem, — mert meg vagyok győződve, hogy itt parancsolni, s feltétlenül engedelmeskedni kell!

Az öreg ur rám mosolygott. — De sokszor láttam hadjáratunk alatt e mosolyt, mely nem annyira ajkain, mint inkább szemeiben tünt fel!

— Nekem a sereget kell megszemlélnem, — mikor láthatom önt?

— Ha megengedi, a tábornok úrral maradok.

Az öreg úr ujra rám mosolygott, s kezét nyujtá.

A szathmári nagy piaczon fel volt állítva seregünk, úgymint:

A 4-ik honvédzászlóalj, (M e s z e n a).
3. század Sándor-gyalog, (K e l l e r).
Bécsi légio, (A u e r s p e r g).
Szathmári önkénytes lovasság, (M a r ó t h y).
I. osztály Koburg-huszár, (S u l y o k).
1 század Vilmos-huszár, (Z s u r m a y).
2 század szathmári gyalog, (J e n e y); és
1 üteg hatfontos ágyu, (B ö h m).

A tábornok azon előszeretetnél fogva, melylyel az ágyuk iránt viseltetett, a vezénylő tiszt (Zsurmay) jelentését be sem várva, egyenesen az ágyuknak tartott.

Zsurmay jelentését lengyelül tevé, de az öreg mintha semmit sem hallana, csakis ágyuira fordítá minden figyelmét; rendben és egyenként megtapogtva vizsgálá azokat, s mindenik ágyunak kinyittatá töltényes ládáit.

Még akkor nem ismertük az öreg úrnak azon tulságos szenvedélyét, melylyel ágyui iránt viseltetett, s így igen furcsán tűnt fel előttünk ezen b a t t é r i a - s z é p e l g é s.

Elvégezvén az ágyukkal, az emberekre került a sor.

Rendre szemlélte a csapatokat, s végezvén a szemlét, elléptette maga előtt a sereget,

s azután mindnyájokat haza eresztė, csakis a nemzetőrök maradván fegyverben, azaz hogy lándzsában és kaszában.

Nagy volt a rémület nemzetőreink közt, — azt hitték, hogy őket küldi a polyák generális a mészárszékre, megboszulni a déési hedzsarát.

Szemle után a vendéglő termében gyűlt össze az egész tisztikar, s midőn Zsurmay be akará mutatni a tiszteket egyenként a tábornoknak, az öreg úr összeráncosítá homlokát, arca kellemetlen kifejezést ölte magára, hangja rikácsolóvá vált, s mindenki szeretett volna inkább másutt lenni, mint közelében.

— Hagyja a bemutatást, — lesz alkalmunk közelebbről megismerkedni, mert én az urakkal maradok. — Uraim! a kormány engem e hadsereg teljhatalmú főparancsnokává nevezett ki. Én önöktől feltétlen engedelmességet kérek, aki nem engedelmeskedik: agyon fogom lövetni. De én fogok tudni jutalmazni is! — A multról nem beszélek. A parancsolatokat rögtön kiadatom. Elmehetnek!

Egymásra néztünk s kiindulánk.

Midőn az ajtónál valék, utánam kiáltott:

— Kormánybiztos úr, egy szóra! szíveskedjék lemenni a nemzetőrökhöz, szólítsa fel őket, hogy azok, kik maradni akarnak, álljanak be önkénytesnek a harc végéig, a többieket

ereszsze haza. A csizmadia csak hadd csináljon csizmát, a szabó meg ruhát, a hadsereg számára. A népfelkeléssel csak akkor lehet valamit végrehajtani, ha lelkesülve van, de én úgy látom, ezeknek enthusiasmusát Déés lehűtötte.

Elmondám az őrseregnek az öreg úr ukázát, — öt perc alatt a vén polyák generális a legnépszerűbb ember volt az őrseregnél, — azonban majdnem az összes fiatalság felcsapott önkénytesnek, csakis az öregek és családosak mentek haza.

Teendőimet végzém, azon lázas tevékenységgel, mely a hazafit a szabadságharc alatt ösztönzi; — rendezni, szervezni, szerelni, erős hittel, mély meggyőződéssel, egy pillanatot nem kétkedve a jövő sikerében, nem tekintve az elénkbe kerülő akadályokra; — akarat fejlődik ki az emberben, s akaratának erőssége a várt eredményt eszközli.

Jelentést irtam a kormánynak Bem megérkezése és első fellépéséről, midőn segédtisztje által magához hívatott. Siettem hozzá. — Befogott kocsi állt a vendéglő udvarán. Az öreg úr készen volt az indulásra.

— Én indulok, s kormánybiztos úr jön velem.

— Tábornok úr parancsára; de még

előbb rendelkeznem kell, s holmim sincsen bepakolva.

— Nem tesz semmit, az úton majd rendelkezik, — menjünk.

Egy vékony kabát volt rajtam, s az idő csipős hideg, — de nem volt mit tenni, beültem a kocsiba az öreg úr mellé; egy pár szóval rendelkeztem a vendéglősnek, hogy pakoltasson be nálam, s küldje kocsimat hátaslovaimmal együtt utánam, azt sem tudván merre, vagy hova.

Kiértünk a városból. — A város végén megáll a kocsis és azt kérdi: merre?

Én lefordítám németre, s kérdém az öreg úrtól:

— Merre?

— A szamosi hidon keresztül és balra.

Világos lőn előttem, hogy Nagy-Bányára megyünk.

Hosszasan haladtunk, — az öreg úr hallgatott, mint a hal. — Végre egy kátyuba zökkent a kocsink, s akkor megszólalt:

— Volt-e ön katona?

— Igen is, nem is.

— Hogyan?

— Egy expeditiot csináltam Spanyolországban.

— Ki alatt?

— Don Ramon Cabrera alatt.

— Ön carlista volt?

— Tulajdonképen nem voltam, de ott szolgáltam.

— Hogyan?

— Sportból.

Az öreg úr jóízüen elnevette magát, s fölolvadt; kérdezősködött toronyáról-boronyáról, és mintha kicserélték volna, olyan kedves és előzékeny lett; megkinált bundájával, én lábpokrócát fogadtam el.

Beesteledett, a köd sűrű cseppekben hullott alá.

— Ismeri ön e vidéket? — kérdé tőlem.

— Igen jól.

— Messze van-e még Krassó?

— Egy félórányira.

— Krassóban megszállunk, hajtasson a fogadóba.

— Krassóban nincsen fogadó, — behajtatunk Darvay Ferenchez.

* * *

Darvay Ferenc egyike volt a legsajátságosabb embereknek, kiket valaha ismertem. Prototypusa a valódi magyar táblabirónak piszkos kiadásban.

Nem igen láttam emberben annyi ellentétet önmagában, annyi következetlenséggel; — nála a fukar fösvénység a préda pazarlással

karöltve járt, a ronda piszok a fényűzéssel; — a kicsapongó jókedvből minden átmenet nélkül a legmélább búbánatba rohant át, — szeretete pillanat alatt gyülölletté lőn, — hónapokon keresztül rakta élére a pénzt, hogy három »vízin« elherauszolja, — ezreket korteskedett el ma, hogy holnap — elcsapott kocsisának pruszlikját sajátkezüleg hátáról lerántsa.

Mint első alispán nyolc-tíz patvaristát tartott, kiket kártyázni tanított, pénzt adott nekik kölcsön, s legnagyobb öröme telt, ha az adott huszasokat viszanyerhette.

Jókedvében jobbágyainak telkeket ajándékozott, — s szobájának egyik szöglete tele volt zálogba lefoglalt baltákkal, fejszékkel és vasvillákkal.

Eszébe jutott megnősülni, s megkérte konyhaszolgálóját; Rózsi vonakodott; adott neki huszonnégy órai gondolkozási időt; — Rózsi gondolkodott, gondolkodott, s az idő leteltével szemlesütött fővel mondá:

— Meggondolkodtam tekintetes uram, — de már én csak Pistához megyek!

Pista pedig az igás-kocsis volt.

A szomszédban egy igen előkelő asszonyság felajánlotta szép, művelt leánya kezét, — Darvay azt felelte rá:

— Édes nagysám, elég volt egyszer ánglusnak lenni!

Háza, háztartása is olyan volt mint gazdája, — piszok a fénynyel, gazdagság a szegénységgel, pazarlás a fösvénységgel bizonyos disharmonicus egyhangúságot kölcsönzött, melyet én csakis nála tapasztaltam.

Azon időben gyakran fordultam meg házában, — én már nem voltam nála vendég, beletalálván magamat különcködéseibe.

Vendégek érkeztek. — Kinéz az ablakon.

— Ugyan kivel ver meg az úristen?

Urhölgyek voltak.

Fiuk! szedjétek le az ágyakról a lepedőket s terítsetek asztalt, — mert nincsen tiszta abrosz a háznál.

Felterítettek, — meg volt rakva az asztal régi ezüst servic-szel, — s a patvarista urak lepedőjén pompásan ebédelt az uri társaság.

* * *

Megérkezvén Krassóba Bem tábornokkal, behajtattam a Darvay-udvarba.

Ferenc urnak rosz kedve volt, de mégis elég szivesen fogadott.

Előnkbe jött.

— Hát ugyan merre jár, domine Comes?

Nem járok, hanem járattatom! — s bemutatám a tábornoknak.

Hideg volt, s csak lakószobája volt befütve, oda vezetett.

Az öreg úr körülnézett, s láttam szemeiből, hogy meglepte a decoratio.

Azt hiszem, ő is kevés hasonlót szemlélt életében! . . .

Nagy négyszögű szoba, — az egyik szegletben a kandalló, melyben a nyirkos, frisen vágott fa érzékenyen sirdogált, s csakis a tengeri-csutkák csaltak belőle életjelt, — a kandalló mellett egy puttony, a benne elrothadt szőlőgerezdekkel szüret óta ott melegedve, — (kérem megjegyezni, hogy ez december második felében történt!) A kandalló előtt három szalacsi szalmával font karosszék, a kandallón birsalmák, úri- és lopótökök, — felette összetört tükör, Wesselényi Miklós és Kölcsey képeivel.

Az ablakok közt íróasztal, megrakva mindenféle képzelhetetlen holmikkal, szerszámokkal, portékákkal és állapotokkal. Faggyúgyertya és puncsessentia, sült gesztenyének a héja thermometrummal, — aszalt szilva, a házi úr fehér báli-mellényén, — mindenféle kéziratok, salétrom, barackmag, sárga répák, compass, fonál-gombolyék, s az ég tudja, hogy még mi minden; de arra világosan emlékszem, hogy egy darab stokfisch is volt még ott több éveken át és keresztül.

A másik szeglet tömve volt a már említett confiscált fejszék, balták és vasvillákkal.

A főtért a szoba padozatán, egy óriási szalmazsák, négy viseltes lópokróccal beboritva, foglalá el. — Midőn Darvay üléssel megkínált valakit, erre mutatva mindig azt mondta:

— Tessék leülni az ázsiai luxusra!

A harmadik szögletben volt az ágya, melyet csak akkor vetettek meg, midőn az alja letört; — a falon hápogásainak undorító nyomai látszottak, mert megfordulni restelt.

Ezen díszteremben, az »ázsiai luxus«-on foglalánk helyet.

Végre befűtöttek a tábornoknak szánt szobába. — Átkisértük az öreg urat. Ezüst kandelaberekben égtek a fagyúgyertyák, régi aranyszövetű paplan takarta ágyát, óriási medvebőr terült az ágy előtt, — az ágy mellett egy háromlábú faszéken egy nagy hábárló a mosdótál szerepét játszotta, — s a szoba egyik szegletében egy nagy csomó nyíri kolompér volt felhalmozva.

A tábornok írószert kért.

Kimentünk, s lőn nagy vadászat tinta, penna és papir után; — lelőttük a pennát, a papirt, a kalamárisnak nyomán hajtattunk, de a tinta — kámforrá vált.

Darvay befüttyinté legényét.

— Te! vegyél egy vasvillát, menj át Mózeshez, üsd agyon, s rabold el a kalamárisát.

Míg, mi hajtóvadászatot tartánk az iróeszközökre, azalatt megérkezett a tábornok segédtisztje, egynehány kocsi kisérettel, megyei tisztviselők, s más önkénytes tisztelgők. Letelepedtek. — Darvay vidulni kezdett, s egyszerre elárasztotta a jókedv. — Ilyenkor aztán a szó teljes értelmében igen kedves ember volt; nagyszerű humorával, utánozhatatlan cynicus kitételeivel, laconicus mondásaival napokon át el tudta mulattatni vendégeit; — ilyenkor a legelőzékenyebb házigazdává vált.

Legénye megérkezett a tentával, bevittük a tábornokhoz; az öreg úr fel s alá sétált szobájában.

— Bocsánat alkalmatlankodásaimért! — sziveskedjenek kérem segédtisztemet beküldeni, s mondják meg, hogy hozza be irótárcámat az irományokkal. — Darvayhoz fordult: — És ha ön olyan kegyes lenne, hogy nekem egy tányér köménymagos levest csináltatna, igen le lennék kötelezve.

Darvay rám nézett, — s kimentünk.

— Domine Comes! — engem mindig így cimzett, — mit tart az úr e vén emberről?

— Azt hiszem nekünk készítették; nagyon szigorú, s a mellett jó, — azt mondják Osztrolenkánál csodákat művelt.

— Na, én nem várok valami nagy dolgokat tőle; — nagyon udvarias, — köménymagos-levest vacsorál, — aztán lengyel! . . . én polyákot csakis akkor láttam kártyán nyerni, ha csalt; — a szerencse legnagyobb tudomány.

Gróf A. A. bevitte a tábornok irótárcáját irományaival, s benn maradt nála.

Darvay elővett egy játék kártyát.

— Uraim! az idő drága, ne vesztegessük; csengettek a chorusra, kanonok urak, imádkozzunk; itt a biblia!

Leültünk ferblizni.

Javában folyt a kártya; — A. A. kijött a tábornoktól, egy csomag irat volt hóna alatt, kezében a Mózes kalamárisa, leült a lomkamara-iróasztalhoz, s szomoruan rágta a tollát.

Darvay odakiáltott hozzá:

— Gróf úr! ne csináljon kérem rendetlenséget iróasztalomon; — a rend és tisztaság egyedüli bolondom; — hozzátok be a mosogatót a konyháról, hadd lássa a gróf úr, hogy úrnál van, aki szereti a rendet, de gondol tisztelt vendége kényelmére is.

A. nem felelt, csak rágta nagy szomoruan

a tollát, — kegyetlen vajudások közt volt, a szülés fájdalmai kínozták agyát.

Én sohasem szerettem a kártyát, nem volt szenvedélyem; felebarátom pénzére nem sóvárogtam, — felkeltem a kártyaasztaltól s A.-hoz mentem.

— Mi baj, cimborám? — kérdém tőle.

— Meg vagyok lőve! . . . der alter Herr olyan dolgokat adott zum concipiren, melyeket én nem tudom.

— Hadd lássam! — s olvasni kezdém jegyzeteit: Nagybánya városának rendelet a sereg élelmezésére, — Szathmármegyének detto, — Biharnak önkénytes csapatok állításáért, — Ugocsának, — Mármarosnak, — Sziget városának stb. stb.

Én azon időben sokat foglalkoztam megyei dolgokkal, s hirneves főjegyzőnk Hosszú László vezetése alatt meglehetősen be voltam gyakorolva az ilyesmikbe! — megszántam emberemet, s kártyázni küldém, — magam pedig iráshoz fogtam, s midőn elvégzém, kérdém tőle:

— Nyertél-e vagy vesztettél?

— Vesztettem.

— Jól van, vidd be az iratokat az öreg úrhoz.

Kevés idő mulva a segédtiszt jön vissza, s mondja nekem:

— Menj be az öreghez, — nem tudom az irásodat elolvasni, eine verfluchte Schrift!

— Majd eltudom tán én! — te ülj le kártyázni, de okvetlenül veszits.

Bementem a tábornokhoz.

Ez volt éltem döntő perce, sorsom e pillanatban határozódott el, — ez logicai egymásutánja tizennyolc évi számüzetésemnek; itt kezdtem kiérdemelni a kötelet. — e helyen avattattam fel a szabadságharcok katonájává: — áldalak tégedet szent forradalom!

Az öreg úr felkelt székéről, elémbe jött, s kezét nyujtá.

— Kormánybiztos ur írta a rendeleteket?

— Igenis, tábornok úr!

— Kérem szíveskedjék felolvasni.

Elolvasám, úgy, a hogy tőlem telt franciául.

— Nem volna-e kedve nálam és velem maradni? — kérdé hirtelen.

— Én mindenesetre a tábornok úrral maradok.

— Meddig?

— Míg hatásköröm kerületében müködik.

— Nem úgy értem! — Nézze ön, mi forradalmi időket élünk, szerencsétlen viszonyok és körülmények közt. Erdély, Magyar-

országnak kulcsa, el van veszve, csak az osztrák tábornokok ostobaságának köszönhetjük, hogy nincsenek Nagyváradról a debreceni úton. — Nekem Erdélyt törik-szakad vissza kell foglalnom, és vissza fogom foglalni, — s hogy sikeresen működhessem, sebesen, gyorsan kell cselekednem; és nem anynyira fegyverrel, mint lábbal kell az ellenséget megvernem . . .

— Két kard egy hüvelyben nem fér meg, — folytatá, — a civil hatalom mindig vitatkozó és késedelmes; én parancsolok, s önök vitatkoznak, — az idő telik, s az ellenség kipiheni az alatt magát. Nekem egy emberre van szükségem, ki a helyi viszonyokkal ismerős, s akiben bízhatom; — azért kérem önt, szíveskedjék beadni lemondását, s maradjon mellettem.

— Ha tábornok úr azt hiszi, hogy ügyünknek így jobban használhatok: azonnal beadom lemondásomat.

— Köszönöm, — s különösen köszönöm ezen rögtöni elhatározását! — Mától kezdve, a sereg létszámába mint honvéd-őrnagy lesz bevezetve, és át fogja venni a sereg élelmezését. — Jó éjszakát.

A szomszéd szobában még javában folyt a ferbli; bementem. — Darvay, éleslátásával

rögtön észrevette, hogy velem valami rendkivüli történt.

— Magnifice, quid novi?

— Spectabilis, felcsaptam katonának.

— Hát a vármegye?

— Visszafoglaljuk az országgal együtt, c u m a r m i s!

— Magának ajándékozom f r i n g i á m a t!

Még ekkor nem ismertem Proudhon József urat, hogy elmondhassam:

— Uraim! E — kard . . . e kard! . . legszebb napja életemnek!!

LEVÉL A »HÖLGYFUTÁR« SZERKESZTŐJÉHEZ.

Koltón, Nagybánya mellett, szeptember 25. 1876.

Kedves barátom!

Leveledet csak tegnap vettem, azt is titokteljesen, rejtélyszerűleg, felbontva, kitárva, íróasztalomon leltem. A koltói tízek tanácsának sbirrjei csempészték-e oda, vagy a nagybányai inquisitio san fedístáinak kezein át jutott el hozzám? — még ez ideig mély titok. Hanem azért késöre ugyan, de rögtön válaszolok.

Jókai, te, és még egynehányan par force tárcaíróvá akarjátok idomítani rokkantságomat; — én, aki már annyi gyepen fizettem, nem fizettem és futottam, nem tudom, megfogom-e ütni a mértéket a ti turfföt ökön, s nem fogok-e »Kisbért« fogni az őszi lágy gyepen; — ha lemaradok, vagy kitörök, legyen a ti károtok: én indulok!

. . . Volt nekem az emigratióban egy igen kedves számüzött batátom, Gaffneynek hívták; a híres haveri lapnak volt főszerkesztője, egyike a legkülöncebb eszes embereknek, kiket valaha ismertem. — Egy sajtóperében jambusokban védte magát; az esküdtek prózához voltak szokva, a rimekért hat hét helyett három hónapot húztak rá; az ítélet kimondása után, a hosszú, száraz, sápadt hecticus alak felmagasodik, s midőn az elnök azt kérdi tőle:

— Van a szerkesztő úrnak valami megjegyzése?' — azt mondja rá:

— Igenis elnök úr! — Nagyon felbecsülték verseimet, igen drágán fizetem eposzomat, — minden egyes zsoltár kétheti fogságba kerül; kár, hogy az urak nem kiadók.

Az elnök leszidta és rögtön becsukatta.

A haveri lap radical-republicanus irányú volt; a honest Imperor becsületes kormánya számüzte Gaffneyt; betegen Jerseybe érkezett. — A számüzetésnek egyáltalán nincs valami nagy gyógyhatása, s különösen a mellbetegeknek nem csukamájolaj.

Gaffney naponta sorvadt, szárazon köhécselt, körmei kékültek, hányta a vért, s végre a kór ágyba verte, utolsó napja közeledett.

A száműzött halottak felett többnyire Hugó Viktor tartotta a gyászbeszédet, — vilaghirű ékesszólása kísérte a hazátlant valódi hazájába; a száműzetés megszűnt, mert az öröklét kezdődött!

Gaffney jó barátja volt Hugó Viktornak, s ez látogatására ment. Hugo látására a haldokló felült ágyában, szemei túlságos fényben csillogtak, kinyujtá elaszott, hosszú, száraz karját, s azzal fogadta a látogatót:

— Köszönöm, barátom, hogy eljött hozzám — mértéket venni beszédére! — megfordúlt ágyában, s meghalt . . .

Jókai és te, nem vesztek mértéket rólam, hanem mértéket küldtök.

A tiszteletbeli »dísz-csizmadia« azt mondja: nekem Petőfi kell Koltón; s Garibaldi kikötése Marsallában. — Meglesz!

A »Magyar Polgár« rám kancsalit, s azt zengi édes-mézes kenetteljességgel, imaszerűleg, — a mi csakis szerkesztőjének kiváltságos tulajdona! — nekem: »első találkozásod Garibaldival, Kosuthtal, Victor Hugoval«; s itt nem elégszel még meg, hanem oda penderítesz még két stb. stb.-it, s aztán folytatod: »Érdekes volna még a caprerai történet is, melyet olyan jóízűen beszéltél el nekem.«

Ha jóízű volt, váljék egészségedre; de neked azt felelem: nem lesz meg!

Nem dolgozom mérték után, hanem leírom azt: »Hogyan menekültem ki.«

De kérem, értsük meg egymást: clara pacta boni amici!

Már a görög bölcs elprédikálta, hogy az ember testből és lélekből áll. Hogy ezt honnan vette, azt ő tudja, már ha tudja; de azt meg én tudom, hogy napsugárral, rózsa-harmattal, holdfénynyel s csalogány-dallal nem lehet jóllakni; Strasser Samu bátyámnak is megvan a maga Olympusa. Azt mondják, hogy nála lehet hitelezni, de ingyen gazdálkodni nem.

Nekem, édes barátom, egy darabig a kard volt tollam; most az eke, borona, kasza, kapa, a fejőstehén, a rugott bornyú s a makkoló disznó.

Ezekkel írok, ezekből élek.

Tudod, vagy legalább hallomásból sejtheted, hogy milyen áldásos idők malasztjai alatt gazdagodunk, gyarapodunk, lépesedünk, szóval virágzunk, mint a sáritök a gyepen.

Nálunk még nem vetett senki, és én ritkán vagyok kivétel, — az eső folyvást csorog, a hideg gyilkolja a tengerit, nekem és az oláh bácsinak mannáját; a hegyen öszszes szőlőtermésemet kis leányom ozsonnázta

el, s e szüret után azt mondta: még nem laktam jól!

Az adó kérlelhetetlen, mint a halál, de az uzsorás könyörületlenebb; a végrehajtó kihúzza párnádat fejed alól, de Nadálybőr aláíratja egy szép kis darab nyomtatott hosszúkás, kékelő papirosocskára a nevedet, két cinkos társaddal együtt; a többi a Jeremiás dolga, meg a Prótákené!

Tudod a Georgiconból, hogy oculus domini... a gazdának Figaronak kell lenni; Figaro itt, Figaro ott, Figaro majd megmondom hol! A gazdának firegni, forogni kell.

Azért ha cu pompa si cu gratia mondva: az ég csatornái folyvást csorognak, bérces kies kis hazánkban; ha a kőszirtekről csergedező patakocskák rohanó folyókká varázslódnak, ha az ég zivatara mennydörögve villámozza le az ős rengeteg koronáit, e tytani cser-óriásokat, — akkor komám! bevonom magamat gut gemüthlich dumm Deutsch, **dans ma niche**; és írok a Polgárnak, fellengző szárnyakon.

De ha feltisztul, ne huzd el Mariust romjairól; s hadd, hogy fogja a tél beálltáig az eke szarvát

barátod

TELEKI SÁNDOR.

BOJTORJÁNOK.

Édes barátom!

Azt kérded, miért nem folytatom cikkeimet a »Hölgyfutár«-ban?

Felelek neked egy pár szóval.

Tudod, minket kővárvidékieket kettévágtak, mint Shalabahámán a lovát; engem Szathmárba öntöttek, Károlyba kellett mennem, — onnan ide jöttem, — innen M.-Vásárhelyre, — vissza ide, — innen Fejérvárra.

Nem írhattam, de elmélkedtem. Cogito, ergo sum!

Közlöm veled, ha hasznát veheted, vedd.

Sokan panaszkodnak a botbüntetés eltörlése felett; nem virágzik többé a mogyorópálca, a hatágú korbács özvegyen siránkozik a szegen, a deres avasodik s eszi a pondró, a bank — heraust! — ma-holnap csak atyáink hagyományából tudjuk, — s ezek folytán: »romlásnak indult a hajdan erős magyar!«

Erre eszembe jut szegény Tausenau. Mikor a bécsiek amnestiát kaptak, Kossuth azt kérdezte tőle, hogy mikor megy haza? Azt felelte, hogy nem megyen. — Miért? — Azért, mert a kinek Ausztriában hátulja van, az soha sincs biztosan. És nem ment.

Azt mondják a botbüntetés eltörlésének ellenzői, hogy nincsen equivalens büntetés.

És ebben tökéletesen igazok van.

Ma — és ez nálam valóban megtörtént — ha béreseim összepofozódnak s beütik Mitrujnak az orrát, Mitruj eltántorog a járásbiróhoz, a járásbiró behívatja őket, kihallgatja, jegyzőkönyvre veszi, dacapozza, biszszeli, forazza, — ezt ismétli négyszer-ötször, elvesztek tehát ugyanannyi napszámot, s én, ki tisztelője vagyok Mitruj orrának, én ártatlan büntettetem.

A Mitruj orrán elkövetett merényletért több napig dutyiba zárják őket, — ott jól kiheverik, nyugoszszák magukat, pipáznak ad libitum, s áldják az urat, hogy Mitrujt orral áldotta meg.

Én, az ártatlan, büntettetem; ökreim hevernek, pénzes napszámossal kell őriztetnem, elmarad a szántás-vetés.

Alig telik el egy pár hét, az én embereim recidivába esnek, és — ujra én, az ártatlan büntettetem.

De hogyan lehetne ezen segíteni? — Rájöttem! Eureka!

Utaztassák a bűnösöket a keleti vasuton, s jótállok, nem lesz többé recidivista.

A kibünhödő vonal: **Kolozsvár-Déva.**

E gőz-kálváriának első állomása Kocsárd, itt az expiatio csak kezdődik, — második Tövis, itt már tövisen nyugszunk meg, kínoknak közepette; harmadik Fejérvár, 5 órai sírás és fogaknak csikorgatása; negyedik Piski, ha Bem apó előre tudhatta volna, hogy milyen kínszenvedés vár itt az utónemzedékre: sohasem foglalta volna vissza.

Hajdan a bűnös katonával vesszőt futtattak, ötször fel és ötször le, háromszáz ember közt; — nagy büntetés! — Tízszer fel és tízszer le: halál! És megtörtént, hogy a haláltól menekült megszökött negyedszer is.

Probálják meg e hon atyái, hozzanak törvényt, mely szerint utaztassák meg a javíthatlan, megrögzött bűnöst, Kolozsvártól Déváig tízszer fel és tízszer le, — és ha visszaesik bűnébe, hát akkor én — én — de mit mondjak? — hát akkor én — legyek **pipa!**

* * *

Az öreg Dumas-val voltam egyszer egy estélyen. A társaságban egy aláírási ivet köröztek, — egy végrehajtó szegényen mult ki

ez árnyék világból, s földporai sátorának elhelyezésére aláirtunk.

Az öreg Dumashoz viszik a lapot.

— Mennyit kell adni? — kérdi mosolyogva.

— Öt frankot.

Kivesz mellénye zsebéből egy tízest s oda adja; vissza akarnak belőle adni öt frankot, — s az öreg azt mondja rá:

— Kérem tartsa meg mind a tízet, és temessenek el egyszerre **kettőt.**

A napokban déltájban jövök haza, — egy uri ember sétál fel s alá szobámban; első pillanatra azt hittem, hogy Krasznay Miska barátom, mert olyan szent János-juhbőr kabátja volt, de megfordulván az illető, látom, hogy csalódtam.

Illedelmesen köszönt, — én is meghajtom magam (mert tudnod kell, hogy még az öreg Bassitól tanultam táncolni s tudom a complimentet).

— Jó reggelt kivánok!

— Adjon isten! — ugyan kutya hideg van, ért-e már ilyen korai telet?

— Bocsánatot kérek, — s nem beszélt a télről, — én sajnálom, de foglalni jöttem az X. csődtömeg számára.

Meg vagyok lőve! — gondolám, ez a tisztességes uri ember elviszi a paplanomat,

ebben a csikorgó hidegben mivel takarózom majd? — mégis némi vigaszt nyujtott azon tudat, hogy utolsó esetben van — bundám.

— Mennyi az összeg? — kérdém meghatottan.

— Huszonhét forint ötvenkilenc krajcár.

Arcom felvidult, — mert még ennek a summának állhattam elébe, — s kipenderítettem a huszonhét forint ötvenkilenc krajcárt.

A végrehajtó, mint mondám, tisztességes uri ember, — első látására az embernek kedve jön felkérni komának, násznagynak, — én a fiam lakodalmára okvetlenűl meghivom.

Arca elkomolyodott, homloka redőjéből úgy látszott, hogy: nem oda Buda! — Folytatá:

— Kérem, és a költségek. B. ügyvéd (a föld legyen felette könnyü!) számítása szerint ötvenkét forint kilencvenhárom krajcár.

— Kérem az étlapot! — mondom savanyú arccal; — s átadott egy patyikus kontót.

1. Tőke	27 frt	59 kr.
2. Kamat 6%	3 frt	74 kr.
3. Megállapított perbeli költség	18 frt	40 kr.
4. Végrehajtási költség . . .	3 frt	20 kr.
szóval: jöttünk, mentünk, summa	52 frt	93 kr.

Megdermedtem — s kifizettem; nálam a nyugta.

S aztán volna lelked kivánni, hogy ilyen körülmények közt »Hölgyfutár«-ozzam?!....

De derül az ég, olvad a jég, szemlátomást tavaszodunk, — bennem is felolvad az írvágy, s a napokban küldeni fogom cikkem folytatását.

PROLOGUS A MENNYEKBEN.

I. Jelenet.

Az Úr, — a három főangyal, — utóbb Mephisto.

Az Úr felhő-trónján ülve szundikál, — Ráfael, Gábor, Mihály a trón zsámolyzatán ülnek.

Ráfael. Haragszik az Úr, és nagyon mérges.

Gábor. Ma mind csak prózában beszélt.

Mihály. Mephisto járt itt ugye? nagy spiczli a gazember!

Az Úr. (Felébred.) Ráfi! hol van Mephisto?

Ráfael. (Megijedve.) Egy futó csillagon alászállt a földre.

Az Úr. Rögtön itt legyen!

(Nagy sustorékolás. Kénszag. Mephisto veresszínben megjelenik.)

Az Úr. Nos beszélj, mit mond a kritikus?

Mephisto. Parancsodra, uram, alászálltam a földre, s gyepelve kapám őt, — szamártövisen rágódott, ezzel táplálja magát.

Kutyatej-virágot tapos és bojtorján lepte el a serényét.

Az Úr. Lóvá tetted őt?

Mephisto. Nem, uram, csak öszvérré.

Az Úr. Miért tetted őt barommá?

Mephisto. Nem tevém, csak átváltoztatám. Formába öntém az alakot, hogy ősi fajához hű legyen; hogy ne lássa Desdemonát Othello szemüvegén át, s hogy Jágo zsebkendőjével ne törölje Othello könycseppjeit; hogy hallja a csalogány csattogását, mely Romeo és Juliának is hattyúdala, s míg a pacsirta felettök csiripol, ne készítse a rágalom maszlagát 24 órai gondolkodás után; hogy ne tivornyázzék a Saylock-banketten, hol a frissen kivágott font hús még párolog; — ezért tevém őt, Úr! — fűevővé!

Az Úr. Mi célod vele?

Mephisto. Mindenható vagy, uram, tudhatod; de hogy ne fáraszd magad gondolatokban, elmondom én, hű ördögöd, a szegény, kizsákmányolt sátán. Fűevővé formáltam őt, hogy szokjék el a hustól, s hogy ne ismerje többé azt, mi a carnis cupido. Kivezettem őt az anyatermészetbe, hadd legeljen a posta-réten, s lássa nagy műved: a bornyumált; ha elmélkedni akar, bámulja a Felek óriás tekegolyóit, a fellegvárból lássa a kincses várost, hol Báthory

cselekedte azt, mit Alba Bruxellesben, s hol Urbán üté fel sátorát, kielégítvén minden nemzetet.

Az Úr. És miért?

Mephisto. Engeded-é Úr, hogy beszéljek, s hogy fölfejtsem a problemát?

Az Úr. Mondd!

Mephisto. Egy, és egyetlen hang van, s ez egyen kivül mind csak összhangtalan.

Az Úr. S melyik az?

Mephisto. Az, mely a szívhez szól, s mely megrázza szívednek hurjait, mint az aeolhárfát a zephir. S ha könyet csal szemedbe, vagy mosolyt ajkadra, a szív megrezzen, mint mennydörgéstől a firmament. Legyen symphonia, oratorium, opera, operette, népdal, avagy gyászharsona; ha csak füledét éri és szíved nem rázza meg: a hang meghalt, mert nem szűl érzelmet. A »Dies irae«, mely könynyel árasztja szemedet, a »Hátán van egy lyuk«-kal egy testvér; — az könyet csal ki, ez megnevettet: mindkettő a fülen át kebledbe vág.

Az Úr. E szerint Beethoven Offenbachhal egyenlő?

Mephisto. Nem! — Orpheus, a nagy mester lyráját hallgatták az állatok, — az ember érzi azt, mire az állat csak megállt és

hallgatott. Az ember a majom szülötte. Te csak a majmot alkotád, s idő hosszú során fejlődék emberré. Bennök most is feltalálod a majmot, egész a félistenig. Vedd az eszkimot, s állítsd Homer mellé. — Tonkó a gorilla mestere, de a fajta ugyanaz, s ha a rengetegben látod fügefaleveletlenül, összetéveszted apjával. — Ki »Angot«-ban tapsol, nem mindig érti Becker négyesét. Beethoven a mester, Offenbach a terjesztő. A nagy költők, a zenészek teremtik az eszmét; egy Homer, Aeschylos, Jób, Shakspeare Hugo, Petőfi, elhintik a magot, s az apróbbak felszedegetik azt, hogy ujból elhintsék még apróbbaknak, s igy megyen ez le egészen a népig. És aki nem érti Petőfit, megérti faluja rektorának rigmusát.

Az Úr. De ez nem zene?!

Mephisto. Épen úgy van azzal is. Haydn, Mozart, Beethoven, Rossini, Bellini, Verdi, Meyerbeer: a gúla teteje; alapján az aprók fekszenek. A »Casta diva« szüli a »diri-diri-dongót!«

Az Úr. Látom, érted a dolgot, s e mellett még becsületes ördög is vagy, mert szenvedély nélkül beszélsz. Szállj alá a földre, változtasd át a kritikust, — mert mint öszvért nem fogadhatom, — s hozd színem elébe.

(Mephisto a tejuton lekorcsolyázik. Mindnyájan el.)

II. Jelenet.

Díszített nagy terem az égben. **Az Úr, a három főangyal, Mephisto, a kritikus** (mint tövisdisznó).

Mephisto. Itt hozom őt, felség, s bemutatom: Erinaceus europaeus a botanikus neve; különben csak Tonkó, mint tudod; ítél elevenek felett, — trikós és krinolinos népeket.

Az Úr. Hadd lám: mit tud. Ha ítél tudnia kell! Mephisto, színem előtt tétesd le vele az érettségi vizsgát!

Mephisto. Na ez lesz ám a pucs! — Készülj, halandó, figyelj, s értelmesen felelj, mert az Úr hallja szavaid! Hát legelőször is mondd meg, mit tesz ez a szó: frivol?

A kritikus. (Megrémülve.) Frivol? ... hát annyit tesz, hogy .... frivol; — azaz hogy frivol, mikor Madame Schneider kankánt jár, Gallmayer kitárja ikráit a nép előtt, Krecsányi Sarolta meg kirugja Kassai kezéből a kalapot. Don Ranudo de Colibrados frivol, — Hernáni nem az, — és ... és ... elmondám. Dixi!

Mephisto. Non ad rem! — Még csak egyet! Mi a paillasse?

A kritikus. A paillasse? ... (töviseit rágja) a Renz cirkusában azon egyéniség, aki

vékonyan beszél, s o d a rugat magának; lám ez is frivol kitétel, de illik a paillassehoz.

Mephisto. Nem; a paillasse édes testvéred neked, ki többet akarsz, mint amenynyit tudsz. Milanoban: Menechinonak, Nápolyban: Pulcinellának, Turinban Giandujának, Rómában Arlechinonak, Londonban: Clownnek, Párisban: Paillassenak, Berlinben: Michelnek, Debrecenben: Bolond Istóknak hívják. (A kritikus hasára üt.) Va Buffone!

Az Úr. Ne itélj, hogy ne itéltessél! Tanulj, hogy tudj! Ne blaterálj, hanem gondolkodjál! (Int Gabrielnek. Nagy dörgés, villámlás.) És most — (haraggal) a fare din Bálhaus!!

(A függöny legördül.)

APROPOS REMMERT MÁRTHA HANG-VERSENYEIRE.

Remmert Mártha kisasszony, a nagy mesternek és zongorakirálynak épen olyan tanítványa mint az ecsetmesterek mesterének: Urbino Raphaelnek Andrea di Salerno, — vagy a szobrászat és ékszerészet k o l o s z-s z á n a k, Benvenuto Cellininek: Ascanio volt. Olyannyira megközelítették ezek mesteröket, kogy első látásra alig lehet őket megkülönböztetni mesteröktől, — de ha az ember mélyebben vizsgálja, csakis akkor üti ki magát a s z e g a z s á k b ó l.

A vásznan megvan az alak, az alaknak teljes formája, a formának körvonalzata. — Az alak ott áll teljes szépségben, hibátlanul, — de hiányzik belőle az élet, nincsen benne lélek, — szóval az: amit csakis a lángész önthet bele. Látszik, hogy a tanítvány festette, s nem a mester alkotta.

Remmert M. kisasszony nemcsak tulajdonait sajátította el mesterének, hanem — ha szabad úgy szólanom: — pikant (piquant) mozdulatait, arckifejezésének ideges összeráncolásait, azon bizonyos méla mosolygást is, mely a nagy mester ajkairól a szívbe hat. Játéka érzelemteljes, technikája bámulatos, ügyessége, jártassága rendkívüli; — de mind ezek mellett azért mindig halljuk, hogy zongorán játszik, s érezzük a műszernek hiányait, hátrányait. Zongoráján bámulatosan játsza, de nem énekli a darabot.

Mestere ellenben, midőn a zongora mellet ül s kezeivel végig fut a billentyűkön, átvillanyozza a sziveket és velőket, megrázkódtatja hallgatóit, s bizonyos neme a rémületnek fut végig idegeinken. Bámulattal kérdezzük önmagunktól: »De hát ugyan mincsinálja?!« — Mert a zongora már többé nem zongora kezei alatt. Átvarázslódik az egy teljes, tökéletes orchestrummá; halljuk az egyes műszereket, s azt, amit egyedül csak Ő tud, az emberi hangokat, s énekel zongoráján, mint Malibran, modulál mint Patti, s trillázik mint a fülemile.

Remmert M. kisasszony a »Magyar Ábránd«-ban közelítette meg leginkább mesterét. Én azt bámultam benne, hogy idegen létére, nem sok cigány-zenét hallva, ho-

gyan sajátíthatta el a magyar dalnak sajátságos zamatját; s a mű egyes részeiben pompásan cimbalmozott zongoráján.

* * *

Érdekes, mulatságos és tanulságos könyvet lehetne írni e cím alatt: »Egyes művek fogamzásának története.«

Nekem azon nagy szerencse jutott osztályrészemül, hogy — magyarosan mondva — sok »ebek harmincadján« mentem keresztül életemben; — sok nagy írót voltam szerencsés megközelíthetni, s a mit azok a nagy elmék elhullogattak, lángelméjök morzsáit, mákszemeit, csirke módjára begyembe szedegethettem.

Örömmel emlékszem vissza arra, midőn Hugo Victor a »Notre Dame de Paris«-jának történetét elbeszélte, melynek eredeti címe ez volt: »Az ami egy üveg tintában rejlik«, — (mert a művet egy üveg tinta tartalmával írta) s mely címet kiadója kérelmére változtatta meg.

A nagy író és még nagyobb elbeszélő Dumas »Antoni«-jának fogamzási történetét, a boldogult nagy író ilyenformán beszélte el egyszer egy víg társaságban:

»Tele voltam adóssággal, csak úgy csorgott ki belőlem; otthon nem ülhettem, mert

hitelezőim egész nap húzták csengetyümön a vészharangot, — az utcán nem járhattam, mert minden lépten-nyomon belém botlott egy-egy hitelezőm; én kerültem őket, de ők mindig belém ütköztek, s nagy okom volt sejteni, hogy nem épen véletlenül.

Gondolkozni kezdtem, hogyan csinálhatnék magamból Mahomed-koporsóját. — Az ég és föld között biztos lehettem volna, de a ballon nem volt még akkor olyan tökélyre vive, Nadar akkor még csak Tournachon volt, s anatomiával foglalkozott.

Egy délelőtt hitelezőim kicsengettek, — kénytelen voltam gazdátlan kutya módjára kóvályogni az utcán; ha nem is voltam kóborló kutya, bolygó zsidó, de mindenképen üldözött a sors.

Véletlenül a »Porte St.-Martin« szinház igazgatójával találkoztam, — ennek nem tartoztam egyébbel, mint udvariassággal. Hogy miért, azt most sem tudom.

— Épen önhöz indultam; — mondá nyájasan.

— Miért?

— Engedjen előbb egyetlen kérdést.

— Tessék.

— Van-e sok pénze?

— Üres vagyok!

— Így beszélhetünk. Egy drámára volna szükségem.

— Versben-e, vagy prózában?

— Prózában.

— Hány felvonás legyen?

— Ad libitum.

— Mikorra kell?

— Mentől előbb.

— Meglesz!

Erre elváltunk. Neki indultam a »Faubourg St.-Antoin«-nak, tárgyat keresve magamban a drámához; — de egyik gondolatom roszabb volt a másiknál. Beesteledett. Amint a járdán ballagok, két vén banya félrészegen tántorgott előttem; macskájokról beszéltek. Azt mondja a részegebbik: Rám ugrott s megkarmolt, — dühbe jöttem és agyonütöttem. — Miért? kérdé a másik. — Megöltem őt, mert ellenállott!

»Megöltem őt, mert ellenállott!« . . . a dráma megszületett fejemben; Antoni — utolsó felvonása utolsó jelenetének végszava:

Antoni. »Megöltem őt, mert ellenállott!«

* * *

Én is elbeszélem, hogyan keletkezett a »Magyar Ábránd.«

Hajdan — »a fokosnak fénykorában szép volt életünk.« Nem volt adó és volt robot, —

az uzsorás zsidónak a lelke kacagott örömében, ha az úr nem fizette a kamatot, — a váltó még csak bimbójában volt, s olyan növény, mely faluhelyt nem igen díszlett; — falun húzta a cigány, s öntöztük a nótát.

A széles, tágas alföldön két híres népzenész volt, — akkor csak cigányoknak hittuk biz azokat, — Boka Károly Debrecenben, és Pócsy Laci Mármaros-Szigeten. — Pócsy Laci gyakran meglátogatott engemet Koltón, — hetekig ott hevert, húzta és öntöztük. Megtörtént az is, hogy a háziúrnak — mint akkor hittuk — nem volt monétája, — de ezt Pócsy Laci csak olybá vette, mint Sándor cár Milán fejedelmet, oda sem hederitett neki. Beküldtem végig üresen Nagybányára, ott összecsikolt magának annyit, hogy isten segedelmével megérkezett vele Szigetre, és ott — otthon volt.

Boka Károly nagy tisztelője volt Pócsy Lacinak; s László úr ezt hegedűje mélyéből viszonozta.

Egyszer Biharban tisztujitás volt, — akkor még restaurationak mondtuk, — Károlyt, Papszászék elkaparították orrunk elől, mi László úrral maradtunk.

Nagy-Váradon a mi tanyánk a »Bárány«-ban, Papszászéké a »Sas«-ban volt; Pócsy Laci velünk lakott.

Egy jó reggel beállít két m ó r é hozzánk, s mint mondák, Pócsy László urat keresik. Megjelent a fehér szakállas öreg úr.

»Minket Boka Károly küldött Laci bácsihoz, s azt kérdezteti, mikor teheti tiszteletét Laci bácsinál a b a n d á v a l, mert nem szeretné, hogy azt higyjék az urak, hogy politikai meghasonlás van köztünk.«

Egy versen hosszu ideig nem láttam Lacit. — Aggódtam, hogy beteg, irtam Szigetre, azt válaszolták, hogy elutazott.

Kevés idő mulva egész bandájával behajtat hozzám, — mint gyermekek, örültünk egymás látásán, hosszu távollét után.

— Hát Laci bácsi, magát a föld nyelte el?

— Nem, uram, — az aldunán jártam, és hoztam egy n ó t á t.

Én rögtön körüljárattam a »véres kardot« a szomszédságban, — a szomjas, cigányos és dallos v a z a l l o k hűségesen megjelentek.

Laci ráhúzott egy egészen ismeretlen nótára, s roppant hatást idézett vele elő.

Huszonnégy óráig folyton-folyvást húzta, mi meg ö n t ö z t ü k.

E nótára lett aztán a híres: »H e j T e l e k i J a n k ó!«

* * *

1846. késő őszén. Liszt Ferenc szerencséltetett becses látogatásával; a »Biasini« vendéglőbe szállott, gróf Karácsonyi Guidóval együtt.

Együtt voltunk mindig; kedvesebb, mulatságosabb, geniálisabb és nemesebben gondolkodó embert nálánál nem ismerek. Elbájol ő asszonyt, férfit egyaránt, — gondolatait, mondásait csak úgy lesi le az ember mosolygó ajkairól, s többnyire mindig olyant mond, mit nem várt senki.

— Szeretnék — azt mondja — egy kis jó cigányzenét hallgatni, — mondd meg, ki most a legjobb cigány az országban?

— Boka Károly Debrecenben, s Pócsi Laci Mármaros-Szigeten.

— Hát itt nincsen?

— Van, még pedig igen jó, — de már ezek kótát tudó német cigányok, azt te tudsz eleget; neked olyan kell, aki vadon húzza; a kótába oltott czigány már félig künstler.

Ha meglátogatlak Koltón, elhozatod valamelyik — mint mondod — vad bandát oda? — Nagyon vágyom hallani.

— Nem kell azért Koltóra menni.

A jelenlevők közt ott volt Haray Viktor barátom, ki az időben nálam lakott.

— Viktor, megtennél értem és Lisztért egy szívességet?

— Akár kettőt!

— Eredj fiam haza, fogass be, ülj fel a szekér tetejére, s hozd el nekünk Pócsi Lacit hatodmagával; ügyelj, el ne törjön az uton, s ha lehet épen hozd.

Viktor elevezett Sziget felé.

Egy hét multával épséges egészségben megérkezett a trupp; — Pócsy Laci rágyujtott, s elhúzta az akoriban ugynevezett »Koltóit.«

Lisztnek szemei kigyúladtak, ujjaival pattogtatott, belekiáltott a nótába; — mi aprózni kezdtük, s hajtattuk reggelig.

A nagy mester zongorája mellé ült, mi apróztuk, s ameddig mi hajtattuk, ő megírta: »Első magyar ábrándját.«

LISZT FERENCHEZ.

Liszt Ferenctől e sorokat kaptam:

»Três cher ami! *

Vous avez admirablement illustré nos Rhapsodies hongroises. Votre naration dans le »Hölgyfutár« (du 1-er Février) me fait un extrême plaisir, et je vous remércie de tout coeur de ce souvenir d'une affection exceptionelle.

* Igen tisztelt barátom!

Ön bámulatos szépen világította meg a mi magyar Rhapsodiánkat.

Az ön leírása, a »Hölgyfutár« február 1-ői számában, végtelen örömre ragadott, s teljes szivből köszönöm önnek e rendkivül rokonszenves emléket.

Haray Viktor él-e még? És Pócsy Laci ad-e még mindig kardvágásokat nyirettyűjével?

És ön, igen kedves barátom, mikor jő már Budapestre? — én március 10-éig maradok itt, apró nyomorokban s fáradságban végezve az öregedést.

Nagyon vágyom reá, hogy a huszadik és utolsó Rhapsodiát önnél Koltón írjam meg; s főleg, hogy ismételhessem csendesen az én régi, nagyon odaadó barátságomat.

Budapest, február 10-én 1877. »LISZT F.«

Victor Haray est-il encore de ce monde? — Pócsy Laczi n'a-t-il pas cessè de donner des coups de sabre avec son archet?

Et vous, três cher ami, quand vous reverais-je à Budapest? j'y reste jusqu'au 10. Mars, achevant de vieillir en petites miséres et fatigues.

Je voudrais écrire une vingtième dernière Rhapsodie chez vous à Koltó, et surtout vous redire tranquillement ma vieille et bien dévouée amitié.

Budapest, 10. Février 1877.

»F. LISZT.«

* * *

VÁLASZ.

Mester!

Köszönöm, hogy alkalmat nyujtottál irántadi hálám nyilvánosítására, — mert az, amivel neked tartozom, letörölhetlen adósság, melynek nincsen amortizatioja, s mely nem évül el, nem járja le magát 32 év alatt.

Emlékezz vissza, a minap, — ezelőtt harmincnégy évvel, — Berlinbe jövél; a művészetnek azon fokán állottál már akkor, melyet csak Phydias, Raphael, Angelo Mihály és te közelítettetek meg.

Én szerény, igénytelen student voltam a berlini egyetemen, s magyar társaimmal és más burschokkal tanulgattam keveset és kneipoltam sokat.

Te megérkezél hírneved és dicsőséged fényárjában; büszkék valánk rád, mert magyar valál, s nagy költőnk már elmondá rólad, hogy:

»Hírhedett zenésze a világnak
Bár hová juss, mindig hű rokon,
Van-e hangod a beteg hazának
A velőket rázó húrokon.«

Mi tiszteletteljesen járulánk testületileg tehozzád, — úgy emlékszem rá, mintha csak ma történt volna. — Szónokunk így kezdé a veját: — »Minden nép a maga lángelméiben él, s mennél több genieje van, annál nagyobb!«

Te megértéd e szavakat, a távol hazára gondolál, érzéd szegénységét, s miénk levél egészen.

Szíves, barátságos, előzékeny valál hozzánk. — Nekem jutott a szerencse, hogy megkülönböztetél, felkaroltál, elárasztád lelkemet saját lángelméd malasztjával, s ha valami vált belőlem, a mű a tied, az enyim a hála; azért mondom: örökös adósod vagyok.

Magaddal vivél, s én vagyok legrégibb tanítványod. — Jól tudod, hogy egy árva kótát sem ismerek; azt, amit te general-

bassnak nevezel, az én előttem mélységes titok, a melopée és a rhytmopé előtt elhal emberi véges elmém; — tudod, széles e világon én vagyok az az egyetlen egy ember, aki téged arra is kért, hogy: »ne játszál!« — s te meghallgattad hűséges famulusodat, tudtad, hogy féltem egészségedet, s hogy zúg a fülem, s bezártad a zongorát. De azért mégis én vagyok leghivebb tanítványod, mert lelked nagyságát legrégebben őrzöm.

Magaddal vivél, — utazánk úgy, mint még soha senkisem.

»Bárhová juss: mindig hű rokon!« . . . Tárt karokkal, teljes szívvel, s telt pohárral fogadtak mindenütt.

Vígan, gondtalanul haladtunk a poros úton, az élet útján; meg voltunk áldva szívvel, lélekkel, víg kedélylyel és jó gyomorral.

Emlékezel, Lignitzben, mikor a »Mässigkeits-Verein« küldöttsége, vacsora-reggeli közben meglepett, s a fehér kráglis, fecskefarkos porosz-német igy kezdte: »Herr Doktor! Sie haben eine Provinz beehrt, wo die Besoffenheit in so einem hohen Grade herrscht«, — stb. Én álltam elébe a sógornak, s érthető — tőlem kitelheő — németséggel azt feleltem: »Nix vízi! nem ér az semmit; mig ital

lesz, szomjas torok is lesz. Én alakítok most egy társulatot, melynek feladata lesz: minden szeszes fluidumot elinni felebarátaink torka elől, hogy mások be ne rughassanak. Liszt úr már nekünk igérte meg a dísz-hangversenyt.« — És a porosz-németek fecskefarkosan sasíroztak tovább.

Hát Frankfurtban, mikor Rothschild zsidó a maga banknotalis önhittségében, estélyre hívó jegyeire — tudtodon kivül — ezt nyomatta: »Liszt úr játszani fog«, — te meg azt mondád: »majd ha fagy!« — Ámzsi hozzád szaladt, s kért, hogy játszál, — s midőn többszöri elutasításodra azt mondta, hogy fizet, te azt felelted: sem ingyen, sem pénzért! — Hát a publicumnak nem játszik-e ön pénzért? — Az más, a közönség fizet, s csinál amit neki tetszik. Nézze, uram, Eszterházy herceg árultat a jószágain ökröt, tehenet, borjut, juhot, — de ha ön a hercegtől egy porció rostélyost, vagy épen egy adag cottelettet kérne pénzért, úgy-e nem tálalná ki az úrnak? — Én is épen így vagyok a publikummal: neki játszom pénzért, az úrnak meg semmiképen. S bizony a pénzkirály is elmehetett hosszú orral.

Magaddal vivél, s bebarangoltuk fél Európat; adtunk együtt hangversenyeket, te csináltad, én meg hallgattam; a dicső-

ségben egyaránt osztoztunk, mert a te dicsőséged: az én hiúságom vala.

Csekélységemet bemutatád hasonlóidnak, a világ jeleseinek; érintkezéstek által megközelítém nagyságtokat, s kezdém érezni, hogy idővel tán még én is lehetek valami.

Te vagy, — mesterem! — a bőséges forrás, a biblia illatedénye, melyből annyit szívtam, hogy képes vagyok benneteket felfogni és megérteni! . . .

Azt kérded: él-e még Haray Viktor? — Él, és ő is forrón érzi, és híven őrzi irántadi mély tiszteletét és bámulatát.

Hanem szegény Pócsy Laci nem csinál már kardvágásokat nyirettyűjével! — meghalt a német világban. A kiváló cigány muzsikus olyan, mint a seregély-madár, ritkán él meg kalitkában, s gunnyaszt és elvész. ha nem fütyölhet a zöld ágon, az isten szabad ege alatt, ha nem szedegetheti eledelét a szabad természetben, ha nem ülhet fel a legelő marhának a hátára, ha nem ingerkedhetik a csókákkal, ha nem kavaroghat rajban a felhők alatt, ha nem ihatik fris folyóvizet, ha nem fürödhet meg a tócsában, a barázda árkában és a nap sugaraiban . . .

Ő is undok kalitkába került a nemzettel együtt. — »Szomorú a magyar nóta, há-

romszáz esztendő óta«, de még sokkal szomorúbb volt az a német világban; — nem tudta ő azt azelőtt, hogy mi az, a mit a sisakos zsandár »Polizei-Stund«-nak nevezett, — nem fért az ő jámbor ősz fejébe, hogy ha esti 11 órakor még húzza a diri-diri-dongót, hát azzal felségsértést követ el; a Rákóczy-nótáért dutyiba tették az öreget, s ott ült a kapcabetyárokkal, meg a csirkefogókkal. — És az ő jó grófja a világot vette nyakába azalatt, s nem tudhatta, szegény öreg hogy éli világát. Minden ismerősömtől azt kérdezte: vajjon mikor jön már haza az én uram? — Haraynak gyakran mondá: »mikor a koltóit húzom, mindig őt siratom!« — szemlátomást gyöngült, ölte a bú, meg a bánat; egy reggel nagyot lélekzett, s elment oda, a hol már várta őt Boka Károly.

. . . Azt mondod, mesterem, hogy szeretnél még egy huszadik és utolsó »Rhapsodiát« irni, nálam, Koltón.

Legyen akaratod szerint! — »Jőjj be hajlékomba, és meggyógyúl az én lelkem!«

De mit adhatok én ott neked?

Adom: szemeidnek országunk egyik legszebb kilátását, — feltekinthetsz a Rozsály, Gutin és Cibles ormaira, megláthatod a magyar alföldi pusztának kezdetét, s honunk határának havasait.

Megmutathatom neked, milyen nyomorral keresik az aranyat, s milyen éhhalállal küzd az, ki a kincset a föld gyomrából felhozza. Láthatod a halványsárga arcokat, a vézna, száraz alakokat, kik kiolvasztják a kőből az ércet, kiknek mellökre száll a kénfüst, s magukba lélekzik a halálos betegséget.

Adhatom neked: nőm »isten hozott«-ját, fiam háláját azon jókért, melyeket apjokért tevél, és szőke kis leányom angyali mosolyát.

Beszállásollak, mesterem, azon szobába, melyben Jókai lakott, s melyben Petőfi irt verseket, s hol éltében legboldogabb volt.

Harmincnégy évvel ezelőtt, egy műved ajánlásával tiszteltél meg, s azt irád rá nagy neved elébe:

»Freundschaft und Bruderschaft!«

Én hosszú évek során át megőrzém azt hűségesen, — engedd, kérlek, hogy most én mondjam neked:

»Barátság és testvériség!«

hived:

TELEKI SÁNDOR.

EGY SZÁMŰZÖTT NŐ TEMETÉSE JERSEYBEN.

(1855)

„Quae medicamenta non sanat, ferrum sanat,
Quae ferrum non sanat, ignis sanat,
Quae ignis non sanat, mors sanat!“

Hypocrates.

Úgy van! — a honvágyat is, vagy a haza, vagy a halál gyógyíthatja csak meg! Hányan, mennyien pusztulának el mi közülünk a számüzetés földjén.

Ott nyugosznak ők az idegen, a részvétlen hideg földben, elfeledve, megtagadva!

Nagyszerűen nemes őrültek, kiket a honszeretet gyilkola meg.

De jól van úgy! — Miért nem alázták meg magukat? miért nem hunyászkodtak meg? miért nem kunyoráltak?

Miért nem játszottak a börzén, miért nem spekuláltak, miért nem gschefteltek e schacher világban?

Ha jobban szerettek volna 18—24 százalékot, mint a hazát, tán most is élnének. —

A becsületes Kemény Farkas, — a nemeslelkü Batthyány Kázmér, — a jó öreg Mészáros, kótyavetyélhetne schlipperre, szódára, keleti vasutra, s a miskolci kiházasító egyletre.

Szent consortium, eljött a te országod!

* * *

Jersey sziget szent Helliér városának délnek fekvő magaslatán, nyírott galagonyafákkal kerített hely van, ez az independent vallásuak temetője.

Halottaink hullái csak a helyre kaptak passust a föld mélyébe, — a többi secta megtagadta a meghívó jegyet, s hogy ki ne vessen a föld gyomrából, nem engedték, hogy gyep alá tegyük halottainkat.

Miért e trágya-megtagadás a megszentelt földtől?

Azért, mert polgáriasan temettük el halottainkat, ők pedig azt vallák, hogy pap nélkül nem lehet rothadás.

Halottaink hullái felett többnyire Hugo Victor, századunk legnagyobb költője és írója tartá a halotti beszédet, azon bámulatos ékesen szólással, mely a velőkön át szivünkbe hat, s könyek helyett eszméket teremt a bánatos hallgatók agyában.

Az, kit átadánk a földnek s az öröklétnek, egy számüzött, beteges, béna nő, kinek nagy szive, nemes érzelme, magasztos gondolkodása, lángesze, nem fért már el gyenge, nyomorúlt, vézna testében, — a lélek utat tört magának, fel a mennyeknek országába.

Nagy költőnk, számüzetésünk vigasztalója, a sír szélére állt, s elmondá a számüzött nő felett, ki itt hagyott bennünket, élő példa gyanánt — a jövendőnek törvényét; mint Mózes a sínai hegyen, mint Jézus a jeruzsálemi templomban, mint Mahommed a kavicsos pusztán, mint Luther Wittenbergában — a »jó hirt.«

* * *

Polgártársak!

Három koporsó négy hónap alatt.

A halál siet, s az Isten átad bennünket a sírnak egytől-egyig.

Nem vádolunk téged, megköszönjük neked, hatalmas Isten, ki kinyitád nekünk, számüzötteknek, kapuit az örökkévaló hazának!

Ez alkalommal a kedves és léleknélküli lény, a kit a sírba hozunk: egy asszony.

A mult január 21-én, egy asszony fogatott el lakában Boudrot párizsi rendőrségi biztos által.

Ez asszony még fiatal — 35 éves vala, de béna és beteges; a rendőrségi lakra küldetett s becsukatott az I-ső számu egyesbe, melyet a megpróbálás szobájának neveznek. — Ezen egyes körülbelől egy 7—8 lábnyi kalitka, levegő és világ nélkül. A szerencsétlen fogolynő egy jellemző szóval rajzolá, ő: »sír-szobá«-nak nevezé, és mondá: — saját szavait idézem — »Ezen sír-szobában nyomorékon és betegen tölték huszonegy napot; ajkaimat óráról-órára ragasztám a vasrostélyzathoz, hogy szíhassak egy kevés éltető leget s ne haljak meg.«

21 nap teltével, február 14-én, a decemberi kormány kilöké ez asszonyt és kikergette; egyszerre kiveté a tömlöcből és hazájából.

A számüzött, szerencsétlen nő kijött a tömlöcből, a száraz-betegség magvával. Elhagyá Frankhont és Belgiumba ért; a végzet utazni kényszeríté köhögve, vért köpve, beteg tüdővel, a tél közepette, északi éghajlat alatt, esőben, hóban, azon förtelmes nyitott kocsikban, melyek a gazdag vasuti vállalatokat megbecstelenítik. Ostendebe érkezett, kiüzetve Frankhonból, hogy Belgium is kiüzze; — Angliába ment. Alig szálla ki Londonban, ágyba feküdni kénytelenült. Ott a számüzetés elviselhetlenné vált. A számüzött nő — a halálra itéltnek kellene őt neveznem, — másfél

hónapig mozdulatlanul feküdt, s azután tavaszt és egy kevés melegítő napot remélve, Jerseybe jött. Emlékeznek még, akik látták megérkezni egy hűvös, esős reggelen, a tenger nedves ködjein át, dideregve és reszketve, az ő szegény vászonruhája alatt átázva. Kevés napok mulva lefekvék, hogy többé fel se kelljen. — Három napja, hogy meghalt.

Azt kérditek tőlem: ki volt e nő, s mit cselekedett, hogy így bántak vele? — Megmondom.

Ez asszony hazafias dalokkal, rokonszenves és szívteljes szavakkal, jó és polgárerényes tettekkel, nevezetessé tette Páris külvárosaiban a Julien Luiz nevet, a mely alatt a nép ismeré és üdvözlé őt. Munkásnő: beteg anyát táplála, ápola, tarta fenn tíz éven keresztül. A polgárharcok napjaiban tépést készített, sántán és alig vánszorogva a sebesültek szekereihez cammoga s ápolá a sebesülteket — pártkülönbség nélkül.

Ez asszony a népből költő volt; ez asszony a népből egy szellem volt. Ő megénekelte a köztársaságot; ő szerette a szabadságot; forrón hitt testvéries jövendőjében minden népek és embereknek; hitt az istenben; a népek és Franciaország jövendőjében; maga körül árasztá mint egy illatszekrény a

proletáriusok szellemében az ő nagy, szeretet- és reménydús szivét.

Ime, ezt cselekedte ez asszony! . . .

Bonaparte úr megölte.

Óh egy ily sír nem néma, — teljes az zokogással, sírással és lármával!!!

Polgárok! A népek, az ő hatalmuk és joguk törvényes és büszke önérzetében granitból és márványból építenek csengő épületeket, fönséges palotákat, magasztos állványokat, melyek tetejéről beszél az ő genie-jök; melyek tetőiről elárad a lelkekben az ékesszólás szent hazafisága, az előhaladás és a szabadság. A népek azt hiszik, hogy elég uralkodónak lenni, hogy legyőzhetetlenek legyenek, — megközelíthetlennek és bevehetetlennek hiszik az ő igéjök bástyáit, az emberi értelem és a polgáriasodás szent várait, és büszkén mondják: a szószék ledönthetlen!

Ők csalatkoznak, — e szószékek ledönthetők. — Egy áruló jön, a katonák megérkeznek, egy csapat haramia tanácskozik, s levetik az álarcot, elsütik a fegyvert, és a szent hely el van foglalva, — és a kő és a márvány szét van szórva, és a paloták és a templomok, a melyekben a nagy nemzet a világhoz beszélt, egybeomlanak, — és a piszkos, győzedelmes zsarnok tapsol, és egybeveri a kezeit, s azt mondja, vége mindennek, senki

sem fog többé beszélni, egy szó sem fog többé felemelkedni, csend van mindenütt!

Polgárok! A zsarnok is a maga során csalódik; az Isten nem akarja, hogy csend legyen, az Isten nem akarja, hogy a szabadság, mely az ő igéje, elhallgasson.

Polgárok! Azon pillanatban, amidőn a diadalmaskodó kényuralkodók hiszik, hogy tőlük elvették örökre, az Isten visszaadja a szót az eszméknek, s ezen lerombolt szószékeket ő ujból fölépíti. – Nem a köztérek közepette, nem gránitból és márványból, — neki nincs azokra szüksége! — ő felépíti a magányban, ő felépíti a temető füveivel, a cyprusok árnyékával, azon mogorva dombokkal, melyeket a föld alá dugott koporsók csinálnak; és ezen magányból, ezen füvekből, ezen cyprusokból, ezen eltünt koporsokból, tudjátok-e polgártársak mi jő ki? Kijő egy szaggató kiáltása az emberiségnek, kijő a feladás, a bizonyságtétel, kijő a kérlelhetetlen vád, mely elsápasztja a koronás vádlottat, kijő a halottak rémitő óvás-tétele, kijő a bosszúállás szava, az elolthatlan szó, — a szó, melyet elfojtani nem lehet, a szó, melyet elnyomni nem lehet.

Ah, Bonaparte úr, elhallgattatta ön a szószéket; — jól van; de már most hallgattassa el ön a sírt is!

Ő és a haza hasonlók; mindaddig semmit sem tettek önök, mig hallani fogjuk kijőni a sohajt a sirból, és mindaddig, mig csordulni látunk egy könyet, dicső szemeiből a szánakodásnak.

Szánakodás! e szó, melyet kimondék, keblem legmélyéből jöve ki e koporsó előtt, mely koporsója egy asszonynak, koporsója egy testvérnek, koporsója egy mártyrnak.

Roland Paulina Áfrikában, Julien Luiza Jerseyben, Madespacher Franciska Temesvártt, Teleki Blanka Pesten, és hányan mások, — Gobert Rosália, Guillemant Eugenia, és a többi; — és hányan még: testvérek, anyák, lányok, nők, számüzöttek, számkivetettek, transportáltak, kinozottak, kivégezettek, megfeszítettek, . . . óh szegény asszonyok! óh mily tárgy a forró könyeknek és kimondhatatlan szenvedelmeknek! . . .

Gyöngén, szenvedőleg, betegen, elszakasztva családjaiktól, férjeiktől, szülőiktől, gyámolaiktól, — néhányan vének és megtörve az évektől, mindnyájan hősnők és többen hősök.

Óh, e percben gondolatom lerohan a sirba, és megcsókolom hideg lábát e halottnak, koporsójában; — nem egy asszony az, kit Julien Luizban tisztelek, — nem; hanem az asszony, a mi napjaink asszonya.

Az asszony méltó hogy polgár legyen; az asszony úgy, a milyennek mi látjuk őt, mi körültünk, az ő egész odaolvadásában, az ő egész kedvességében, az ő egész áldozatkészségében, az ő egész dicsőségében.

Barátaim! A jövő korban, azon szép, békés, csendes és testvéries sociális Respublikájában a jövendőnek: a nők szerepe nagy lesz; — de mily dicső előjátékot képez azon szerepre, az, amit ily vértanuk szenvedének!

Férfiak és polgárok! Gyakran mondók a mi büszkeségünkben, hogy a 18-ik század kikiáltá az ember jogát, a 19-ik kikiáltandja az asszonyét! De be kell vallanunk, polgártársak, hogy nem siettünk; — sok és fontos okok, — megengedem — melyeket komolyan meg kelle vizsgálnunk, hátráltattak bennünket; és jelenleg is, ahol beszélek, ott, ahova az előhaladás eljutott, a legjobb republikánusok között, a legtisztább és legigazabb demokraták közt, kik különben igen jó szelleműek, vonakodnak még kimondani, hogy az asszonyban ugyanazon lélek van, ami a férfiban, és következőleg az azonosság és hasznosság ugyanaz az asszonyok polgári jogaira is. Mondjuk ki nyiltan, polgárok, hogy amig a jólét tartott, amig a köztársaság fenállt, az asszonyok elfeledve tőlünk, saját magokat is elfeledték, magokat arra korlátolák, hogy tün-

dököljenek, mint a világosság, hogy melegítsék az elméket, érzékenyítsék a szíveket, lelkesülést ébreszszenek, hogy ujjaikkal mutassanak minden jót, jogszerűt, nagyot és igazat. Semmit sem igényeltek ezen kivűl; ők, kik képei az élő hazának, — ők, kik lelkei lehettek volna a városnak, lelkei maradtak egyszerűen a családnak.

A veszedelem óráiban azonban az ő helyzetök megváltozott és megszüntek szerények lenni; a baj óráiban azt mondák nekünk: »Nem tudjuk, van-e nekünk jogunk az önök hatalmához, az önök szabadságához, az önök nagyságához; de az, amit tudunk az, hogy van jogunk az önök nyomorához; megosztani az önök szenvedéseit, önök leveretéseit, az önök kétségbeesését, az önök elhagyattatását, az önök számüzetését, ha önök hajléktalanok; az önök éhségét, ha nincsen kenyerök; — ez az asszony joga, és ezt mi követeljük!«

Oh testvéreim és ime ők kisérnek a csatákba, követnek a számüzetésbe és megelőznek a sírban!

Polgárok! Minthogy akarták, hogy ez alkalommal ujra beszéljek az önök nevében, s mivel az önök megbizása, szavaimnak nagyobb fontosságot ad, — mely hiányoznék egy elszigetelt szóban a Julien Luiz sírja

felett úgy, mint a Bourguet János sírja felett; — az utolsó kiáltás, melyet tenni akarok, az a bátorság kiáltása, az insurrectióé és a reménységé.

Igen, oly koporsók, mint e nemes asszonyé, jelentik és jövendőlik: a hóhérok bukását s elmaradhatatlan egybeomlását a despotizmusnak és a zsarnokoknak.

A számüzöttek egymásután halnak, a zsarnokok ássák a sírokat, — de egy eljövendő napon a sír egyszerre magához vonja és elnyeli a sírásókat.

Óh halottak! kik körülöttem vagytok, kik halljátok, átok Napoleon Lajosra! — Oh halottak, átok ezen emberre! — Midőn eljő a győzelem: nem a vesztőhely, hanem hosszú és megbecstelenítő bűnhödés e gyalázatos nyomorultra! Átok minden ég alatt, átok minden éghajlat alatt; Frankhonban, Lombardiában, Siciliában, Rómában, Lengyelhonban! . . . . Átok a gályarabok küldőire, az akasztófák építőire, a családok megrontóira, a népek kínzóira! — átok az atyák, anyák és gyermekek számüzőire! — átok az asszonyok korbácsolóira!!!

Számüzöttek! Legyünk kérlelhetetlenek ezen ünnepélyes és vallásos visszaszerzésében az emberi jogoknak. Az emberi nemnek szüksége van ezen rettenetes kiáltásokra; az ál-

tálános lelkiismeretnek szüksége van ezen szent neheztelésére a szánakodásnak.

Gyülölni a hóhérokat, annyi mint: vigasztalni az áldozatokat; — átkozni a zsarnokokat, annyi mint: áldani a népeket.

Éljen az általános köztársaság!

* * *

. . . És mi áhítatos kegyelettel, meghatottan tértünk nem haza, hanem szállásunkra; magunkkal víve a gyülöletet, reményt és feltámadást.

És agyunkon, szívünkön, lelkünkön átnyilalt a fájó gondolat, a mélabús fohász: meg fogunk-e gyógyulni a honvágyból a haza által? vagy a mi sírjaink fölé is ezt vési majd fel könyörtelen kezekkel a végzet: »Obiit in exilio!!«

AZ ÉN »LEÁNYOM.«

Van nékem egy leányom; voltaképen nem leányom, de azért mégis az én »leányom.«

Hogyan kaptam én őt?

Nem találtam a káposztás-kertben, a legnagyobb fő káposzta alatt, — nem vettük rozs- vagy málé-lisztben a szerencsemondó cigányasszonytól, — nem hozta a drótos tót házunkhoz, — nem tette az üveges zsidó küszöbünkre, — s a szatócs talján sem fektette a jászolba, mint a kis Jézuskát.

Ő nagykorában született nekünk, s a jó Isten adta.

. . . Van nekem egy jó feleségem, tele teljes szeretettel; szíve akkora, hogy mindnyájunkat elföd szeretettel, s mint Hugo Viktor mondja: »mindnyájunknak meg van a maga része, s mindnyájan birjuk egészen.«

Öt évvel ezelőtt nőm látogatóba ment egy nő-rokonunkhoz, ki példányképe a magyar matronának, melynek faja enyészetben

van már, s oly fájón esik az a gondolat, hogy ki fog veszni ez is, mint az ychtosaurus a földről, vagy mint Erdély rengetegeiből a bölény.

Rokonunk nem vala otthon.

Nőm kérdésére, hogy hol van? — a szobaleány azt felelte, lent a fogadóban egy beteg asszonyságot ápolnak Gizella comtessel együtt. — Nőm lement a fogadóba, benyitott egy szobába; az ágyban feküdt nagy kínok közt, szívgörcsben, egy fiatal gyönyörű szőke nő, sápadtan, halványan, önkivüli állapotban.

E jelenet nőmet nagyon meghatotta.

Estére haza jött, első tekintetre láttam, hogy valami baja van, de kérdésemre azt felelte: semmi.

Egy híres francia vizsgáló-bíró, emlékeiben azt mondja: »Ha a nőből valamit ki akarunk venni, ne halmozzuk el kérdésekkel, hagyjuk hogy ő beszéljen, s hallgassunk.«

Én így tevék.

Leültünk vacsorához, nőm nem evett, én hallgattam.

— Ma Somkúton nagyon megható jelenetnek voltam tanuja; — kezdé.

A nyúl kezdett mozogni a bokorban, én hallgattam.

— Csak képzelje, Matild nem volt otthon, lementem a vendéglőbe, s ott találtam egy

haldokló fiatal asszony mellett; a doktor azt mondta, hogy ha az a szegény nő ott marad abban a zajban, lármában, meghal... Hozassuk ide!

— Én holnap úgyis megyek oda, beszélek az orvossal, s ha lehet, elhozom; — felelék.

* * *

Dr. Takács Sándor nekem keresztfiam s a mellett jó barátom. Furcsa egy ember ez az én druszám. Elsőrangú orvos lehetne Pesten, Debrecenben, Kassán vagy Kolozsvártt, de hát a szülőföldhöz van ragadva, s olyan, mint a gesztenyefa: csak a berkeszi határt szereti. Ő se vágyik el mitőlünk, azt mondja: szeret minket, mi meg kamattal adjuk azt neki vissza.

Ő gyógykezelte a beteg asszonyt.

Megérkezvén Somkútra, a vendéglő előtt találtam.

Van az értelmes orvosok szemében valami, mi az emberre mély hatást gyakorol; az a fürkésző tekintet, melylyel bennünket néz és vizsgál, bizalmat kelt. Ezt bírja az én druszám nagy mértékben, azért vidékünkön hozzá járnak leginkább, a másvilágra szóló útlevél iránt, de ő nagyon fukar az útlevél-osztogatással, s ritka betegének engedi meg a hosszú útat.

— Hogy van a betegje? — kérdém tőle.

— Nagyon rosszúl; s ha itt marad ebben a lármában, mely szerfölött kártékonyan hat az idegeire, félek, még rosszabbúl lesz. Tökéletes nyugalomra lenne szüksége; ha nem alhatik, kimerül, a legnagyobb csend és folytonos gondos ápolás nélkül, félek . . .

— Elvihetnők-e Koltóra?

— El.

— Ha te elkiséred és ott maradsz, míg jobban lesz, úgy elviszem, de nálad nélkül én félek.

— Megyek; fogasson ki, addig rendelkezem, menjünk be a beteghez.

Bementünk.

Sok szomorú jelenetnek voltam már viharos életemben szemtanuja. Láttam csatamezőket, frissen párolgó vérrel elöntve, hullakévéket egymást keresztezve, haldokló halottnak görcsösen szorító karját, egy ital vizért esengve, melylyel égető fájdalmait enyhítse; hallottam Istenhez imádkozni, s »édes jó anyám!«-at kékült ajakkal emlegetni; káromolni istent, császárt, életet, világot, mindent, (csak a hazát nem, soha); hallottam — még pedig magyarul, olasz földön — a végelszántságtól mondott szavakat: »pajtás! az isten áldjon meg, neked van kezed, lőjj meg, hisz úgy is meghalok; ne hagyj tovább kínlódnom!« — Láttam tízezer sebesűltet Bres-

ciában, a solferinói ütközet után összehalmozva, szomorú kötelességem volt őket naponként kétszer megvizsgálni.

De mindez, zajban, mozgásban, járáskelés közt történt, s a harci szenvedély, a győzelmek mámora, a jövőbeni remény, másfelé terelték a figyelmet és gondolatot, a halottak és sebesültek háta mögött sejtém az atyai tűzhelyet, az édes anyát, a gyermekkori barátokat, véreimet, a nemzetet s a haza megnyílandó kapuját.

El volt fásulva az emberben az ember, csak a katona sajnálta bajtársait, s — miért ne vallanám be, — néha a boszú, az emberi szenvedély e csúnya kinövése, simogatta nemtelen érzelmeinket.

Az, a mit most láttam, csendes, néma, bús, méla, megható jelenet volt. S engem, a veteránt, nagyon meglepett.

Egyszerű, gyéren bútorozott korcsmai szoba, az ablakon a papir-függöny leeresztve, az ismeretes svájci ház és tó, a Tell Vilmos kápolnájával, az egészet a zöld szín uralta; a fényes nyári nap világos zöldes sugarakban tört rajta át és keresztül, s ettől a meszelt fal sárgás-zöld színt váltott.

Pár szalacsi szalmaszék s szalmapamlag; egy fakó ágy, mellette fenyőfa-asztal, rajta orvosságos üvegek; a falhoz támasztva fogas,

szinész-ruhákkal megrakva. A falon, az elmaradhatlan négy évszak, a vadász temetése s Genovéva életének jeleneteit ábrázoló, olcsó vásári képek. A szegénység eltagadhatlan színezete mindenen.

Az ágyban egy élőhalott kinézésű nő, élte virágjában, szépségének szomorú fényében, dús szőke haja hosszan csüngött le vállaról s majdnem a padozatot érte, megtört fényű szemei nyitvák, s a fájdalom könycseppjei harmatozták sápadt orcáját.

Az ágy mellett egy fiatal nő, kis leánykát tartva ölében, búsan tekintett a betegre.

E jelenet Thaschaerl louvre-i híres képének pendantja volt.

Az orvos megfogta a beteg nő kezét, s üterét tapintá; megrázkódott, végig futott a fájdalom tagjain, balkezével görcsösen szívéhez kapott s elkezdett dideregni, ajkai reszkettek, fogai egymáshoz verődtek. — Nem nézhettem tovább. Kimentem.

* *
*

Befogattam, felültem a bakra, magam hajtám a lovakat, s a beteg szobaajtaja elé álltam.

A beteg nőt önkívüli állapotban bétették az üveges kocsiba, s elindultunk a nagy-

bányai úton. Remeténél magához jött, de szívgörcsei újból rohamosan szállták meg, be kellett vinni egy barátom házába; a gyógyszer megszünteté fájdalmait, s útra kelhettünk; végre megérkeztünk Koltóra.

Itt láttam egy párviadalt, melyet az orvos a halállal vívott. Az éj beállt, mindenütt a legzajtalanabb néma csönd, a leborított lámpa félhomályban világítá a szobát, az orvos ott ült a beteg mellett, folyvást üterén tartva ujjait, időszakonként felkelt s baloldalára tette kezét, és ez így tartott reggelig.

A hajnal megvilágítá a szobát, a beteg nagyot lélekzett, megfordult és mélyen elaludt.

Az orvosnak szemei ragyogni kezdtek, én lestem arcának minden izommozzanatát, ajkain a megelégedésnek és öntudatnak mosolya vonult végig, ülőhelyéből felegyenesedett, s halk hangon oda sugá nekem:

— Meg van mentve! Menjünk most már ki csendesen, s hagyjuk nyugodni, míg magától felébred.

Betegünk hosszasan aludt; déltájt, mikor bementünk hozzá, mintha ki lett volna cserélve, egészen más arc, más tekintet, más mozdulat, szemeiből úgy kilátszott az elismerés és a hála.

Nőm azt kérdé tőle: hogy van?

— Jól, — már talán ehetném is.

* * *

Pár nap multával felkelt, sétálgatott a kertben, s játszott gyermekeimmel.

Egy estve a hársfa alatt ülve találtam. E hársfát én ültetém a forradalom előtt, s öt évvel ezelőtt már árnyékával fedte be egész családomat; nagy elégtétele a vénségnek; ott áll ő egyedül, csakis őt kimélte meg a zsidó árendás, a vakarózó bivaly s a német atyáskodás. — De csalódom; van még egy somfám, kertem ékessége, a »római szent birodalmi« időkből, melynek árnyéka alatt Petőfi délutáni álmait húzta, melynek hajtásából Jókai botot faragott, s mely alatt, ha isten is úgy akarja, borvizes borral koccintok majd Liszt Ferenccel.

Leültem mellé s beszélgetének.

Elmondta élte történetének vázlatát. Kezdetben sok nyomor, folytonos küzdelem, örökös törekvés, harc a szükséggel, később a megélhetésnek egy parányija, gyér tapsokkal; a folytonos törekvés és tanulás folytán látszólagos neme a jólétnek, hosszú selyem-uszályban, sűrű taps, éljenzés és egy-egy bokréta; s végre annyi fáradság, folytonos szorgalom,

örökös törekvés, tanulás, küzdés, előhaladás után, a természettől, — vagy ha úgy tetszik: a jó istentől — megáldva annyi anyaggal, kiváló tehetséggel, énekelve ő egy maga mindazt, a mit Párisban Schneider, Theresia, Judich, Theo, Duval, Theol, Granier — együtt véve . . .

És aztán — ? — ? — ?

* * *

Betegünk felgyógyult, menni készült a trupp után. Mi váltig marasztottuk, de mi tartja vissza a vándor-madarat, ha rájön a menőkéje? — a vadliba húz, a daru magasan repül arra, hol Mikes »egyedül hallgatta a tenger mormogását«, a haris alant jár, bokortól bokorig száll, piano ma sano, de keletre ér; a fürj mitőlünk Nápoly felé tart, s úgy ismeri Capri-szigetét, mint az öreg Seján, és a mi íbiszünk, a gólyamadár, a homok gyöngyvirága, melynek megjötte után Petőfi leskelődött, s a libuc, a szalonka, a barázdabillegető, szántásaink e kis táncosnője, és a csalogány? — mind-mind a nap melege után megy.

Neki is követni kellett hivatását.

A kocsi előállt, elbucsúzék illendően.

— Az isten áldja meg, s vezérelje szerencsésen!

Könyező szemekkel mondá:

— Mivel köszönhetem meg jóságukat?

— Avval, hogy legyen az én leányom.

— Mindig hálával fogok a tatár-a gondolni!

. . . Igy adott az isten nekem egyszerre nagy leányt, s e nagy leányom: **Krecsányi Sarolta.**

BOKA KÁROLY.

— Visszaemlékezés. —

Luzsenszky Lajosnak.

... Ott nyugszik ő, a hideg föld gyomrában, ki annyi melegséget tudott gyújtani fiatal sziveinkben; — napokon, éjeken át hallgattuk hegedűjének sírását, húrjainak nevetését, nyirettyűjének villámlásait, — vele s mellette vígadtunk s bánkódtunk, — örömeink s bánataink kiegészítő része volt ő.

Ösmeré keblünk húrjait, s úgy pengette azokat, mint a szellő, vagy vihar az aeolhárfát. Mosolyt csalt ajkainkra, könyüket szemeinkbe, s lelkesedést, honszeretetet keltett lelkünkben.

Ott nyugszik már ez a vén cigány is a hideg föld gyomrában, -- elszakadtak a húrok, eltörött a nyirettyű, s »elfogyott a nóta«, — s csak mi egynehányan tudjuk még, hogy: »hogy volt!«

Néha-néha felemelkedik sírja felett a pacsirta, a puszták fülemiléje, felszáll maga-

san, s rezegteti szárnyait, — végig tekint a debreceni határon, a Hortobágyon, a Halápon, beletekint a piruló napba, a halvány délibábba, s elcsiripolja neki az ő nótáját.

És mi még egynehányan, ha »betérünk a csárdába bor-innya«, s csikol a cigány, s húzza hosszúra vagy apróra, megüti füleinket egy-egy hang a múltból, kortyintunk egyet, s azt mondjuk magunk magunknak: »hejh, nem így húzta ám azt Boka Károly!« . . .

* * *

Híres asszonyság volt Debrecen városában Aranyiné asszonyom. — Mikor még Debrecenben híres vásárok voltak, Debrecen volt a magyar alföld Nisninowgorod-ja, — bejött ide a rőfös meg a rezes német, a lipcsei bundás, a bécsi masamód, a fügés görög, a narancsos talián, — hetekig tartott a vásár, s vele a dáridó; ide jártunk messze távol földről, lovat venni, meg debreceni perecet pattogtattunk a lóvásárban, — benéztünk a szinházba, megbámultuk Szághfy bácsit, nagyokat tapsoltunk Dérynének, s megirigyeltük Füredynek a hangját. Istenem, ha úgy fúhatnók Boka Károly bandája előtt, quaterka mellett! — szeplős dolog az irigység!

Enni, inni, mulatni, Aranyiné asszonyomhoz jártunk, — ott jól voltunk, s nem bántott senki. Kapujára fel lehetett volna irni: »Hic habitat felicitas!«

Jó volt a bora, parádi vize, konyhája, — de mindezeknél jobb volt a kompánia, — s aztán »Károly bácsi« húzta.

Hol vannak azok a hű barátok, jó pajtások, víg cimborák, kikkel együtt mulattam, vigadtam?! . . . . Ibrányi Feri, Kállay Guszti, Farkas Károly, Erős Feri, Kazinczy Titus, Lovász Sándor, Komáromy Gyuri és még hányan, mennyien?! . . .

Ott vannak ők is, ahol Boka Károly!

* * *

A »fortissimus vir« mi közöttünk Komáromy Gyuri volt. Éltető lelke társaságunknak; rá hallgattunk, őt bámultuk, őt utánoztuk, amennyiben tőlünk telt.

Én nálánál eredetibb, sajátságosabb magyar embert nem ismertem, — soha egyénben nem láttam úgy összpontosítva nemzete jellemét, jellegét, mint ő benne. Az a tiszta hazafiság, feddhetlen becsületesség, hősies bátorság, roppant olvasottság, mindenkit megnyerő modor, a legrokonszenvesebb külső, mindig a legnagyobb elegantiával öltözve, a nélkül hogy divatbábbá válnék. Nem ismertem

embert, kit barátai, — pedig sokan voltunk! — úgy szerettek volna, mint őt. Biharban, Szabolcsban, Szathmárban rajongtak érette, — s nem hizelkedem prózámnak, de tudom, hogy még élő barátai, e sorokat könyektől nedves szemekkel olvasandják.

Hibái is voltak. Nagy szivének túlságos jósága, — szeretetének mértéktelen gyöngédsége, — lelkének ábrándos költészete.

A nagy francia forradalom története volt kedvenc tanúlmánya. — Visszaemlékezem, milyen gyöngéd barátsággal csepegteté belém az emberiség nagy eszméit, — belém, ki akkor még azokat csak dadogni tudám, — s midőn Lamartine »Girondisták története« megjelent, milyen lelkesedéssel olvasá fel a kiválóbb részeket; — éjeket töltének a Mirabeau, Danton, Saint-Just társaságában, s megvirradánk Bocskay, Thököly és Rákócyval szemben.

Készülénk az eljövendő napra, s eljötte talpon állva találta.

A Debrecenben szervezett X-ik honvédzászlóaljba állt be közvitéznek, — népszerűsége hadnagygyá lenni kényszeríté.

Pestre voltam menendő. Szolnokon találtam zászlóaljánál.

Siettem hozzá. — A forró barátság égő

hevével öleltem át, — mosolyogva nézett rám, s szemrehányólag mondá:

— Hát te még civil vagy?

Megszöktem a vármegyétől, — főkapitányból lettem baka.

Neki köszönöm. — Nyugodjék békével!

* * *

Zászlóaljunkat a rácok ellen küldték. Leindultunk Becskerekre. Virradat előtt, a Tisza partjára voltunk felállítva sorrendben, — vártuk Pest felől a gőzöst; — nagy későre megérkezett a hajó, a pesti önkénytesek voltak rajta, s köztök Sükey; testvérieskedtünk velök.

A másik gőzös, — melynek bennünket kellett volna vinni lefelé, — hátramaradt; mi éhesen vártuk megérkezését. Zászlóaljunknál a zászlótartó Ilosvay Laci volt, gyönyörü szál legény, de dadogott, épen úgy mint Sükey. Bornyújára egy rúd szalámi volt felkötve; kinált belőle, de nem volt kenyér.

— Va-va-van ne-ne-nekem! — dadogja Sükey, s elment a kenyér után. Ilosvay nem ismerte Sükeyt, akkor látták először egymást. — Sükey visszajött a kenyérrel s kiosztogatta köztünk.

Ilosvay nagy nyájasan megkinálja Sükeyt:

— Pa-pa-pajtás! ne-nem k-k-kell sza-szalámi?

— Ne-ne-nem! — k-k-köszönöm! . . . p-p-paraszt!

Kölcsönösen azt hitték, hogy csúfolja egyikőjök a másikat; s dühbe jövén, szuronyt rántva rontottak egymásra.

Komáromy közibök veté magát:

— Aki jobban ki tudja mondani, hogy: puskapor, azé legyen a dicsőség.

Mi majd eldőltünk nevettünkben, — s lőn béke közöttök.

Az alibunári sáncokat kellett bevennünk; zászlóaljunk szuronyszegezve rohant neki, a 3-ik század megmászta a sáncokat, az 5-iket visszaverték. Komáromy összeszedte századát, s francia furiával rohant neki, százada élén, egyedül, mint a Campeador, — a sánc tetején pallisád volt, nem tudta átmászni. Hátra kiáltott:

— Fiúk! az isten áldjon meg, lökjetek át!

Felfogták s átlökték, — s amint a pallisádon túlesett, sipkája lehullott a fejéről; e percben egy golyó fúródott sipkáján keresztül, s ezt látva felkiáltott:

— Látjátok, milyen jól lő a gazember, reptibe!

* * *

A nemzet bukása után ő is azok közé tartozott, akik nem akarták hinni, hogy: »Finis Hungariae!« — nem hunyászkodott meg, hanem cselekedett. Végre az amerikai bankók várfogságra juttatták.

Szép kis állapot az, amit a német Kriegs-gericht »sánc-arbeit«-nak nevez! — A baromtól csak annyiban különbözik itt az ember, hogy a barmot fenállva, ezt meg lefektetve verik, — a baromnak neve van, ezeknek csak numerusuk, — s a barom istállóban, emezek meg kazamátákban laknak.

Azt a kényelemhez, tisztasághoz, eleganciához szokott embert megkoronázták sánc-arbeiternek; — viselte a nehéz vasat, míg lábai a fájdalomtól ki nem bomlottak, — takaríttatták vele az árnyékszéket, s kora tavaszszal, hómenés s ibolyavirulás közt, térdig állva a cloákában, tisztogatta a vár sáncait. Adtak neki enni, hetenként háromszor, vizben főtt száraz paszulyt. — Megpróbálta az atyáskodás minden kegyességeit.

Aki nem hiszi: kérdezze meg Theisz Elektől, ő is vele volt.

És mindezt miért? — Mert jobban szerette hazáját, mint a Bach úr ideáit.

* * *

Végre azok, akiknek akkor hatalmas befolyásuk volt, kimentették, — a gályarabból lőn emigráns, az akut betegség krónikussá vált.

Engem keresett fel legelébb, beavattam őt Memphis templomába.

Az időben hadjáratoztam Olaszországban; ő Genfben telepedett meg, s így nagyon ritkán találkoztunk egymással; — de — mint a vers mondja: — »Csend lőn megint és béke.« — Látogatására mentem, hozzá szálltam és együtt éltünk.

Most fogok egy történetkét elcsevegni, ami akkori helyzetünket s szóban levő emberemet, tisztán, tökéletesen jellemzi.

Szép őszi napok voltak. — Genf vidéke, — a Lemman-tó .... de hagyjuk ezt; akkora keretet tudnék erről irni, hogy még Mohácsi bácsi is bele férne.

Elég az hozzá, egy jó reggel sétálni mentünk, s a tó partján ballagtunk, — egy ösvényen eltértünk balra, a hegyek közé.

Ő elől ment, én meg utána, — elmélázva, szemlesütve cammogánk. Látám, hogy György barátom koronként lehajol, felszed valamit a földről, s azt kabátja zsebébe dugja. Édes istenem, vajjon mi lehet az? — Eszembe jutott a legenda Krisztusról, midőn a cseresnyét hullogatta, s szent Péter szedegette, —

de hát én nem voltam szomjas, s aztán meg a valamit ő szedte zsebre.

Figyelő állást vettem, s látom, hogy az, amit az én jó barátom zsebrerak, nem más, mint — venia damus petimus quae vicissem — marha-ganéj.

Megbomlott ez az ember végképen? — gondolám, s megszólítom:

— Hát maga mit botanizál?

Megfordult s vérvörösre pirult, lesüté szemeit s megfogá kezemet.

— Édes jó cimborám, hát látod, ilyen a magyar ember! — felszedem a tehén ..... haza viszem a zsebemben, bezárom a szobám ajtaját, — van nekem erre a célra egy tányérom, rárakom, s meggyújtom, — s mikor már jól ég és jól füstöl, kezemmel az orrom alá hajtom a füstöt, s szívom magamba, s azt hiszem, hogy otthon vagyok.

Nekem két könycsepp gördült ki a szememből.

Aki nevetni tud rajta: víg gyerek.

* * *

Volt Siculiában, a granicsárok közt, egy vén strázsamesterből avanzsirozott fiatal alhadnagy, Fitos hadnagynak hitták; Tölgyestől a Rikáig mindenki tudta, hogy

kicsoda Fitos hadnagy; — elvégre Fitos hadnagy azt cselekedte, amit ő előtte már többen is megtettek: meghalt.

Nagy temetése volt Fitos hadnagynak; — a pap kolofoniumozta a torkát, hogy ő most így, meg amúgy fogja kidobolni a Fitos hadnagy virtusát.

A székely granicsárok letették a koporsót a templom előtt, a páter egy octávával fentebb kezdte mint máskor:

— Megkeseredett gyász-gyülekezet! — Julius Caesar . . . . . erre Székely Jankó főhadnagy sarkon fordul, s azt mondja Sztridon káplárnak: Ha majd Julius Caesartól leér Fitos hadnagyig, akkor híjjon ki a korcsmából, — én addig iszom.

Megtörtént; rágyújtottak a »Circum dederunt me« szomorú dallamára, Sztridon ment jelenteni.

— Hát mit mondott?

— Hát kérem alázatossággal, sokat beszélt arról a Juliusról; Fitos hadnagy úrról már semmit.

Így jártam én most Boka Károlylyal.

Elragadt a pennám.

De mégis elmondok egypár jellemzőt róla:

Azt kérdezem egyszer Aranyinénál tőle:

— Ugyan Károly bácsi, kitől tanult maga hegedűlni?

— Ibrányi Ferenc tekintetes úrtól.

— Hát jól húzza Ferenc úr?

— Nem az, — nem tud az egy fikarcnyit sem.

— Hát aztán hogy?

— Hát csak úgy, hogy régen, mikor rosszúl húztam, hozzám vágta a quaterkát, — s addig vágta, amíg jól húztam.

Egy este nála vacsoráltam. — Vacsora után a nyitott kemence mellé ültünk, pipáztunk, hallgatva gondolkodtunk, csak a prücsök szólott.

— Min gondolkozik Károly bácsi?

— Hallgatom azt az ártatlan állatot.

— Hát minek?

— Hejh, nagyságos uram, nagyobb mester ám az, mint Cherny, meg Rozenthal zsidó! . . .

IL PASSATORE.

Manassesi időket élünk; — nem vagyunk többé futóbetyárok, útonállók, haramiák, zsiványok, — hanem orgyilkosok, gyujtógatók, tolvajok, csalók, kapcabetyárok.

Dolgozunk a hamis-bankóban és váltóval, s megugrunk a cassával, glacé-keztyűsen és lackirozott topánkában.

S ha a vasuton, a fürdő-ivad alatt, egy mélyen gondolkozó egyéniséggel ülünk együtt a coupében, kockáztathatjuk azt a szerény kérdést: tán az intézet pénztárával méltóztatik megszökni?

Ez idő szerint a szegény legény mind gazdag legény akar lenni, — s ha még valamelyikőjök útra állni mer, az már üzletet visz, vagy kereskedési társulatban konsortiál, »firmája« van, — Farkas Béni, Krokmánlik et Comp.

Ez a civilisatió áldása; — nem hiába lettünk kultur-állam.

Ott, a hol hajdan Zöld Marci, Becskereki, Palatinszky — die drei Alliirten — evangelizáltak, most a gőzbivaly rohan, s óránként népesiti a Fegyvernek vidékit, — már pedig a szegény legényben sok van a remetéből, — különösen ez is kedveli a magányt.

Sobri Jóska volt a nagy iskola utolsó mestere. Már Rózsa Sándorral kezdődik a hanyatlás; tetteiben olyan volt ő, mint Lucca Giordano képeiben: vakmerő vonások, gyönyörű szinezet, magasztos fölfogás, de az alakok nem domborodnak ki, a távlat nem tökéletes, a körrajz hiányos. — Geszte Józsival még felpislog a nagy iskola utolsó lángja, de csakis azért, hogy aztán végkép elenyészszék. Dovecz már a hanyatlás embere, Puszta Józsi, Macsvánszki, Dobos Gábor, ennek csak félénk utánzói.

Nem régiben ujra feltűnt egy fényes egyéniség, — Deánu urról szólok; — s — mint a francia példaszó mondja — »ha az isten időt ád: a kis halból nagy hal lesz.« Már is büszke lehet rá nemzete.

Tudva van, hogy a zsiványkodás classicus földje: Olaszország; itt születtek hirneves hősök: Fra Diavolo (Pozza Mihály), Gasprone,

Cipriano della Galla, Crocco, Nineo Naco, Mangiacavallo, Stoppa. — Ezeknek legnevezetesebbjét akarom megénekelni.

* * *

Il Passatore. *

Forlimpopoli, Forli mellett, Romagnában, lakott egy ember, kinek valódi nevét még maig sem tudják; — nem volt neve a karjára tetovirozva, mint Manassesnek: Papp Vince.

Révész volt. Kompon szállitotta az átkelőket, egyik partról a másikra, — ez volt mestersége, — s az átszállitásról neve: Il Passatore.

Gyönyörű legény, átlétai termet, marciális tekintet, sugár, mint a torony, karcsú, mint a nád. — A fehérnépség bomlott utána, mind a mellett, hogy egy kissé ragyás volt; — s ha nálunk, a Tisza közin lakott volna, gyakran eldanolták volna neki:

»Azért hogy kend kicsit ragyás:
Kend az én szeretőm, nem más, —
Illik kendnek rettenetes,
Hogy egy kicsit himlőhelyes.«

* Történetéhez e részleteket a »Grand Journal« 1865-iki 49. számából veszem. Nem akarván »Ébredés«-t fogni: megnevezem a forrást.

Jelleme megfelelt külsőjének; becsületes, önérdektelen, a gyöngeségig jószivű, s vakmerően bátor.

Testi gyakorlatokban kitűnően ügyes, s olyan evező, hogy a legnagyobb árvizben, vagy viharban, mikor más révész gondolatban sem mert volna átkelni, ő a legnagyobb nyugalommal és biztossággal szállitotta át az utasokat.

Élte veszélyeztetésével, sok embernek menté meg életét. Egy napon egy öreg embert és két gyermeket húzott ki az árból; jutalmat tettéért soha el nem fogadott, — s inkább adott, mint vett. Jótékony és adakozó volt a pazarlásig.

A rajongásig szerette mindenki; vidékén a legnépszerűbb ember volt, hozzá jártak tanácsot kérni, a perlekedőket ő békitette ki, nászon, keresztelőkön, temetéseken ünnepelt vendég volt. Forlimpopoli község kétszer választotta meg polgármesterének. — Nem fogadta el.

Beleszeretett egy szép fiatal leányba, ez lőn veszedelme és végpusztulása. Ivott az »arany pohárból méregitalt«; — kedvesét bálványozta, a leggyöngédebb érzelemmel kényeztette, s mint önmaga mondá: »l'amavo al madre!« — anyailag szerettem!

Pár nappal esküvője előtt, névtelen levelet kap, melyben tudatják vele, hogy arája egy koldulóbaráttal szoros viszonyban van, s ha erről meg akar győződni, szemmel látó tanu lehet ezen s ezen a helyen, — hűtlen jegyese és a csábitó az esti órákban tartják légyottukat.

Utálattal szaggatá szét a levelet, büszke öntudattal mondva: Il Passatorenak egy koldulóbarát lenne vetélytársa, több mint vetélytársa? — Nincs olyan! —

A komptól hazamenő útjában, véletlenül találkozik épen a kérdéses baráttal. — Mélyen szemei közé néz. — A barát lesüti szemeit. Ez gyanut kelt benne, — haza megy, és kifeni jó hegyesre tőrét, — nem evett, nem aludt, szivében fellázadva várta a másnap estét.

Másnap elrejtőzve várta a történendőket, — s mint az angolok igen tisztességesen kifejezik: meggyőződhetett a kriminális konversatióról.

Dühében mindkettőnek szivébe mártá tőrét, — aztán összekötözte őket, kompjába tette, kioldta a komp láncát, s vizmentének eresztté a két hullát.

A hegyek közé vette magát, ott bujdosott, de nem rabolt. Később megtudván, hogy halálra van itélve, bandát alakított. Embe-

reinek száma meghaladta a negyvenet; a hegyek közűl leszállt a síkra, rabolt, gyilkolt, leginkább kolostorokat, papokat, s olyanokat, kik valamiképen közel álltak az egyházhoz. Soha egy parasztot, vagy kisebb urat nem bántott, s gyakran egész helységeknek adóját kifizette.

Megtudván, hogy egy zsandárcsapatvezér ki van küldve elfogatására, koldusnak öltözött át, találkozott a zsandárokkal s kérdé:

— Hova mennek?

— Körjáratra megyünk a rablók ellen.

— Ne menjenek arra, ott van Passatore vagy huszonötöd magával, s önök csak heten vannak. Menjenek vissza, s jőjjenek legalább is húszan, — én majd megmondom, hogy hol találhatják fel őket.

A koldust megajándékozták s másnapra légyottot adtak. A koldus hűségesen megjelent a kitüzött helyen, hol már a zsandárok, számszerint huszonketten, egy tisztteI élükön, vártak.

— Passatore és emberei egy negyedóranyira a völgyben, egy kocsit raboltak ki s fosztogatják az utasokat, — menjünk oda hamar, mert ma nincsenek sokan, a banda kétfelé oszlott, az alkalom kedvező.

Midőn a kocsihoz érnek, az ál-koldus,

zsebéből kiránt egy pisztolyt, s menydörgő hangon kiáltja;

— Te akartad főbelőni Passatoret? — azzal főbe lövi a tisztet, — emberei erre kirohannak a sziklák mögül, s a zsandárokat egytől egyig lelövik.

* * *

Forli 15 ezer lakost számláló város, Romagnában, van püspöksége, nagyszerű palotái, piaca. Morgagni, — az orvosok tudják, hogy ki volt, — itt született. Van a városnak hires és szép szinháza is.

Il Passatore tartott benne egy előadást, mely vendégszereplésére a forlianok ma is sirva emlékeznek.

. . . Forli városában nagyszerű, rendkivüli előadás, — a szinház kivilágitva al giorno; mint mondani szokták: az egész város a szinházban. Passatorenak ez tudtával van, majd ő fogja ott játszani a legfőbb szerepet.

Bandáját két részre osztja; husz ember a római, másik husz a bolognai kapunál besuhan a városba, a kapunál az őröket, a pápa ő szentsége katonáit lefegyverzik, s megkötözik, a szinháznál összpontosulnak, három embert hagyva minden kapunál, kik a meg-

kötözötteket őrizzék. A szinház főbejáratánál felállit nyolc embert, azon parancscsal, hogy azt, aki ki akar menni, lőjjék le.

Passatore, — a nagy művész — a hátulsó bejáratnál huszonketted magával állást foglal. Két csapatban osztá fel embereit.

Az első felvonás bevégződik. És midőn a második felvonásra a függönyt felhúzzák, festői csoportozatban ott áll a banda, fegyvert szegezve a közönségre, Passatoreval élén.

A meglepetés nagy volt, a csoportozat tetszett, — s mint Philippo Minghetti mondta, ki jelen volt az előadáson, — olyan igaz, olyan természethű volt a jelenet, s annyira sikerült, hogy a közönség zajos tapsban tört ki.

De a bámulat még nagyobb lőn, midőn a vezér, érthető hangon igy szólt:

— Uraim! Aki egy szót szól, egy hangot ád, egy mozdulatot tesz, az halál fia. Én senkinek rosszát nem akarom. Akiket hívni fogok, jőjjenek le a szinpadra, hogy értekezzem velök. Legelőször kérem a prefect és a polgármester urakat. Semmi habozás, semmi ellenállás, különben lövetek. Ismerik Il Passatorét?

A prefecten és a polgármesteren kivül még hat tekintélyes gazdag polgárt nevezett meg. Lementek a szinpadra.

— Elviszem önöket szállásukra. Mindenki fizet annyit, amennyire becsülöm; egy óra mulva itt vagyunk ismét. Ha hiba lesz: lövök és lövetek; — a szinpadon csak 10 embert hagyok, a többi velünk jön.

Nem telt el egészen egy óra, s mindnyáján épen és jó egészségben visszajöttek. Százötvenezer frankot sarcolt ki tőlök.

— Én senkit sem bántok, — mondá a haramia főnök, — s mindnyájan nyugodtan lehetnek. A prefect és a polgármester urak velünk jönnek, — a város utolsó házáig fognak kisérni, — addig az előadást folytathatják. Siete allegri! legyetek vígan. Csak azt az egyet kérem megjegyezni, — és erre esküszöm a Madonnára, minden szentekre, és szegény boldogult mátkám holttestére! hogy az, aki innen egy óra előtt, vagy addig, mig a két ur ide vissza nem tér, megmozdul: úgy jár, mint a frate mendicante, a kolduló-barát!

* * *

Értésére esett, hogy a bolognai vasuti állomásra, az állampénztár részére kétszázezer frank érkezett. Nyolc emberét zsandárnak öltözteti, ő mint zsandártiszt, ezekkel az állomásfőnökhöz megy, a kellő igazolási bizonyítványt előmutatja, s azt mondja a főnöknek:

— A rendőrségnek tudomására esett, hogy Passatore, az éjjel, az ide érkezett kétszázezer frankot el akarja rabolni. Engem a rendőrfőnök azon megbizással küld, hogy a rablókat fogjam el. Önnél van-e a pénztár kulcsa? Ha nincsen, hozza el és vezessen a pénztárba.

Úgy történt. — Midőn a szobában voltak, megkötözték az állomásfőnököt és két hivatalnokot, szájokat betömték, s a kétszázezer frankkal szép csendesen tovább álltak.

* *
*

Számtalan hasonló tettei által nevezetessé vált és nagyon meggazdagodott. Elmehetett volna nyugodtan élni Dél-Amerikába, Buennos-Ayresbe, Chillibe, Laplatába, Montevideoba, Venezuelába, hol annyi az olasz, — s midőn mondták neki: miért nem vándorol ki? — azt felelte: nem hagyom a hazát, nem hagyom hegyeimet, nem hagyom itt mátkám holttestét.

Nagy dijat tettek fejére, ha jól emlékszem — huszonötezer frankot, — úgyszintén embereire is. Keményen üldözték mindenfelől. Emberei egyenként elhagyogatták, végre másodmagával maradt.

Elvégre — szomorú történetnek szomorú vége — egy tanyán körülfogták. Ő volt és

egyetlen cimborája, s ötven zsandár és katona kettőjök ellen. Két óráig tartott a lövöldözés, végre sikerült a tanyát felgyujtani. Passatore s társa a házfedél egyik szegletéről a trágyadombra ugranak, s mint a szarvas, pár ugrással, lőtávolon kivül esnek. Meg volt mentve. — Megfordul, s látja, hogy társa meg van sebesítve; hátára veszi s menekűl vele, de nehezen. Társa kéri, rimánkodik: hagyja ott, sebe úgy is halálos. Passatore nem enged, leteszi cimboráját, melléje térdel és sebeit törülgeti. Üldözői közelednek, — rájok kiált:

— Gyáva kutyák! ötvenen két ember ellen! — lőjjetek!

... Lőttek, és egy golyó homloka közepén találta.

* * *

Mindig elszomorodom, midőn hasonló egyéniségek történetét olvasom. — Egy szerencsétlen lépés, egy véletlen esemény, egy a telt pohárból kicseppent viz, egy gondatlanul kiejtett szó, egy pillantás, egy tekintet, egy könycsepp, egy gúnyos mosolygás: ember sorsa felett határoz, dönt, jobbra vagy balra tereli. — Egy hajszál az elválasztó vonal az erény és gonoszság közt, — s mennyi kárba ment erő.

Hiába, »ilyen az élet!«

BOJTORJÁNOK.

„„Budapest, okt. 12. A „Romanul“ azon híre hogy egy magyar csapat benyomult Kis-Oláhországba teljesen alaptalan.““
(Távsürgöny
a „Magyar Polgár“ 137. számában.)

Abban a selyem-bársony zöld-szín reményben ringatom magamat, hogy mielőbb azon megnyugtató hivatalos sürgönyt kapjuk, mely szerint Pulszky Ferencnek meghagyatik, hogy Kiszeneffet ne ostromolja, s hagyjon fel a rohammal, mert ezen vakmerő tett által a keleti kérdést még complicálltabbá teszi.

Kellett-e ez jó Pulszky Ferencnek? — De hiába, úgy jár az ember, mikor jó vén csataló módjára, a nemzeti lovardában élre nyergeli magát, feje-nyelének hatalmas szipákolásával megfújja a harci harsonát, Szűcs Gyula elkiáltja magát: »Fegyverre magyar!«

Hallom a nemzeti szinház kardalát:

»Harcra, harcra, ti gallusi tölgyek.«

Hitte volna-e akkor a plebiscit elnöke, hogy :

Székely támad?

* * *

Nevetségesen szomorú ez az »erdélyi legió« bohózatja, valóságos montefiasconi összeesküvés — alla conspiratione permanente — Krecsányi Sarolta nélkül, pedig ő a java az egésznek.

Ugyan, excellentiás uraim! — az isten áldja meg magukat, ne irigyeljék Kassaitól azt a kis dicsőséget, ne mutassák lábaikat, s ha lehet — fedjék el!

Nem tudom, a conspiration kacagjak-e jobban, vagy annak felfedezésén, kiderítésén s elnyomásán?

Rettenetes ember mégis az a Sebestyén Mihály!

* * *

Volt egy idő, mikor én is conspiráltam, — komolyan és hosszasan, igazán permanente.

Egyszer, Londonban, — a császárság kezdetén — a németek gyüjtöttek bennünket,

kopott emigránsokat, össze, egy titkos internationális összeesküvő gyűlésre.

Rugge Arnold elnökölt.

Conspiratori méla, hazát sirató komolysággal jelentünk meg, mindnyájan számüzöttek és bús hazafiak. Mint »H e r n á n i« negyedik felvonásában a kripta-jelenetben:

ad augusta,
per augusta,

adtuk a jelszót, kárbonári léptekkel sasíroztunk a korcsma pipafüstös éttermében végig, — mindenki szivébe véste:

»Trappe comme un romain,
meurs comme un hébren.«

Én már kitanult legény voltam, tagja a M a r i a n n á n a k.

A »L' H o m m e« lap hirneves szerkesztőjével: R i b e y r o l l e s barátommal mentem — E u r ó p á t f e l o s z t a n i, — ez volt a gyűlés célja.

Egy csomó vézna, kiéhezett, hosszúhajú német, több vékonyhangú polyák, néhány munka nélküli francia ouvrier, egy tucat veres nyakravalós talián, egypár búsmagyar, és egy szál muszka: a híres Herzen Sándor, formáltuk a »k e r e k a s z t a l« lovagjait, s csináltuk a s a n t a f é t.

Az első conspirator, aki szemembe tűnt, Bangya volt.

Bangyáról tudtuk, hogy osztrák és muszka kém, de azért ő hűségesen referált Kossuthnak s eljárogatott Mazzinihez is.

Meghúzom Ribeyrollesnek a kabátját, s fülébe sugom:

— Te! én már látok egy magyar spiclit!

Ribeyrolles azt mondja rá:

— Én meg két internationalistát, akik a párisi Jeruzsálem-utcából (rendőrségi palota) huzzák a gázsit.

Leültünk. Rugge Arnold hátrasimította a haját, felstimmolta a hangját, kivette füleiből a gyapotot, kettőt-hármat köhintett, s rágyujtott beszédjére. Megemlítette a német philosophusokat, Kantot, Schlegelt, Fichtét, Schleiermachert, Hegelt, Strausst és az ördög tudja még kit. Elmondta, hogy így, ahogy van, nem maradhat, — mert így, ahogy van, teljességgel nincsen jól; ezen változtatni kell; s Európát újból felosztani, az értelem, érzelem és érdek szabályai szerint. A nagy németségnek (Deutschthum) álláspontot kell foglalni az együttleges, tömörületes, általános átalakulásban, s a fogamzásnak átmenete jelenből jövőbe, mint bimbónak virágba átnyilása,

szülendi a nagy németség térfoglalását sociáldemokrata alapon.

Ribeyrolles elnevette magát.

Az elnök észrevette satyricus mosolygását, s neheztelőleg azt kérdi Ribeyrollestől:

— Ugyan, polgártárs! ha szabad kérdenem, mivel akarná ön a nagy németség helyét pótolni?

— Sósvizzel! — lőn a felelet, — azt szeretném, hogy ott, ahol az urak vannak, tenger legyen, — Pozsonytól Koppenhágáig mind víz!

Ribeyrolles ezen nyilatkozata, német részről nem részesült általános tetszésben, — de haladtunk tovább a munkában, s boncoltuk a vén Európát.

Dancigra került a sor.

Dancigot a németek is akarták, a lengyelek is, — egyik fél sem tágított, mindegyiknek szüksége volt Dancigra; — a németek egyfelől, a polyákok túlról húzták a mappát. — Uram! úgy összevesztünk Dancig felett, hogy nincs mód benne; — s vége lőn a gyűlésnek.

Ezt a történetecskét Thaisz Elek barátomnak, s Jekelfalusy úrnak beszéltem el; — a moráljából épülhet Szentiványi Gyula és Sebestyén Mihály is.

Azt mondja a példaszó: n e k e r e s s ü n k ö k ö r a l a t t b o r n y ú t!

* * *

Valami dolgomban kimentem tegnap a vasúthoz. Uram fia! milyen dolog van! — fürkészik, vizsgálják, kutatják ott a ládákat, kuffereket, felbontják a zsebkendőt s kiszórják a strimflit.

Mi lehet ez? — Végre a hatalom egyik örétől kérdem:

— Tán b r ü s s e l i - c s i p k e dugárút keresnek önök?

— Nem, — hanem fegyvereket, dynamitot, lőport, torpedókat, congrev rakétákat, szóval hadiszereket.

Eszembe jutott, hogy ezelőtt öt évvel, Párisban, Desirabonde fogorvosnál egyik lyukas zápfogamat p l o m b i r o z t a t t a m. — Uram isten! ha észreveszik, hogy ó l o m van bennem, rögtön kivágják, s még a Gorcsakoff szájában kapom meg. — Hirtelen a szájamra tettem tenyeremet, s megszaladtam; — isten ugyse! még most is futok.

II.

Mindenekelőtt meg kell nyugtatnom tisztelt olvasóimat, hogy a minapi, vasúti — rám várandó — szerencsétlenségtől, szerencsésen megmenekültem; épen hoztam haza zápfogamat, ott van benne az ólom rendíthetlenűl, s a Gorcsakoff szájában nincsen semmi keresni valóm. A rendőrség irányomban igen tisztességesen viselte magát.

De a »székely lázadás«, összeesküvés, felkelés, forradalom, betörés és ribillio folyvást tart, s mint a múltkor mondám: azon selyem-bársony zöld-szín reményben ringatom magamat, — hiába, én optimista vagyok! — hogy ha isten is úgy akarja, nemsokára el lesz nyomva végképpen; a góbé-petroleur-ök a tömlöcök mélységes fenekén rothadnak a szalmán, s nemsokára a mi exellentiás uraink, egypár him Ubrik Borbálával szolgálhatnak, bécsi ő exellentiáiknak.

Nem látom át, hogy — ha a khedive, hippopotamust, giraffot, alligátort és krokodilust küldhet a schönbrunni állatkert díszítésére, mint gyöngéd érzelmeinek oda lapuló tanubizonyságát, — miért ne küldhetnének a mi Bujuk Ádám effendink is egypár

díszpéldányt a »siculica gens bellicosissima«-ból, az Albrecht-palota díszítésére?

Ennek olyan botanicus neve van, de azért carnivor állat, — s mint Corneille mondja: »un immonde animal, qui ce nourit des glands«, — de ezek kiválóképen haricska-puliszkán hizlalódnak.

Azon megnyugtató hírt hallám félfüllel, mintha a bécsi cabinet, a monakkói udvarral és a szent-marinói respublicával élénk jegyzékváltásban volna, egy véd- és dacszövetség eszközlésére, a székely támadás elnyomására.

Ha ez valósúl, akkor igazán: »Székely bánja!«

* * *

E hír, ha valósúl, annyiban is igen nevezetes, hogy az első eset, midőn két monarchicus nagy hatalom, egy respublicával lép véd- és dac-szövetségre. Hiába, haladunk.

Míg e sorokat irom, a helyzet változott, a veszedelem kisebbült, s a lázadás nagyon sokat veszt fontosságából. Mondásom igazságának bebizonyítására elég legyen annyi, hogy a tegnap esti tőzsdén, Európa minden városában, a miskolci kiházasító egylet actiái — hágtak.

. . . A párisi »Kis Lap« szerkesztője igen élelmes ember volt. Előfizetőkre tartott hajtóvadászatot, s hogy a hajtásnak óhajtott eredmény legyen a vége, kigondolt egy nagyszerű humbugot; — hirdette lapjában, hogy Indiákban egy irtóztató, borzadalmas összeesküvést fedeztek fel, mely ha ki nem derül, a társadalmat fenekestől felfordítja, s százezerekre mentek volna a conspiratió áldozatai. — A fojtogatók — etrangleur — sectája, a méregkeverők titkos társaságával egyesült, s meg akartak gyilkolni minden profánust széles nagy Indiákban, kik e két társulathoz nem tartoztak.

Ezen iszonyú hír hallattára, rögtön legjobb tollú munkatársát Indiába menesztette, ki a havrei kikötőből már el is indult, s egészen hiteles és érdekes adatokat fog küldeni.

Távsürgönyöket koholt Calcuttából; a befogott összeesküvők száma ezerekre ment, s hogy a vádlottak a törvényszék előtt teljes számban megjelenhessenek, egy új törvényszéki helyiséget kelle rögtönözni. — Angliából hajószámra küldte a védő és vádló ügyvédeket.

Végre — állítólagos levelezője megérkezett Calcuttába, s kapja az első tudósítást; — falragaszokban hirdette, hogy holnaptól kezdve tárcacikkekben közlendi a monstre-pör

tárgyalását, s négyszáznyolcvanezer példányban fogja ezután lapját nyomatni.

Rajként özönlött a nép a »Kis Lap« szerkesztőjéhez, s mázsaszámra vették a lapot.

Az összeesküvők feje, a fojtogatók főnöke volt, s hívták Fe r e n g h e á nak.

A vádlott bűnösök töredelmesen vallottak, csak Ferenghea hallgatott makacsul, hangtalanul, — némán — mint hal a vízben — ült a vádlottak padján, még a nevét sem akarta megmondani.

Ez így tartott hetekig; — a tárcacikkek többnyire így végződtek:

Ferenghea hallgat!

Egy reggel a párisiak arra ébredtek fel, hogy az utcák falai tele voltak raggatva roppant nagyságú veres plakátokkal, melyekre colossális betűkkel volt nyomtatva:

Kis Lap:

»Ferenghea beszélt!«

... A székely összeesküvésben is Lázár Mihály úr megszólalt.

Tehát nincsen benne!

Azért hágtak a miskolci kiházasító-egylet actiái annyira, — s ez nyugtat meg engem is.

Adjunk hálát az egek urának!

Lázár Mihály úr nincsen benne.

Lázár Mihály úr megszólalt.

»Ferenghea beszélt!«

III.

Ugron Gáborról egész biztosan mondja az »Ellenőr«, hogy Olaszországba utazott.

»Még néhány napja csak, — írja a nevezett lap — és már is jelentékeny változáson ment át, szép bajuszát és szakállát levétette, úgy hogy ismerősei sem ismertek reá. Így — az egyik állomáson találkozott vele Ivánka Imre, aki a magas szinészben nem is sejtette Ugron Gábort, — míg Ugron aztán bemutatta magát, s örülhettek a kölcsönös szerencsének.«

Rettenetes!

Vajjon kibirjuk-e?

Azt hittem, hogy a Mazzini halálával megszűnt az európai összeesküvés.

Keserűen csalódtam!

Resurrexi, ego sum!

Az emberiség történetében gyászbetűkkel örökíti meg Clio ezen iszonyító nevet: Ugron Gábor.

A szabadkőművesek titkos társulata le van főzve, — a Carbonárik ki vannak keményítve, — a Marianna be van gombolva.

Guy Fax, Jaques Clement, Ravaillac

Alibant, Fieschi, Orsini felett ott áll: Ugron Gábor.

Azt mondja Griseldis: »árván, elhagyatottan és meztelen!«

Árva Ugron Gábor is ott áll meztelen bajusztalanságában.

. . . Volt Franciaországban egy hirhedt gyilkos, a rabló zsiványt Lasnairnek hívták, — a legcinikusabb gazember, akit a föld a hátán hordozott.

A párisi esküdtszék halálra itélte. A verdict után azt kérdi tőle az elnök:

— Van-e valami kérése?

— Igenis, elnök úr.

— Mi?

— Kérem ezt a jobb felőli zsandárt elvitetni.

— Miért?

— Mert szagos a lába.

A couplet hozzá teszi:

— Nem, a zsandár maradjon, a zsandár mozgassa lábait, itt kezdődik a bünhődés.

. . . Ugron Gábor is bűnhődik.

Nem ismerte meg Ivánka Imre.

* * *

Reszketek a jövendőtől!

Ha már egy fiatal ember annyira megromlott, hogy szép bajuszát és még szebb

szakállát képes levágatni, akkor — egész tisztelettel kérdem Sebestyén Mihály urtól: — mi lesz abból az emberből, ha vénül?!

Aztán — és ezt vegyék fontolóra! — ez a gonosztevő, ott a fél-barbár Siculiában, ördöngös cselszövénynyel olyan irtózatos összeesküvést forralt, hogy Európának borsózott a háta tőle, nagy Oláhországot halálos rémületbe ejté, az európai egyensulyt megbillenté, annyira, hogy Bismark, Gorcsakoff és gróf Andrássy csakúgy prüszköltek bele. Mi lesz abból az emberből, ha visszatalál lopózni, s tanyáját felüti a Rikán, vagy a Hargitán, ott a Kukuk-hegyen s a Békés havasain?!

Óh nagy egek, rátok appellálok!

* * *

Az az irtózatos ember — óh borzadály! — Ninco-Nanco módjára, alattomosan, rejtélyesen, titokszerüleg, hason gyilkolva kimenekül, fészket rak magának Olaszországban, a conspiratorok hazájában, s eltanulja a mesterséget. Ujból meghagyja szép bajuszát és még szebb szakállát, s igy még az is megtörténhetik vele, hogy Ivánka Imre ráismer, ha megint találkoznak.

Aztán elmegyen, — mert hát ki áll jót érte? Én részemről már mindent felteszek róla,

az ilyen ember sokra képes! — elmegyen Velencébe, ott kémkedik, puhatolózik, befurakodik a Dogék palotájába, ellesi a tízek tanácsának titkát, Marino-Fallieri összeesküvését, — a Sóhajok hidján átmenve, felmegyen az ólom-kamarákba, — hol a jószivű I. Ferenc császár, mint ahogy gemütlich, az ő lerchenfeldi accentusával mondta: il miei briggonieri! — az én foglyaim, — mert hát Silvio Pellico, Gonfalonieri, Trivulcio Pallavicini, Maroncelli, és még vagy harmincan az ő foglyai voltak; mint másnak van kanári madara, mókusa, fehér egere, tengeri disznója kalitkában: neki voltak foglyai az ólom-kamarákban.

Meri-e valaki állitani, hogy nem megy-e el Palermóba? — Tessék! — ott van a vesperot, a siciliai vecsernye, mikor egy summában estétől reggelig, az öszszes francia helyőrséget és kormányt legyilkolták.

Hátha Nápolyba megy? — Ott is van aztán mit tanulni! Massanielo a spanyolok ellen, Agesilao Milano a bombakirály ellen.

Meglehet, hogy beüti majd az orrát Firenzébe is; ez aztán már akadémia, felsőbb képezdéje a conspiratoroknak, conservatoriuma a polgárháborúnak, Bondelmontek a Bardiak ellen, — Medici Medici ellen, — Gino Capponi a franciákkal szemben.

Megtanulja Gino Capponinak históriai mondását:

— Ha te trombita, én harang!

* * *

Sok ember azon töri a fejét, hogyan menthetné meg Ausztria-Magyarországot az államadósságoktól; — más az örökmozdonyt akarja feltalálni; — harmadik egy olyan pokolgépet, melylyel kiirtja egy kaszavágásra az összes felállitott hadsereget, markotányosnéstól; — Bernáth Gazsi betette a kendermagot a gép egyik végén, s mint ezer forintos bankó jött ki túlfelől; — Alix feltalálta a sympathicus csigát, melylyel — két csiga segedelmével Európából Amerikába lehetett távsürgönyözni.

Nekem is van egy bogaram. Vércseppeket izzadok, úgy-ugy elgondolkozom: hogyan menthetném meg bérces hazámat, a székely conspiratiótól általában, és Ugron Gábortól különösen? . . .

Eureka! — Megvan!

Az alkalom kedvező!

El kell fogatni Crispit, leküldeni Szamos-Ujvárra, Farkas Béni és Rózsa Sándor közé, s ki nem adni addig, mig Olaszország, Ugron Gáborral ki nem cseréli.

Wart! vermaledeiter kucséber!

»EGY AZ ISTEN.«

— Szíves köszönet Jókai Mórnak. —

Egy éve mult, hogy becses látogatásoddal megtiszteltél; örömünnep volt házamban, szíveinknek hangot adtunk, s magyarosan fogadtuk Magyarország első iróját.

Szőke kis leányom megfogá kezedet, szemeidbe mosolygott, s azt mondá: »Ejnye beh jó, hogy eljött hozzánk, Jókai bácsi!«

Ez volt a fogadtatási szónoklat. — Gyermek-szájból angyali üdvözlet.

Nagyobbik fiam, — ki még lelkesülni tud, — rajongó örömmel ugrott nyakadba, a másik kettő is követte példáját, — egy perc alatt, rajtad, mint élő és jótékonyan termő fán függtek a gyermek-gyümölcsök.

Nekem úgy tetszett, mintha a szemed felé nyultál volna, s mondtál valamit a szeretetről.

Nőm megköszönte látogatásodat s örömét nyilvánítá.

Te azt mondád: »Ez öröm onnan van, mert a házigazda legrégibb és legjobb barátja van most itt.«

János gazda — a kisebbik gyermek — meghúzta kabátodat, s egész komolyan azzal állt elő: Ej, Jókai bácsi, de kár, hogy a Juci megsántult, nem hozhatta a papa magát a csengős lovakkal, — pedig milyen szépen szól ám az a csengő!

Te megcsókoltad homlokát a szőke leánykának, megöleléd a gyermekeket, — a barátból családtag leve.

Év Allah, effendim! Hosgeldim!

* * *

Több barátaim jöttek tiszteletédre, — mindnyájan a »véres napok« még itt felejtett katonái, — emlékek a multból, felszáradt vércseppek a nagy napokból.

Köztünk volt Domahidy Feri, kinek az volt különlegessége, hogy minden fegyvernem járta; lándzsaszúrás, kardvágás, puskagolyó, s hogy a gyüjtemény teljes legyen: egy szétpattant bombadarab is feljegyzé nevét bőrére, melyet a hazáért a harcba vitt. Akkor kapitány volt alattam, most főispánom, s én vagyok adófizető ő alatta.

Nőm bevezetett azon szobába, melyben

Bem hált és Petőfi lakott. Te megtisztelted e lakot, s írád benne »Az utolsó eszménykép«-et; — ott függ a falon, kezednek írása, s ha a dob nem áll ellent, unokáim is könyvnélkül fogják azt tudni.

Faluhelyen legnagyobb időtöltés az evés-ivás, koccintva nyájaskodni, s búsulni a hazáért, — mikor kesergünk még együtt?!. — kimenni a kertbe, végig nyúlni a gyepen, pipafüstön keresztül nézni a bárányfellegeket, a Kárpát csucsait, a kanyaruló vizet, vagy a puszta véghetetlenségét.

Mi is azt tevők. A jegenyék árnyékába telepedénk le, körülvettünk téged, tanítványaid; én beszéltem Petőfinek Koltón viselt dolgairól; — végre megszólalál és mondád:

»Egy az Isten!«

Elmondád vázlatát annak, mi akkor még csak agyadban volt, — az íge nem vált még akkor testté, — s mi élvezők lángelméd ujdonságát, virágházból szagoltuk fantáziád bimbójának illatát.

Az elmondott történet után azt igérted, hogy megküldöd majd nekem emlékül.

A könyv megérkezett, s én igen szépen köszönöm.

A címlapra ezt írád:

Teleki Sándor barátomnak
szeretetem jeléül

Jókai Móric.

* * *

Sok megtiszteltetés ért már engem, tövisek közt virult ám rózsa is.

Miért ne mondanám el neked, hisz a szeretet elnéző.

És ha mások mellökre bigygyesztik, miért ne fitogtatnám én is e lapok földszintjén. — Ugyan ki ment a hiúságtól?

A »véres napok«-ban történt. Bem apó eljött Kolozsvárra, a hölgyek egy társas ozsonnát rendeztek tiszteletére, — ott volt jó anyám is, s megkért, mutatnám be tábornokomnak. Bemutattam. Bem apó e szavakkal felelt: — Most már engedje meg, hogy én is bemutassam a grófnénak legkedvesebb fiamat — — Teleki ezredest.

A véres napok után jöttek a »fojtó napok.« Nagy dicsőség várt rám; az olmützi »vihador«, Hajnau úrnak Tristánja, nevemet a bitófára szegzé; egy kődarabot csinált belőlem azon piedestálra, melyen »a nemzet vértanui«-nak dicső emléke áll.

A menekvés napjaiban, egy »Tanul-

mány«-t írtam, Hugo Victornak »Marion de Lorme« drámájáról; századunk legnagyobb költője válaszúl megküldé műveit, s a »Marion de Lorme« kötet címlapjára ezt írá:

»A mon vaillant et cher compagnon d'epreuve et d'exil, le colonel Sándor Teleki.

Guernesey, 16/9-ber 1856.

Victor Hugo.«

Az olasz egység napjaiban Caprerán voltam. Garibaldi még két mankón járt akkor is, — a golyó ki volt ugyan már véve lábából, de még szenvedett. — Mikor elbúcsúztam tőle egyik mankóját felém nyujtá e szavakkal: »Ön gyüjti a ritkaságokat, tartsa meg emlékben ezt a botot; a zászlóalj ácsa csinálta számomra Aspromontenál.«

. . . . . Vedd kérlek megtiszteltetésnek, hogy midőn köszönetet mondok neked: felrakom érdemjeleimet.

A NŐEGYLETNEK. *

A nyomor! ....

Az emberiség szótárának legkeserűbb szava, megmagyarázhatlan fogalom, mely fájdalommal, szenvedéssel, kínnal gyilkolja a testet, öli a lelket, s akire ránehezül: meggörnyed alatta, s átkozza életét.

A csecsemő, ki már az anyai szív alatt éhezett, e világra jön, s létét a sors már bünteti, mert jövője fölé az van irva: nyomorban fogsz élni! Növekszik a bajban, az anyai emlőkről éhséget szop, sápadtan, kiaszottan, a betegség és halál közt vergődve gyermekké nő, a nyomor kilöki az utcára, s a markába nyom két mesterséget: a koldulást és erkölcstelenséget; e két iker-testvér karjai közt vergődik aztán, s ha nem könyörül rajta a halál, megszánja a tömlöc, s itt kezdi csak észlelni, hogy mit tesz: a mindennapi biztos kenyér.

* A kolozsvári nőegylet által 1877. év december havában rendezett női kézimunka- és iparmű-történelmi tárlat alkalmából.

Felnő a bűn és förtelem iskolájában, ha kiszabadúl, a társadalom ellen küzd; csal, lop, rabol, gyilkol, mert menhelye biztos: tárt karokkal várja — Szamosujvár.

E társadalmi ragály ellen nálunk csakis egy gyógyszer van: a könyörület! — Nőszivből csepegő, gyógyító balzsam, az emberi szeretet mannája, megváltója a bűnnek, őrangyala a becsületnek, vigasz a kétségbeesésben, darab kenyér az éhenhaló szájában.

Asszonyaim! engedjék meg, hogy midőn ezen elismerő sorokat irom, tisztelettel hajoljak meg nagyságtok előtt.

* * *

Nyirkos, ködös idő van, a hó esővel vegyesen szitál, fanyaran, csípősen fujdogál a szél, utcán, úton nagy a pocsék, — ennek is be kellett következni: nyakunkon a tél.

Jól befűtött szobámban, thea mellett, szivarozva, kényelmesen irom e sorokat, — fel-felállok, s ablakomból nézem a világot: — beh furcsa, beh szomorú, beh tarka ez a világ, — csak az élet furcsább, tarkább nálánál!

. . . Ott guggol egy vén kofa az utca sarkán, almát meg gesztenyét árul, lábai alatt szenes fazék, kávészínű kopott wicklerje

derekán posztószéllel átkötve, vörös kezei a nyirkos hidegtől meggémberedve, szederjeskékbe vágnak át, ócska veres esernyője alól ki-ki kandikál, a hócsepp görbe orrára hull, s azon elolvad, könycseppé válik s lekigyózik arcán, koronként letörli arcáról repedezett, cserepes tenyerével a hó levét, s várja reménykedve a vásárlókat. Kincstára, mely mellett gúnnyasztva fázlódik, alig ér öt forintot, de hát mégis — ebből kell megélnie.

Fürtös gubába beleburkolva, sebesen hajt a bérkocsis, tegnapi részegség mai mámorában szundikál a bakon, a szemközt jövő szenes oláh arcát összefrecscsenti kocsija sárral, — a kocsi halad, a szenes oláh átkozódik, — s ellenkező irányban mindketten haladnak tovább, bután a mámortól, bután a tudatlanságtól.

Őrváltani viszik a katonát, — féltik tán, hogy ellopják a gazdáját, — strázsálnia kell két hosszú órán át, bebújva a szűk faköpenyegbe, vagy a kapu közt a hideg léghuzamban, vagy künn a hóban, fel s alá járva, mint a juhászkutya a garám körül.

Hat kövér fejős tehén befogva halad végig az utcán, gazdájok önérzetteljesen ballag mellettök, mint a római legionárius Caesar diadalkocsija mellett, — gondolkozik a hat kövér tehénről, mint családjának legkedvesebb

tagjairól, — hosszú karikás ostor csüng a balvállán, nem ütni való az, csak pattintani, uralmának jele, mint a királyi pálca. Egész vágású vasas szekere tetőbe rakva vágott berki fával. Tán csak nem magának viszi? — Miért nem, — jó dolga van ám a parasztgazdának.

Egy vén, vázzá aszott, kőport áruló cigányasszony sántikál utánok, mohón kapkodva fel, ha egy-egy forgács-darab lehull a szekérről, — nézi a fát, mint Omár a próféta sírját, s mint az izlam mondja: epedő vágygyal gondolja magában: ha az a fa mind az enyém lenne, enném, innám és ruházkodnám.

Ott átellenben, a nedves, hideg falhoz támaszkodva, két koldus-gyermek áll, — a fiú lábain rongy-bocskor, a kis leány mezítláb, foszlányokba szakad róluk a rongy, — vézna testök meztelensége átlátszik a nyomor csipkéjén, — a fiú reszkető kezeiben fazekat tart, melyben egy kevés lanyha hamu van, a mellett sütkéreznek ketten, — a nyomor kandallója körül. Dideregve nézik a járókelőket, — a fiú vakmerőbb, koldulni mer, — vizsga, fürkésző tekintettel kémleli a rendőrt, a nyomor cerberusát. A kis leányt nem birják tovább lábai, leül a havas, vizes járdára-vacogó fogakkal rágcsál egy nyers répa-gyökeren, — egész teste remeg, mint a megpendí-

tett húr, kék szemeiből könyeket facsar a hideg, a fájdalom, a nyomor!

. . . És kegyetek, hölgyeim, ott fenn a redoutban mit tesznek?

Epitik a szeretet házát!

S tán e nyomorult, piszkos, vézna, elkényszeredett kis teremtése a jó istennek, a kegyetek árvája lesz.

Az isten is megáldja nemes lelköket!

De hát a fiú?! . . .

* * *

Helvéciának egy szegény kis faluját, egy nagy hegy választá el a várostól, — nagy fáradsággal, hosszú gyaloglással, kerülő utakon lehetett csak a városba jutni, mikor az idő engedte; emberhátön cipelve vitték az eladni valót, de keserves volt a vásár, mert sulyos volt a teher, a kőszirteken fel s alá.

A jó pap, — mert hát elvétve ilyen is akad — gondolta magában: segíteni kell ezen a dolgon! s ásót, kapát, csákányt vett a kezébe, és elkezdte ásni-vésni a hegyet.

Az arra járó-kelők bámulva nézték s kérdék:

— Mit csinál a tiszteletes úr?

— Átfúrom a hegyet; — lőn rá a válasz.

A környéken híre futott, hogy az x—i

pap megbomlott. Két évig egyedül folytatta a munkát, lassan haladt, mint a hangya, de szorgalommal is, mint a hangya. A harmadik évben akadt egy cimborája, a ki mellé állt, s aztán fúrták a hegyet ketten.

A példa vonz; mások is szegődtek mellé, amugy önkénytesen, s fúrták a hegyet. Mikor felényire értek: látták a sikert. A tőke is kibujt aztán Wertheim-odujából, — egy pár év: — és a hegy át lett fúrva.

A kis falu ma előkelő iparváros. A jó pap munkája áldássá vált a szegény népen.

.... Nagyságtok is éppen igy tevének; s ha szívök nemes szándéka teljesül: tán a didergő kis árva koldusfiúnak is lesz menhelye, s meg fognak menteni egy lelket.

* * *

Legszerencsétlenebb a szemérmetes koldus, az, akinek a nyomorát még titkolni kell; szégyelleni, takargatni azt, hogy üldözi a sors.

Külseje élhető állapotra mutat, csizmája fényesre van kitisztítva, tán még keztyűje is van, de benn a családban, tüzetlen tűzhelye körül, halálmadár módjára fészkel a nyomor.

Neje betegágyban fekszik, a nyirkos, penészes, hideg szoba egyik szegletében földre

terített szalmazsákon, éhes gyermekei sírnak, s kérik azt, ami nincsen a háznál: kenyeret.

Szótlanul, némán, bárgyún maga elé nézve, a szegénység ostobaságában ül az apa; még az öngyilkosság sem szabad neki, mert nála nélkül, az éhség éhhalállá válnék családjában.

Nyilik az ajtó, s mint az üdvözlő angyal — megjelenik kegyetek közül az egyik, a könyörület fénysugaraitól övezve, s elmondja a vigasztalás angyali üdvözletét.

* * *

Mig bírta, dolgozott, s tengette életét, — jól, rosszúl, de csak éldegélt; — feküdt betegen a kórházban, filkózott a lábas-ház alatt, leitta magát violaszín pálinkával, bekerült a »torony«-ba, sepertették vele az utcát, rakta a málhákat a két babos lovas teherszállító szekérre, eresztette le a hordókat a pincébe, emelte a zongorát, szállította a költözködők holmijait, s cipelte a podgyászt a vasuthoz.

Ha nem csurgott: cseppent, de éldegélt.

Egy szétpattant hordó abroncsa kiütötte a balszemét, kuruzsolta úgy ahogy, — utána

ment a jobb is; — az öreg vakon koldulgatott, s jutott olyan nyomorba, hogy Lázár megirígyelte, s Jób büszke volt rá.

Egy reggel halva találták az utcán, a város aztán eltemettette, a város költségén.

Ha a kolduló vak hordárt a véletlen nagyságtok útjába vezeti: nyomortalanúl élne talán ma is.

* * *

Kegyetek tárlatáról akartam irni, de céljok magasztossága más irányba terelt; az eszköz árnyban maradt, s törekvésök nemessége ragyog teljes fényben.

És az a fáradság, az az önfeláldozó jótékonyság, az a gyöngéd nyájasság, az a szerény — megbocsássanak e szóért — zsákmányolás, melylyel minket, minket közönséget elhalmozni kegyeskedtek: állandóan, jótékonyan, vigasztalólag és mentőleg megmarad a keresztényi, az emberi szeretetben.

Egy arab példaszó azt mondja: aki a fájdalom könyét letörli, lajtorját támaszt a mennyország kapujához

Nagyságtok tornyot épitének a könyörületnek, erős várat a nyomor ellen.

És azok a didergő, éhező, félmeztelen satnya, piszkos, apátlan és anyátlan mostoha gyermekei a végzetnek, akiknek neve: elhagyott árva, — s azok a házi szegények, s azok az utcán kolduló szerencsétlenek, — mint Balzac mondja: a nyomor és a kétségbeesés lovagjai, — hálával fogják rebegni:

— Áldja meg az isten nagyságtokat! . . .

AZ ÉN MUSZKÁM.

(Nikolaj Nikolajevics.)

1849. junius hó első napjaiban, Brassóban voltam állomáson. Bem tábornok az erdélyi hadsereg részéről Stambulba Abdul Medsid szultánhoz egy tisztelgő küldöttséget akart küldeni, mely küldöttség vezetésével engem bízott meg.

Hogy mit akart az öreg vezér ezzel elérni, s mi célja volt vele, azt még maig sem tudtam kitalálni. Hiába, voltak az öreg úrnak sokszor fura gondolatai; példának okáért, mikor engemet a szászok Comesének nevezett ki.

Brassóban kellett magunkat felfügefaleveleznünk; posztó, zsinór, paszománt volt elég; azt akarta, hogy szépek legyünk a padisah előtt. Nekem megvétette Zombori ezredes ujdonatúj ezredesi egyenruháját, szederjeskék, ezüsttel kiteremtettézve. Mondhatom, nyalka legény voltam benne, — maig is megvan Koltón.

Az egyenruhával egyszerre főintendánsból lettem székely huszárezredes és diplomata.

Az egész küldöttség szemen-szedett legényekből állott: Bethlen Olivér, Komáromy Gyuri, Szálbeck és báró Huszár, tizenkét kiválogatott legény és egy nagyhangú trombitás.

Nekünk, a mi ékességünkben kellett volna meghódítanunk Stambul városában, a Bosporus mellett, a rabszolgánő fiát, őrét a Mahomed koporsójának.

A brassói katonai főparancsnok Kiss Sándor ezredes dandárparancsnok volt, az ő felügyelete alatt állottak az Erdélybe vezető szorosok, Törcsvártól kezdve Ojtózig.

Én Kiss Sándorral a legbensőbb barátságban éltem, majdnem elválhatlanok voltunk egymástól.

Hogy ki volt Kiss ezredes, majd elmondom egyszer alkalmilag, most csak annyit, hogy az erdélyi hadsereg legkiválóbb egyénisége volt. Élete úgy mint halála eleven példa gyanánt maradt fenn.

Kiss gyakran megvizsgálta a szorosokat, mikor csak lehetett én is vele mentem, s tanulgattam tőle, mert hát volt kitől. Elbeszélgettünk multról, jövendőről; hitünk, reményünk erős volt; hasonló gondolkodás, egy értelem, ugyanazon vélemény szorosan össze-

fűzé szíveinket, s mi úgyszólván ikertestvérek valánk.

Én eljárogattam naponta hozzá, irogattam irodájában, ő eljött hozzám, s vizsgálgatta számadásaimat. Megosztottuk egymásközt érzelmeinket és a munkát.

Egy jó reggel, még pitymallat előtt, behajtat szállásom udvarára, felráz ágyamból s azt mondja :

— Talpra magyar! — a muszkák a tömösi szorosnál be akarnak törni; — Szabó Nándor jelenti, hogy nagy erővel tamadták meg, ő visszaverte ugyan őket, de segítséget kér, mert azt hiszi, hogy azon a ponton akarják erőltetni a betörést; — mint a kémektől értesült, a muszka hadsereg zöme a tájt van összpontosítva, s fő bejöveteli vonalúl a tömösi utat választák. Én az éjjel elküldtem már egy zászlóalj honvédet és két ágyút, — jőjj, nézzük meg mi történik.

— Menjünk, druszám! — s hirtelen felöltözém.

Háborús világban, kényelmes kocsiban, jó négy lóval, pompás időben, gyönyörű tájakon utazni, bármilyen vasuti kéjutazással (ha teszem azt, mindjárt Biasini úr rendezi is Kolozsvárról Nagyváradig) felér; kivált ha legjobb pajtásával fecseghet a katona-ember, s

elmondhatja mindazt, a mit mindig mondott, s a mit még mindig mondani fog.

Pár óra teltével a tömösi szoroshoz érkezénk. Szabó Nándor alezredes hadiszállása Tömösön volt, csapatjának g r o s j a Prediálnál, előre tolt nagy őrse az Azuga-pataknál, előőrsei a határszélen. Nagyon kevésből állott csapatja; ha jól emlékezem: 4 század székely honvéd, 1 szakasz Kossuth-huszár, és két ágyú; ellene az V. muszka hadtest.

Szabó Nándor egy nagyon kellemetes külsejü ember volt, mindig igen nagy gonddal öltözve, kikenve és kipödörve, szeretett jól élni, és adni az urat. Még abban az időben az A n d r á s s y - i s k o l a nem találta fel a s v i h á k o t, s mi magunk közt csak p a k f o n g - m á g n á s n a k hívtuk; különben bátor, elszánt katona volt, de egyszersmind s z e n t is volt: nagyon maga felé hajlott a keze. Különös előszeretettel viseltetett az elfoglalt muszka podgyászszekerek iránt s nagyon rokonszenvezett az elfogott orosz élelmiszerekkel. Azt beszélték abban az időben, hogy a m u s k o w r i z s k á s á r a nem pökött, s némi felszerelési cikkekről is keringett a hír, a székely asszonynép ajkain, nagy Háromszéken.

A szokott jelentés után sajnálatát nyilvánítá, hogy már reggelizett, de mindjárt kész lesz a thea, s kitárta étlapját. Mi bámultuk,

hogy a »Három kengyelfutót« — a leghíresebb csemegeboltot Bécsből — a tömösi szorosba hozatta.

Kiss Sándor, az ő szokott satiricus mosolyával azt mondá:

— Adass egy darab prófuntot meg egy korty pálinkát, s nyergeltess egy lovat, ellovagalok a határszélig. Csak egy ordináncz kell. Mire visszajövök, állíttasd fel az embereket; az éjjel itt hálunk, de semmi parádét ne csinálj.

— Hát én ne menjek? — kérdém Kisstől.

— Nem, édes druszám. Téged egyébre kérlek. A kocsi ládájában vannak az irományok, olvasd el őket, s válaszolj reájok. Te már tudod a dolgot; visszajövet majd aláirom és expediáljuk.

Hirtelen, katonásan reggeliztünk, felült a lóra s távozott. Én rágni kezdtem a tollat.

* * *

Délután visszajött Kiss Sándor; valami különös, rendkívüli alak cammogott lova után; utána az ordináncz. A távolból nem tudtuk kivenni, mi fajtája lehet az istennek: asszonyi állat-e, vagy férfiember.

Kiss leszállt lováról; az alak megfogá lovát s tartá a kengyelt. Meggyőződtünk, hogy csakugyan ember.

Kiss szemlét tartott a csapat felett. Alig vártam, hogy vége legyen; gyötrött a kiváncsiság; elléptette a csapatot, takarodót veretett, s vége lőn a nagy r e v u e n e k.

— Hát a z mi? — kérdém kiváncsian Kisstől.

— Hát a z belém botlott; nem tudok én abból egy érthető árva szót sem kivenni. A határszélen túlmenve, egy fa mellől kiugrott, földhöz vágta magát, s turbékolt nekem az ő nyelvén; — elhoztam ide; mindjárt megtudjuk. Tud-e valaki tótul?

Nem tudott senki.

Mit csináljunk vele? Katonának nincsen vetése, hogy madarakat riasztasson vele, s junius elején még különben sem érik az áldás.

Az a l a k: törpe, zömök, vaskos legény, csepüszerű és színű hajjal, világoskék kidülő szemekkel; nyírott bajusz, kurta vereses serteszakállal, — pisze orr, de olyan pisze, hogy kidomborodása homloka felé veti az árnyékát. Gorilla-száj, szép fehér rendes fogakkal — ez volt egyetlen ékessége. — kiálló vastag állkapcsok. kurta vastag nyak. Testének többi részét nem lehetett látni; fején k a s z t r o l-formáju, lapos, lepényalakú sapka, narancsszín-posztó paszománttal, — bokáig érő kopott sötétszürke hosszú kabát. Egyik lábán rongyos csizma, sarka madzaggal felkötve, másikon

olyan valami, a mi valaha bocskor lehetett; — és egyéb semmi.

Néztük a jámbort, ő meg bámult minket. Végre valamelyik azt kérdi: tudsz-e oláhul? Tudok, felelé rá érthető hangon. — Meghült a vér bennünk. Birtuk a titok kulcsát.

— Hogy hívnak? — kérdé Kiss.

— Nikoláj Nikolájevics.

— Mi vagy?

— Katona és keresztyén.

— Melyik hadtestnél szolgálsz?

— Az ötödiknél.

— Ki a parancsnok?

— Nem tudom.

— Melyik ezrednél?

A kabátján levő gombra mutatott, — egy X volt rajta.

— Sokan vagytok-e?

— Mint a csillag.

— Hol van a főhadiszállás?

— Nem tudom.

Ettől a perctől kezdve, bármit kérdeztünk tőle, változatlanul azt felelte rá: »nem tudom.« — Nem tudta hol született, ki volt az apja, ki a tisztje, merről jöttek, mikor érkeztek, — száz kérdésre is csak azt felelte: nem tudom.

Végre Kiss, türelemvesztve azt kérdi Hát mi az ördögöt tudsz?

— Ehetném! — volt a felelet.

— Megálljatok! — mondám, — majd kiveszem én belőle a többit. — Nikoláj! ide hallgass! Én adok neked enni annyit, a mennyi beléd fér; még a cárod sem lakott úgy jól a héten, mint a hogy én jól tartalak téged. De beszéld el mindazt, a mit tudsz.

— Jól van, goszpódin general, csak ne bántsatok.

— De ugyan ki bántana ilyen szép gyereket! Adok neked dohányt, rákit, — a szeme közé néztem: mosolygott, faggyúgyertyát, szappant, lucernát, amennyi beléd fér, és megint rákit; — mondd el prunkule! mit tudsz magadról?

Nem értette. Ezt segítenem kell a vallomás-tételben.

— Arra, hogy hol születtél, nem emlékezel, — sem apádra, sem anyádra, sem a pereputtyodra?

— Nem.

— Jól van, fiam, — mondd meg hát mire emlékezel?

Gondolkozott, ropogtatta az ujjait, végre rákezdé:

— Mikor kicsi voltam, elvittek a földesúrhoz, ugy hívták, hogy Iván. Az istállóba tettek, azután sokáig sepergettem az istállót. Az urfit úgy hitták, hogy: Iván Ivanovics, el-

ment katonának, engemet is elvitt a lovakkal; aztán mind mentünk, mind mentünk, egész a nagy hegyekig, azokat meg úgy hívták, hogy Kawkáz. Azután azokat, a kikkel verekedtünk, úgy hívtak, hogy cserkesz. Ott voltunk sokáig; az urfit meglőtték, — de az sokáig tartott, a míg meglőtték. Engem betettek egy regimentbe, sokáig voltam ott is. Aztán eljöttünk Oláhországba, ott már aztán igazán sokáig voltunk. Én az őrnagynak voltam a lovásza; ott tanultam meg oláhul, a szolgáló tanított meg, s adott rákit is. Az őrnagy haza ment obsittal, engem visszatettek a regimentbe; — vájcse ám flemunzit! Jaj, mennyit éheztem! — Tegnapelőtt, mikor visszavertek, megbujtam az erdőben, azóta csak epret ettem. — Ugy ehetném, hogy mindjárt meghalok.

Ez volt egy embernek az élete!!!

A vacsorát jelentették; bementünk a kvártélyba, vígan vacsoráltunk. Gondoskodtam arról, hogy Nikoláj úgy éljen, mint a cárja.

Vígan poharazánk, beszéltünk toronyátboronyát. Egyszer azt mondja Kiss Sándor:

— Druszám! én azt a muszkát neked ajándékozom.

— De hát én meg mi a fenét csináljak vele?

— Azt mondtad, hogy van neked Koltón mindenféle állatod; van ott sas, bagoly,

farkas, róka, és egy féllábú gólya. Legyen muszkád is.

— Nem kell nekem, komám; drága most a hús.

— De hát mit csináljunk vele?

— Küldd vissza a cárnak.

— Nem megy az magától, én meg vissza nem kisérem.

— Tudod mit? szökjünk meg tőle, s hagyjuk itt Nándornál pecsenyeforgatónak.

— Kapok én magamnak! Ezt vigyétek el mustrának!

Nagyokat nevettünk. — Később a társaság leült kártyázni. Én nem játszom soha; kimentem az istállóba, hát nagy álmélkodással bámulom, hogyan tisztítja Nikoláj a lovakat. Jól volt lakva, tele rákival; a megelégedés honolt arcán, — csak úgy nyalta-falta a lovakat.

Bementem a szobába, s mondom Kissnek:

— Druszám! én muszkát fogtam.

— Hogyan?

— Viszem Nikoláját fölovászmesternek; zászlós urat csinálok belőle.

* * *

Másnap reggel azon hirt kaptuk, hogy a muszkák állásaikból visszavonultak. Ezt ők

gyakran tevék a hadjárat alatt; előrehaladtak, ujból visszavonultak egyes helyeken, a szerint, mint a hadvonalon a művelet történt. Összhangzatosan működtek, a törcsvári szorostól a borgóprundi szorosig.

Délután visszamentünk Brassóba; Nikolájt felültettük a kocsi hátulsó bakjára, úgy ült ott, mint egy utca-gyerek, ki felcsipeszkedik a szaladó kocsi után.

Minden hágónál, minden lejtőnél leszállt s tartotta a kocsit.

De jól van nevelve az olyan ember, aki fél és koplal!

Este érkezénk vissza Brassóba. Cselédeim épen vacsorájokat végezték. Mondám, tartsák jól Nikolájt; elébe tették az ételt. Nincsen fogalma az embernek arról a boldogságteljes arckifejezésről, melylyel ő, az elébe tett nagy tál habárló árvalaskalevest nézte. Az a lelki megnyugvás, az az önbizalom, az a boldogító tudat, hogy mindaz, ami előtte ki van tálalva: mind az övé, és hogy ő ehetik csendesen, nyugodtan, s hogy szája elől a falatot nem kapja el senki.

Beiktatám hivatalába. Két lovat biztam gondozására. Olyan ló-dajkát, mint Nikoláj, nem láttam soha; úgy szerette ő azokat, mint édes gyermekeit, egész nap velök foglalkozott, dicsekedett lovaival, s különösen azzal,

hogy az ezredesnél mindenki addig eszik, mig jóllakik. Ő azt eddig soha sem próbálta.

A muszkák komoly támadásokat intéztek a szorosokra. Beszterce felől nyomultak legfenyegetőbben előre, s midőn Stambulba menendő küldöttségünk útra készen állt, parancsot kaptam Bem tábornoktól, hogy rögtön induljunk Szebenbe, s onnan ki-ki állomása helyére; magam pedig menjek oda, hol a főhadiszállás van, s vegyem át ujból a sereg intendaturáját.

Érzékenyen búcsúzám el Kiss Sándortól, legjobb pajtásomtól. Nem láttuk többé egymást. Nehéz sebeket kapott a tömösi szorosnál, fogolylyá esett, elvitték Csernovitzba, s ott megmérgezte magát. — Áldott legyen az emléke! . . .

* * *

Maros-Vásárhelytt találtam fel Bem tábornokot, s elfoglaltam előbbeni állásomat. Lovaim egy részét Kolozsvárra küldtem a Nikoláj felügyelete alatt; ott élt ő csendesen, nyugodtan; jóllakva.

A nagy dráma vége felé közeledett, — a muszkák betörtek az országba s elfoglalták Kolozsvárt.

Nikoláj az első kozák látására eltűnt, mintha föld nyelte volna el; nem volt se híre,

se hamva. Jó anyám, ki még a követ is megszánja, nyugtalankodott miatta, hogy mi történt az ő fia muszkájával.

A muszkák kivonultak Kolozsvárról, — Nikoláj kibujt rejtekéből. Több napokig volt elbujva házunknál a füstházban, ott leste ő éhen-szomjan, mig elvonultak a minden muszkák cárjának emberei.

Apám aztán felöltöztette oláhnak, s kiküldte Sármásra. Hosszasan szolgált szülőimnél. Ha valami csínyt követett el, azzal fenyegették, hogy haza küldik; ijedtében hónapokon át példásan viselte magát. Igy gyötörte a honvágy!

Néhány évvel ezelőtt halt meg, s a nagysármási temetőben nyugosznak porai.

Nikoláj Nikolajevicsnek,
az első muszka fogolynak 1849-ben.

BOJTORJÁNOK.

Nekem sok szerencsétlenségem közt még az a bajom is van, hogy Krakóban van egy kis birtokom, — ott gazdálkodom én a fiscusnak, s oda járogatok a keleti vasúton.

A fiscussal még csak hagyján! — mert hát ha valamicskével több adót vesz is, mint amennyi a jövedelmem, de legalább az életemre nem ólálkodik. De a keleti vasút, ez már kérlelhetetlen.

Mindamellett is hogy bátor férfinak — nem merem mondani épen: fene gyereknek — tartom magamat, mégis mindig olyan solferino-königgrätzi érzelem fog el Virágosvölgynél és Kolozs-Karánál; — meg azok az átkozott tunellek, melyek irósvaj-téglákból vannak köpülve, úgy emlékeztetnek a karthausiak: »memento mori!«-jára.

Egypárszor voltam már léghajón, — több ezer méter magasságról láttam lábaim alatt elterülve Andalusiát, a Quadalquivir vize

ott kigyózott alattam, a sevillai Giralda torony akkorának látszott, mint egy pecsétnyomó a Széll Kálmán iróasztalán, — a Sierra-Newadával egy magaslaton voltam és nem gondolkoztam testamentumról, — az igaz, még akkor nem voltak gyermekeim.

Sokat utaztam tengeren, sokszor viharban, többször szélvészben, egyszer orkánban is. — a matrózok térdepelve imádkoztak, Goudrich kapitánynak az a szerencsés ötlete jött, hogy revolverrel szakította meg a buzgólkodást, s nagy bokázások közt végre bekényszeredtünk Guernesey kikötőjébe. — Egyszer a Pauerfoul katlanja szétpattant, a hajó a tengeren égni kezdett, s mi — Orbán Balázszsal tudtuk, hogy sok lőpor is van a hajón, a helyzet kezdett veszedelmessé és kényelmetlenné válni . . . . és nem gondolkodtam testamentumról; az igaz, hogy még akkor sem voltak tudtommal gyermekeim.

Most, ha — per Gyula-Fehérvár — Krakóba kell mennem, — mert hát: oculus domini, — szaladok Dorgó Albert közjegyzőhöz, átadok neki egy csomó iratot, s azt mondom:

— Ha nem látnók többé egymást: az isten áldja meg!

— De hát mi lelte, az istenért? — kérdi megilletődve a közjegyző, ki igen jó emberem.

— Utazom Gyula-Fehérvárra . . . .
S elbúcsúzunk érzékenyen.

* * *

A mult tavaszszal. Nagybánya városának főkapitánya, Schönherr Antal barátom magához kéret, — felmegyek a városházához, s előadja, hogy két török dervis van itt, gyanusaknak tetszenek, irományaik nincsenek tisztában, — Kolozsvárról jönnek, s per Mármaros-Szigeth, akarnak Pestre menni; — beszélnék velök.

Bekísérik a két dervist, — összeszedem minden török tudományomat, de mondhatom már nagyon gyengén ment, sok szelám-ok után kiveszem belőlök, hogy ők Kolozsvárról jönnek, s per Mármaros-Sziget, Kassa, Bártfa, Selmec, Pozsony, Komárom akarnak Pestre menni.

Megjegyzem szerényen, hogy egy kissé kitérnek az egyenes útból, s kevesebb kerülővel is eljuthatnának a Gül-Baba sirjához.

A válasz az lőn, hogy ők a szent zarándokolást egy kis koldulással is szeretnék összhangzásba hozni, — lévén Mágyárisztándban sok a jószivű lélek.

* * *

A keleti vasut is ilyen török dervis-politikát csinál; — nem küldhetvén utasait per Prity és Aranykút — Fehérvárra, legalább megvárakoztatja őket irgalmatlanul. Vizeltet egyet Kocsárdon, ez nem is túlságos, ha veszszük azt az erőlködést, amit a gőzbivalynak tenni kell; de remegjünk Tövistől! Négy órai várakozás, éjnek idején! de hát ezt is csak kibűnhödi az ember; azt mondják, a nyársba húzott ember elél tizenkét óráig is, — ehhez képest ez a négy órai várakozás csak — bliktri!

Arról nem is tehet a jámbor utazó, hogy ha az egyik társulat a másiktól el akarja terelni a passager-okat, ki-ki a maga szentjének gyujt gyertyát, az utazó sőrét úgy sem jó túlságosan kényeztetni.

De a helyiség, hol négy óra hosszat kalodában vagyunk — több az ecet-ágynál! — Az a savanyú, internationális szag, Mózes hagymája lelombikolva a római foghagymán, Ess-Bouquete-ot formál, melyet liquificálva, üvegcséjére lapidár betűkkel rá lehet nyomatni: extractum alium aromaticum.

A példaszó azt mondja: csendes lelkiismeret nyugodtan alszik; hanem én szeretném azt az erénybe pácolt fáradt zarándokot látni,

aki itt képes lenne magát Morpheus karjaiba vetni; s fogadom, hogy azt a nádból font padokat, meg azt a fa-lócát, mondva csinálták, keskenységöknek miatta.

Azt ajánlom, hogy aki kényelmesen és gyorsan akar utazni Kolozsvárról Dévára, és csizmája van — induljon meg gyalog!

Jó tanács: nagy ajándék!

MEDVESONKA ÉS RESTAURATIO.

(Karcolatok a megyei tisztújításról.)

Kossuth Lajosnál voltam egy reggel Londonban. Amint ott beszélgetünk és politizálunk, — mert hát a politizálás az emigránsnak mindennapi száraz kenyere, — (az időben Angliának épen ujjhúzása volt egy igen csiklandós ügyben, az Észak-amerikai egyesült államokkal;) s amint ott a legjavában vérmesen reménykednénk, egyszer csak beállít közibünk S . . . . az Egyesült-Államok londoni consulja.

S . . . . valóságos amerikai typus volt; telivér példánya a valódi j a n k y-nek; — széles, magas, izmos alak, sűrű rövid szakállal, bajusza leberetválva, zápfoga mellett az elmaradhatatlan b a g ó, melyet csámcsogva rágcsált, nagyokat pökött, leült a pamlagra s hosszú lábait épen a fülem mellé helyezé; kivette zsebéből tollkését, s azzal elkezdte a körmeit faragcsálni, majd — körmeiből ki-

fogyván — cipője talpán élesítette kését, újjait ropogtatta, ásítozott, s e közben folyvást beszélt és egyszersmind felelt is magamagának.

A »New-York Herald«-nak volt egyik szerkesztője, s akkor ugyanezen óriás lapnak londoni levelezője; — nagyban készült a háborúra, kikötött az amerikai flottával Irlandban. s azt fellázította Anglia ellen.

Megúnván ezen tengerentúli eredetiséget hallgatni, kereket akartam oldani, s elbucsúztam a kormányzótól.

— Hová megy ön? — kérdi tőlem a consul.

— Haza; — felelém.

— Hol lakik?

— Persey steet Tottenham court Road.

— Menjünk együtt, — én hazaviszem a kocsimon.

Én abban az időben nagy barátságban voltam a Zoological gardenben az orangutanggal. — Kossuth az Alpha-Roadon lakott, én naponta tettem tiszteletemet nála, s mindig úgy ejtettem utamat, hogy az állatkerten mentem át; — így utamat is rövidítém, s jó reggelt mondtam majom barátomnak. A szegény öregnek annyira gráciájába hizelegtem magamat gyümölcs és sütemény ajándékaimmal, (mert még a majomban

is van önhaszonkeresés, s Darwin aligha nem ezen közös lelkitulajdonságból vonta le ismert elméletét;) hogy messziről megismervén az ő kebelbarátját, felállt ülőhelyéből, kezet nyújtott, benyúlt kabátom zsebébe, kiszedte az elemózsiát, mosolyra fintorított pofával evett, kivette az esernyőt kezemből, azt kinyitotta, s midőn távoztam, egész nyugtalan lett s fájdalmas hangokat nyöszörgött utánam.

Zsebem akkor is rakva volt csemegével majom barátom számára, — én tehát megköszöntem a consul szives ajánlatát, s egész őszintén elmondtam, miért akarok gyalog menni.

— Ön e szerint többre becsüli egy majom barátságát, a »Herald« levelezőjének társaságánál? — Na jól van, ezt ki fogom a lapba irni.

Ez olyan okadatolás volt, mely után minden szó nélkül beültem mellé a kocsiba

Az Alpha-Road messze van a Persey steet-től, — egy egész kis utazás.

Amint sebesen ügetve haladunk, egyszer csak látom, hogy az én consulom száraz kortyokat nyel, arcát hideg verejték borítja, zsebkendőjével törli homlokát, s csak úgy ötöl-hatol . . . Megijedtem, — gondolám magamban: ezt itt mindjárt megüti a — ferslag, rám nehezül s még agyonnyom.

— Mi baja? — kérdém.

De a replikára már nem volt ideje, — hirtelen leereszté a hintó-ablakát, s *felcsapott Vezuvnak*.

Ahogy az első rohamos ömledezésen túlesett, felém fordúl s minden megütközés nélkül azt mondja:

— Semmi baj! — igen sok medvesonkát reggeliztem, s *úgy gondolom*, nem emésztettem jól meg.

Haladtunkban többször ismételte az ömledezést, s csinálta az Aetnát, Strombolit, Hecklát egymásután. — Repült a láva, s *terjedt* a kénszag.

Végre lakásához értünk. Alig tudott a kocsiból kiszállani, én segítettem ki, — megszállott az irgalmasság lelki cselekedeteinek keresztény erénye: »betegeket ápolni«, — s felvezettem a lépcsőzeten.

Dolgozó-szobájába mentünk; — becsengette komornyikját, egy üveg *whiskit* és két poharat rendelt, s nagy hirtelen felhörpentett sűrű kortyokban egypár pohárral, — ez jót tett neki, éltető vérré vált benne, arca felderült és egész szende megelégedettséggel felém fordulva, azt kérdé tőlem:

— *Nem ennénk egy kis medvesonkát?*

Azzal behozatta, s jóizűen kezdte két pofára falatozni.

. . . Én úgy megutáltam a medvesonkát, hogy még most is a hideglelés környékez s borsózik a hátam tőle!

* * *

Épen így jártam a legközelebbi szathmármegyei tisztujítással.

Hányszor jutott eszembe:

»Hát e falak közt hangozának
Nagy szavaid, óh Kölcsey?!« . . .

Mivé lettünk, hova sülyedtünk?! . . .

Nem szólok én pártról, — végre is egyik sem jobb a Deákné vásznánál! — hanem arról a kapzsi, hivatal utáni ólálkodásról, arról az undorító, csömörletes szószegésről, arról a kisszerű ármánykodásról, arról a kameleoni szinváltozásról, mely — mint Mephistónál a lóláb, — úgy a hittagadó piszkos önérdek, mint a szeg a zsákból, üti ki magát.

Régente is voltak pártok, élesen szembeállítva, sokszor utálattal, néha gyülölettel egymásnak ellenében, — ólmos bottal, fokossal, késsel a kézben árgumentáltak a tekintetes karok és rendek, — de nem meghunyászkodva, hason csúszva, meghajolva, meggörbedve; kézben volt az ólmosbot s hasadt a

fő, — de nem a kellner asztalkendője a hóny' alatt, melylyel a port veri le a protekció lábairól.

Minden, megfontolt, megérlelt, kiszámított önérdek, — sáp a hivatalért, trafika a választó lelkiismeretére, sakherolás új családi dynastiák alapítására, gescheft felülről lefelé.

. . . Mikor a rómaiak a gallokat leverték, s patakkal omlott a kivégezettek vére, s e vérből gomba módjára nőttek ki a martyrok, — a vesztőhelyen azt kiálták a gallok: »vágj, vágj, római, — vagyunk még elegen!« — s vágták és aprították őket, de a gallusi nép állt, mint Sionnak az ő hegye. — Később, midőn Julius Caesar után kezdték hivatalba tenni a gallokat, a martyrok helyett születtek a renegátok, s a gallus nép, — mint ilyen, — nemsokára kihalt....

Bach és Schmerling uraimék jól sáfárkodtak tizennyolc év alatt!

Ugy-e bár Horváth Boldizsár uram?!...

* * *

Ön folytatta szőrmentén; — eszkábált nekünk paragrafusokat, melyekkel beadta a kulcsot a középosztálynak, azoknak, akik — mint Sátoralja-Ujhely — nem állták a németet. A közép birtokot dobra

húzta, s pergetik azt a végrehajtók és adóexecutorok, az ön publikánusai és irástudói; — a kamat leperzselte a hét szilvafát, s a teéns úr kénytelen felcsapni beamternek, ha képviselőnek nem választják meg, — mely gradus a Parnassusra, — s azok, kik hajdanta ott voltak Bethlennel, Bocskaival, Rákóczyval, most macska-hátat guggolnak Csemeghynél, vagy az illető villajet basájánál.

* * *

De jó, hogy nem vagyok főispán! — — fiatal koromban már egyszer elkövettem ezt a könnyelműséget; — nagyon sajnáltam a miénket, szinte megesett a szívem rajta.

Szegény jó ember, hogy ostromolták! — Az volt ám aztán igazán Plevna! Haj, haj!

Csak a fő útkaparó állásra hetvenen felül futottak. A borbélyom csendbiztos akart lenni; — váltig mondtam neki, hogy ezen a réven a hóhér is konkurrálhat a megyei orvosi állomásra, mert hát mindkettőnek ölés a mestersége; — ékesenszólásomra tágított is, s szerényen visszavonult és így nyugodtan alhatik Deanu, aki ugyan nagyon messze van tőlünk, de hosszú ám az igazság keze, s nyakon kavaríthatja a megrögzött bűnöst, — kivált ha a csendbiztos neve: Figaro.

* * *

Az öreg Dumas — ki nekem kegyes jó mesterem volt — azt mondta: ha azt akarod, hogy olvassanak, ne irj, hanem fess, nem tollal, hanem ecsettel, ne rajzolj, hanem színezz, az alakokat ne állítsd árnyékba, hanem verőfénybe.

Hiszen ha én azt úgy tudnám! . . .

Probáljunk mégis egy képet.

. . . Nagy oblong terem, chorlobu-resek architekturával, felül végig futó karzattal környezve, — T formájú, zöld posztóval bevont nagy asztal, fent a főispán, legalul a tiszti ügyész, a T jobb szegletén a főjegyző, vele átellenben a megye al-pennás emberei; — az elnöktől balra az »intelligentia«, jobbra mi — a lelki szegények, — de akikről jó öreg Szirmay beszél, — nem színe-java, de úgy-ahogy élhető állapotban.

Spanyolországban, a bikaviadaloknál, a legjelesebb matadort: »prima spada d'es-pagna« névvel dicsőiti a hálás nép, s nevét évek hosszú során át híven őrzi a szájhagyomány, — ilyen volt régenten: Francesco Montes, Dominguez, jelenleg El Tato és Juan de Sevilla.

A mi »intelligentiánk« prima spádája — mint Árpád honszerző: — Ő dynastia-alapitó. Ebben az emberben minden hamis. Festett hajától sunda szeméig, sunda szemétől

rakott fogaiig, rakott fogaitól kaucsuk meggyőződéseig; exellentiás palánt és bimbó a báróságra. — Ő fogalmazza a scenariot, s aranyozza a pilulát, mint doctor Dulcamara, — az »intelligentia« beveszi, s majd meglátjuk, hogy fog gyógyulni tőle.

* *
*

Fura egy kis állapot ez a megyei tisztviselősködés; — meg nem foghatom: hogy akad rá ember, — pedig ugyancsak hajtanak rá.

Minden államhivatalnoknak nyugdíja van; — aki hat hétig kancellár volt s falta a magyart, azt dúsan fizetjük ma is, mint a köles, — s van ebből a fajtából még ma is annyi, hogy akárhány cimeres példányt küldhetünk fel belőlök a párisi világkiállításra, csak hely legyen, ahova függeszszék őket.

A megyei tisztviselőre, ha nem élhet meg a maga kenyerén, koldusbot vár — babérfa nélkül.

Tetszik egypár példa?

Van nekem egy jó emberem. Nagysomkúton lakik, Thiboldi Dánielnek hívják, — negyvennyolc esztendeig hűségesen, becsületesen szolgálta a vármegyét, — akarata ellenére megütötte a guta, munkaképtelen nyo-

morék lett; azt hittük, a könyörület határtalan, folyamodtunk érte, meg is hallgatták fohászkodásunkat, s adtak neki — per paus et bogen, auf einmal und immer — kétszáz forintot.

Szeretném tudni, hány Schmerling- és Bach-huszárt fizetünk, évenként ezer forint számra, még ma is?! . . .

Ott van Berkeszen az öreg Takács Zsigmond. Az igaz, hogy ez csak negyvenhat esztendeje szolgálja a megyét, s ennek csak a fiát ütötte meg a szél, de ő tartja; — hanem azért ha amúgy igazán meg nem húzzuk a szíjat mellette, bizony gyönyörűségesen kicseppen a jó öreg, s bátran elénekelheti, hogy »én is Árkádiában születtem« . . .

Hát ilyen a mai megyei tisztviselőség, meg a mai tisztújítás!

És csoda-e aztán, ha a dolgok ilyetén állásában, a restauratió is olyanná lett előttem, mint — a medvesonka?! . .

FELEKI MIKLÓSNAK

szives üdvözlet.

Nem tegnap volt az, mikor mi egymással először kezet szoritánk.

Mindketten suhanc komédiások valánk.

Ön a szinpad, én az élet deszkáin.

Korán kezdtük s hosszúra kihúzók.

Ma veteránok vagyunk, de nem invalidok.

Emlékezzünk meg egymásról; ezzel nemcsak jubilálunk, de egyszersmind járulunk a barátság asztalához.

Et verbum caro factum est!

Vénségünkben vigasztaljon azon megnyugtató gondolat, hogy a magyar földön nem valánk épen kámfor, s maradt egy picinyke abból, ami belőlünk kipárolgott.

* * *

A barátságban a legboldogítóbb érzet: a visszaemlékezés. Csevegni a kandalló előtt, pipaszó mellett, vagy asztal körül poharazás

közben, feledve mindazt, ami kellemetlen, — családi, házi gondokat, adót, hitelezőt, végrehajtót, megidézést; József álmának hét szűk esztendejét, a prokátor kesernyés mosolygását, a lejárandó váltó kakasának kukorikolását, a sok esőt, a nagy aszályt, a májusi dért, a kiázott repcét, a viz és a föld árját, az isten ostorának eleven bogarait, phyloxerát, finánc-cserebogarat, mely a gyökereket rágja s a levelet is megeszi, kataszter-hernyót, iskolátlan tanfelügyelőt, közös németet, határtalan vámot, hektikus bankot, mindenféle járványt, kolerát, marhadögöt, dyphteritist, szapornyicát, uzsorás zsidót és keresztényt.

Visszaemlékezni a multakra, a multak embereire, kiknek alig volt fogalmuk, hogy mi a Horvát Bódi cultur állama, de akik imádták ezt a földet, mert érezték, hogy nem volt számukra más hely, kik nyomorogtak szakmájok terén önmegtagadással és börzétlenül, s akik csakis a koporsóban kracholtak.

* * *

Hajdanában volt a nemzeti szinház mellett egy fogadó, »Mátyás király«-hoz cimezve. Ez volt a szinész urak herberg-je. De sok jó estét töltöttem benne! Ha emléke-

zetem nem csal, tán mi is itt szoritánk kezet először egymással.

A legtörzsebb vendég Szentpéteri Zsigmond bátyánk volt. Előadás után a trupp coriphaeusai ide jártak vacsorálni. Néha-néha Vörösmarty is befordult.

Egressy, Fáncsy, Lendvay, Udvarhelyi, Szilágyi, László József, majdnem mindennapos vendégek voltak. A többi már »minorum gentium.«

A profánusok közül oda járogattunk: Komáromy Gyuri, Bernáth Gazsi, Szakácsy Pista, Kállay Guszti, Haray Viktor és én.

Szentpéteri az asztalfőn ült. Kikért magának egy meszely bort, szolgálója már ott várta, elébe tett egy zöld cserép-csészét, melyben a déli pecsenyéből egy pár darabka búsult. Kért még egy darab kenyeret, s bicsak-élre szedegette falatkáit. Mondott szépséges dolgokat, mi meg hallgattuk áhitatossággal, mert hát igen jól mondotta. Megtörtént az is, hogy még egy másik meszelyt is kért, de azért egy fél ezüst huszasból még visszakapott egy kis resztet; s ha a fél ezüst huszason felül költött, — ami nagyon-nagyon ritkán történt, — Fáncsy nem mulasztá el megjegyezni: »Bizony rosz vége

lesz a pazarlásnak, — még megcsődül a teéns úr!«

Szentpétery csevegett legokosabban, Egressy legméltóságosabban, Fáncsy legmulatságosabban, Lendvay legtöbb elegantiával, Udvarhelyi hallgatott, az öreg Szilágyi a pudliját tanitotta, László nyájaskodott.

Mi profánokúl, az antik tragoedia chorusa valánk, s hallgattunk — énekelve.

* * *

Bernáth Gazsi.... szegény Gazsi! de jó cimborám volt nekem a jámbor, könnyű legyen a föld felette! — Kötetet tudnék róla irni, s lenne benne annyi bölcsesség, mint Schleiermacher összes philosophiájában. Azzal a komoly arccal, mely néha tragikai álarccá változott, azzal a nyugodt, bánatos, méltóságos hanggal, mikor kérdezte: Uraim! nem látták a kisebbik fiamat, a római pápát? — Vagy valamelyikőnkhöz fordulva s örömteljes kifejezéssel adva elő: Nagyban épül a Bernáth-palota, már van belőle — egy tégla, még csak a fedéllel nem vagyok tisztában. — Vagy: Ügyeljetek holmitokra, barátim, sok a vakmerő tolvaj Pesten, — tegnap is, a váci utcán, fényes nappal, ellopták a kabátom alól — a mellényemet.

Gépet gyártott, melybe betette a kendermagot, s az mint ezer forintos bankó jött ki belőle. — Fekete frakkos, fehér nyakkendős kellnereket hűtött be jégbe, pezsgős üvegek helyett.

Szegény Gazsi! Halála előtt is rám gondolt, nekem testálván Petőfi Sándornak Koltóról hozzá irt két levelét, aláirása mellett e szavakkal: »Tanu: a mindenható örök Isten!«

* * *

»Kossuth Lajos azt izente!« . . .

Mi is elmentünk a regimentbe.

Elkezdtük Zsibónál, és bevégeztük szintén Zsibónál.

Nomen: omen!

Rákóczy Ferencnek is e helyen hullott le a csillaga.

A szathmári pacificatio tragoedia előjátékának szinhelye: Zsibó.

A világosi dráma utójátékának színhelye: szintén Zsibó.

Károlyi Sándor! . . . Görgey Árthur! . . .

Elég ebből ennyi!

* * *

Minekutána minden megbukott, miért ne buktam volna meg én is.

Egy keveset az aradi várban, — aztán futóbetyár az aradi pusztákon.

Csernovics Péter: mint Maecenas.

Rózsa Sándor: mint Lord protector.

Ennek is megvan a maga históriája.

Elmondom közelebbről.

Végre felkenettem Knicsánin tábornok kocsisának, — s pompás négy lóval megérkeztem Szerbiába.

Magammal vittem a hontalanságot.

Tartott tizennyolc esztendeig.

* * *

Barangoltam a nagy világban szerteszét.

S mint Feledi Gáspár mondja: »Fel is út, alá is út!« — Csak a házába nem vezetett egyik sem.

Dante Aleghieri, a nagy száműzött, pár szóval irja le az egészet.

Hisz az olyan egyszerű.

»Nincsen nagyobb fájdalom, mint visszaemlékezni a boldog időkre, a nyomorúságban!«

Alig egy pár vers, és mennyi méla bú, mennyi fájdalom!

S ezt kellett nekem érezni annyi éven át!

* * *

Két emlék köt engem önhöz, édes barátom, s ezért mondok most üdvözletet.

Nem beszélek a művészről, az az ország dolga, s én más dolgába nem avatkozom. De midőn ön jubilaeumát tartja, engedje, hogy emlékébe hozzam boldogult édes apámat, ki önnek barátja és tisztelője volt, s a ki iránt ön gyöngéd figyelemmel viseltetett.

És emlékébe hozom éltem egyik legemlékezetesebb napját.

* * *

Haza eresztettek édes jó anyám látogatására. Hazabocsáttatásom feltételes volt; ha jól viselem magamat: maradhatok; ha nem: kiteszik a szűrömet.

Nem voltam már emigráns, de még nem voltam megkegyelmeztetett; lebegtem az amnestia és a schup között. Itthonmaradhatásom a »Herr oberlandespolizei comiser« (vagy mi a nyavalyának is titulázták) gyomrától függött. Tudva van, hogy ha rosszúl emésztünk, mindent fekete színben látunk, s megtörténhetett volna, hogy az a kedvelt egyéniség virtusomat fekete fátyolon nézi át, s egy álmatlan éj jó reggelén, tejes kávé és pohár víz közt azt találja, hogy a dynastia ellen incselkedem, s az állam biz-

tonsága alá ások, valamelyik spajzliból: »conspiratione permanenté«-t csinálok, s összeesküszünk csend, rend, tulajdon és család ellen.

Kolozsvártt Khiamil — Creneville basáskodott. A kigyó okosságával azt gondoltam, nem fog ártani, ha egy időre villajetjéből kivonulok, s átmegyek a szomszéd Mágyárisztándba.

Úgy tevék, mint azt a kigyó okosságával kigondolám.

»De hát merre keljek, de hát merre szálljak?!«

A honvágy-kórnak igen sok nevezetes symptomája van, például: sóvárgunk vissza a hazába, de különösen epedünk egy vidék után s azon vidékre összpontosítjuk érzelmeinket; kivánjuk inni vizét, szívni levegőjét, hallani erdeinek zugását, vizeinek csergedezését, s szagolni mezeinek illatát. — Óh, az a nagybányai kohó füstszag, hányszor üté meg orromat! . . .

Elindultam Nagybánya felé, hisz a mellett van az én »hét szilvafám«; zsidó uralkodik ugyan benne, de vigasztalt, hogy az »Ober landesfinancamt« souverenitása alatt.

* * *

Megérkeztem Nagybányára. Ott találtam régi jó öreg és fiatal ismeretlen barátaimat. Az öregekből a fiatalokba ment át az irántami rokonszenv, a régi barátság újakat szült, s kölcsönös szeretettel üdvözlők egymást.

Ott volt ön is, a régiek között.

— Mikor megyen ki Koltóra? — kérdé ön.

— Hm, nincs rá elég bátorságom; — kijön-e velem?

— Hogyne mennék; — szivesen!

— Ez kurázsit ad!

* * *

Azt beszélte nekem egy öreg Hadzsi-bábá:

»Mikor a karaván megérkezik Mekka elébe, Kurbán bayramkor, s meglátják a szent várost, a karaván megáll, a hadzsik leszállanak a barmokról, az állatokat nyugatnak fordítják, hogy ne lássák a szent várost, a hadzsik kelet felé fordulnak s lehasalnak a földre, s azt mondják: »Nagy a világ, nagy a föld, nagy a város, de Allah! a mindenség ura, egyedül az övé a mozlim imádsága, Mahomed az ő tanítványa, az övé legyen a dicsőség! — Hálát adunk Allahnak, s köszönetet Mahomednek, hogy megengedte látnunk a szent várost, s leborulhatunk koporsója előtt!«

Ilyen érzelmek közt érkeztem Koltóra, örömeim s bánataim tanyájára. Meglehet, nevetséges dolog, de hát az ember nem tökéletes.

A kóti pap — mert hát így mondják közönségesen — tiszteletes Szabó Lajos uram, kitett magáért s megemberelt. Sorfalat állított híveiből, s úgy fogadott, mintha koronázni vittek volna.

Jobbra voltak állítva a nép vénei, a kik ismertek, balra a fiatalok, a kik csak annyit rudtak rólam, hogy hát: nem rosz ember.

A tiszteletes úr penderített egy beszédet, megénekelte személyemet és erkölcsömet, — szépen és jól beszélt, de beszédében mégis az volt a legjobb, hogy kurtára szabta.

A nőszemélyzetből kivágott Lakatos Márton Mariskó, Balázsné asszonyom, — emlék a multból, — s megfogá mind a két kezemet, szemeimbe nézett, s az őszinte érzelem egyszerűségével azt mondá:

— Hát édes lelkem jó uram, olyan hosszú idő alatt hogy élhette világát? — Jó, hogy eljött nálunk, lehajthatja mán bús fejét; gond is lesz ám elég, mert se jószág, se marha, megötte a nímet.

— Hát gyöngyöm, éltem biz én kínnal is, bajjal is, volt gyéren a jóból is; megsegített a jó isten, s itthon vagyok.

A nyolcvan éves Lakatos Márton uram azt mondá nevetve:

— Nagyságos uram! csak a földben van azt ember otthon.

Lakatos Márton uram bölcs ember volt.

* * *

Behajtatánk az udvarba.

»Babylonnak romjai felett sírunk és zokogunk.«

Egy futó pillantást vetének körültünk, mindketten leeresztők karjainkat, s egymás szemébe néztünk, a mi annyit tett, hogy: hát ez mi?!

A lakház, — egykor csinos kastély — vakolatlanul, meghasadozva, ablakok nélkül, betörött ajtókkal, összeomlott lépcsőkkel, felszaggatott padozattal, beomlott menyezettel, egybedőlt kályhákkal, azt hirdette:

Ezt, a német, a zsidóval együtt közösen conversálta!

Bementünk, azaz hogy, egy kölcsönkért lajtorján felmásztunk az ebédlőbe, a hol 21 évvel azelőtt, Petőfi egy víg lakomán, pohárköszöntőül elszavalta:

»Barangol és zúg, zúg az őszi szél . . .«

E fél-rom azon magas szerencsében részesült, hogy hét éven át zsandárlaktanyáúl

szolgált, — nyilván birtokaimat őrizték, — a nappali és hálószobában, a falon polcok voltak felszegezve, melyeken a zsandár urak az equipirungot tartották, — oly hosszú és vastag szegekkel felverve, hogy a kőfal végig hasadt.

Ő felsége zsandárjainak szegezési tehetségét és buzgalmát valóban túlságosnak találtam; mire a tiszteletes úr azon szende észrevételt tette, s kért, higyjem el, hogy: ez csakis javamra volt, mert ha a zsandárok nem laktak volna benne, mindenesetre még kurtábbat húzok.

Erre egy adoma jutott eszembe s elmondtam a szent atyának:

Egy svábnak, egy egyfogatú ló kirugta négy fogát, panaszkodott az apjának, mire az bölcsen megvígasztalta, mondván: »Adj hálát az istennek, hogy egyfogatú ló volt, mert ha kétfogatú lett volna, akkor nyolc fogadat rúgott volna ki.«

Erre aztán nevettünk keservesen.

A hosszú istálló helyén gyönyörűségesen virágzott a sáritök; a hajdani parkot átvarázsolták tengeri földdé, s olyan közel szántottak az épülethez, hogy az ereszről csepegő eső pompásan öntözte az oláh-manna növényeket.

E közben hozzánk járult a bérkocsis,

azon naiv kérdéssel, hogy: hova kösse lovait? Kösse Schmerlinghez, vagy pányvázza Bachhoz!

— Elviszem én hozzám; — mondá a tiszteletes úr.

Végre elegendőleg kimulatván magunkat, e falusi kéjkirándulás után, melyben ön, Schönherr Antal városi kapitány és én vevénk részt; midőn kihajtánk ott, a hol hajdan a kapu állt, önnek szemeiből egy pár köny csordult ki, — titkolni akará, de — szivemre hullott.

E pár könycseppet, a baráti részvét meleg harmatcseppjeit, köszönöm meg önnek ma, jubilaeuma napján!

HOGYAN MENEKÜLTEM KI?

— Hálás üdvözlet Csernovics Péternek. —

Előbbi tárcacikkemben ez állott:

»Minekutána minden megbukott, miért ne buktam volna meg én is?

Egy keveset az aradi várban, aztán futóbetyár az aradi pusztákon.

Csernovics Péter: mint Maecenás.

Rózsa Sándor: mint Lord protector.

Ennek is megvan a maga historiája.

Elmondom közelebbről.« — — —

Most hát beváltom ezt az igéretemet.

* * *

1850. február havának egy reggelén, gróf Thun tábornok, az aradi várnak az idő szerinti parancsnoka magához rendel, s azt mondja:

— Én ma parancsot kaptam Pestről, melyben azt rendelik, hogy mindazon honvéd

törzstiszteket, kik a császári hadseregben nem szolgáltak, állítsam a hadsorozó bizottság elé; — ön nem szolgált a császári hadseregben, s így kénytelen vagyok sorozás elé állítani.

Itt rám nézett, azzal a becsületes, humánus, jóindulatú arckifejezéssel, mely a boldogultnak sajátja volt, s melyre az akkori honvéd várfogoly-tisztek ma is hálás elismeréssel emlékeznek, s aztán folytatá:

— Én jól tudom, hogy ön sokkal inkább terhelve van, minthogy szabadon hagyják, — de a rendelet általános, nem enged kivételt; — már most az ön dolga szabadulni.

— Köszönöm tábornok úrnak a kegyességét! — tanácsoljon, kérem, mit tegyek?

— Még prókátora is legyek?! — kérdé jóakaratú mosolylyal; — az első dolog: be nem soroztatni, aztán nyomot veszteni; mert én azt is egész bizonyossággal tudom, hogy rendeletet fogok kapni, önt újból befogatni. — Ismeri-e doctor R.-et?

— Hogyne ismerném!

— Beszéljen vele; — a többi az ön dolga. Ha szerencsésen menekül, tisztelje édes jó anyját nevemben.

Később tudtam meg, hogy a tábornoknak is élt még az anyja, — s hogy neje egy áldott jólélek volt, azt már tapasztaltam; meg

lőn magyarázva előttem: honnan ered a részvét.

R. doctor furcsa gyerek volt; nagyon szerette a tréfát. Egyszer bejött a kazamátába, — az ő útján leveleztünk a négyszög épületben külön zárt tábornokainkkal, kik már akkor megdicsőülve valának; — engem keresett, s kérdi:

— Hol van az ezredes?

— A kántinban; — feleltek bajtársaim.

— Milyen könnyelmű! Hogy hagyja mindenét szerteszét. — Csináljunk egy jó tréfát! — Elviszem az óráját; de ne mondják meg neki az urak, ki vitte el; — majd keresni fogja, s jót nevetünk rajta. — El is vitte tréfából az órámat, de azért komolyan sohasem adta vissza.

Volt nekem abban az időben száz darab aranyom, — ritka esemény! — egy tüszőben viseltem; — kikavarítottam belőle ötven darabot, mellényem zsebébe tettem, s bátran neki indultam a doktornak.

— A tábornoktól jövök, — azt mondta, sorozás elé fognak állítani.

— Tudom.

— Ugyebár untauglich vagyok? — s benyúltam mellény-zsebembe.

— Mindjárt meglátjuk!

Kopogtatni kezdé mellemet, — s az alatt én az ötven aranyat az asztalra potyogtatám.

— A koffer széles, erős, a tüdő jól működik, a felső testben semmi hiba; — nem teletalpú-e?

— Nem gondolnám.

— Nincs-e valami sebe?

— De igen, egy kis szúrás.

Azt sem várta, hogy mondjam: hol, — mohón kérdezé:

— Mutassa.

Megmutattam.

— Épen jóhelyt van; — nemde, a beleket is érte?

— Hogyne érte volna!

— Úgy-e gyakori kólikái vannak?

— Hogyne lenne!

— Azután meg roszul emészt?

— De mennyire! — s nem tudok — énekelni.

— Na látja ezredes úr! — mikor kiváló jó kedvében volt, mindig ezredesezett, elismerte rangomat, — máskor csak grófozott; — ön tökéletesen »für immer untauglich.« Bámulom, hogy eddig is szolgálhatott! — Na ja, diese Herren Ungarn! — kezdett nemzetiségemnek hizelegni, — merkwürdig, was sie aushalten! — ja,

enthusiasmus! enthusiasmus! — und fil, sehr fil patriotismus!

Gondolám: ott üssön beléd a ragya, ahol vagy! — Mindketten nevettünk, — egymásnak jártuk a bolondját.

— No, hát a dologgal tisztában vagyunk!

— Még nem! — vágtam közbe, — van nekem két pajtásom, azokat is ki kell hogy vágja; az egyik Bethlen Gergely ezredes, a másik Gorove Anti. Bethlennel könnyű lesz, mert az keresztűl van lőve; — Gorovén is csak akad valami.

— Majd meglátjuk! — A derék, lelkiismeretes doktor az aranyokra nézett, — én rajtam nem mulik.

Másnap a commissio előtt álltunk.

Legelső volt az öreg Trangus alezredes; egy nagy seb volt a hasán, melyet egy ezüst lemez fedett. Azt kérdi valamelyik a commissióból:

— Hol sebesült meg ön? — mert ez nagyon régi seb.

— Lipcsénél!

— Úgy?! Hát szolgált a császári hadseregben!

— Igen!

— Akkor bocsánatot kérünk, ön tévedésből van ide idézve; nem ebbe a kathegóriába tartozik, — szíveskedjék visszamenni.

Ha az öregnek nem jut eszébe Lipcse, tán nem hal meg mint temetőőr, a kerepesuti temetőben.

Utána jöttem én. Meg sem néztek jóformán: untauglich!

Utánam következett Bethlen Gergely.

— Hol kapta a gróf azt a sebet?

Szólt elérzékenyülve, páthoszszal:

— Egy szerencsétlen párviadalban. Bár ott maradtam volna a másik helyett!

Beh sokszor hallám aztán még e szavakat tőle!...

Végre jött Gorove Anti.

— Kérem engem nem megvizsgáltatni; én önkéntesen állok a hadseregbe, katona akarok lenni, még hasznomat vehetik.

* * *

Fel voltunk mentve, szabadlábra téve, s kaptunk egy passust, melyben meg volt irva s melynek betűszerinti magyarázata eképen szólt:

»Entlass-Schein. Der, in der rebellen Arme gedienter Oberst Alexander Graf von Teleki, der aber zum k. k. oesterreichischen Militärdienst gänzlich untauglich ist, wird hiemit entlassen.« Arad, és a többi.

Felmentem Thun tábornokhoz, megkö-

szönni irányomban tanusított jóságát, s elbúcsúztam fogolytársaimtól. Oly nehezemre esett megválni tőlök, kivált mikor Eszterházy Miguellel szoriték kezet, úgy érzém, hogy talán jobb volna maradnom. Idebent börtön, odakinn bujdoklás, itt rab, amott üldözött. — Hova, merre?

Összeszedtük holminkat, s a várkapu felé indulánk. Urticka — a stabs-profosz — a kapunál várt, érzékenyen búcsúzott el tőlünk, sajnálta a jó kundschaftokat.

— Mit csináljak az ezredes úr ágynemüjével? — hova küldjem?

— Sohse bántsa, magának hagyom emlékül.

— Köszönöm, bár ne venné többé itt hasznát! félrevezetett s azt sugá fülembe: »Sehen Sie, Herr Graf, dass Sie weiter kommen.«

A lefelé vezető út kanyarulatánál, nagy meglepetésemre, apámmal és Mikes Károly bátyámmal találkozám. Én meg voltam lepetve, de szegény jó apám bámulatában alig tudott szólani, elhalványult.

— Hát te, az isten szerelméért, hová mégysz?

— Szabadon bocsátottak; mehetek ahová tetszik, azaz hogy magam se tudom hova mehetek.

— Téged szabadlábra helyeztek? — téged?! — Szinte hihetetlen. Álmélkodással nézett rám és bátyámra.

— Igen, engem!

— Viszlek haza, anyádhoz.

— Már azt csak ne tegyük egyhamar! — Hanem most vissza kell mennünk a várba, hogy édes apám is megköszönje Thun tábornoknak irántam való jóságát, — neki köszönhetem kiszabadulásomat; a többit majd megbeszéljük.

Visszamentünk a várba, s ott maradtunk estig.

* * *

Apám, Károly bátyám, Bethlen Gergely és én, haditanácsot ülénk, elhatároztuk, hogy apám visszatér, megnyugtatni aggódó édes jó anyámat, s Bethlen Gergely és én elrejtőzünk valahol.

Abban az időben, ha valakinek az aradi földön olyan magunkféle »állapotja« volt, legelőször is Csernovics Péterre gondolt, — nála szivet és segedelmet talált az ember: több jót tett ő másokkal, mint amenynyi sok rosszat mások tettek vele, — s azok is, akik marták, vérével táplálkoztak.

Kevéssel azelőtt szabadult volt ki ő is az aradi fogságból, Rajasics személyesen ment

fel ügyében Bécsbe, s járt, kelt, fáradott, könyörgött, mig nagynehezen kieszközlé szabadságát. — Csodák csodája volt az akkor, hogy elitéletlenűl hagyjanak valakit, a kinek nagy és sok konfiskálni való birtokai voltak; de Rajasics szerb patriarchának nehéz volt valamit megtagadni; — mondják azt is különben, hogy jól fizetett.

Mácsa volt a bujdosóknak, menekűlteknek a »jó reménység-foka«, s a világító torony rajta Csernovics Péter.

Én csak a nyakamat köszönhetem neki; mert ha ő nincsen: a brünni — mint Jókai mondja: — vihodár operál rajtam, s nem lettem volna soha Nagybánya városa díszpolgára.

Mi is kikötént a mácsai réven, Péter úrba helyezve reményünk horgonyát. — »Tu es Petrus, et super hanc petram edificabo!«

Nem is csalódtunk, testvéries szeretettel, szivességgel fogadott.

— Ne féljetek, a savanyuságát! (ez volt a szavajárása) úgy elduglak benneteket, hogy még vizslával sem akadnak rátok.

Vagy tiz napig nyugodtan voltunk, de utóbb elkezdődött ránk a hajtóvadászat, eleinte még csak piano, hanem aztán forte.

Gróf Thun tábornokot eltették Aradról,

jött helyébe Castelis tábornok; neki nem voltam bemutatva.

Itt köszönetet kell mondanom gróf Schweinitz Gyulának, ki akkor táborkari tiszt volt az aradvári állományon, s ki irántunk részvéttel és sok szivességgel viseltetett, de őt is eltették; — s maradtunk Gergely barátommal ketten — »solo.«

Csernovicsnak be kellett menni Aradra pár napra.

Alig volt oda pár óráig, midőn látjuk, négylovas fogatú kocsijával vágtatni hazafelé. A kocsi megállt a kastély előtt, a lovakról csurgott a tajték, a kocsis kipirulva alig tudta tartani a lovakat; Csernovics sietve kiugrott a kocsiból. — Mi a kastély előtt állottunk.

— A savanyúságát! Szaporán fel a kocsira, mindjárt körül leszünk véve; a dragonyosok három felől jönnek!

Mi már a kocsin ülénk.

— Hajts a nagyvágás felé, — az iratosi pusztán, a Szalbeck úr tanyáján leteszed az urakat, — megfordulsz, s jösz szőrmentén haza.

— De méltóságos uram, eldül a ló.

— A savanyúságát az apádnak! tudod, hogy nem szeretem, ha okoskodnak! (Ez is szavajárása volt.)

* * *

Itt kezdődnek életem legzaklatottabb, legunalmasabb, legsanyarúbb napjai ; igazán a »savanyúságát!« . . .

Behajtánk az iratosi tanyára, s amint eldeklináltuk nevünket, állapotunkat, nagy szívességgel fogadtatánk, a házigazda majd kiugrott bőréből örömében.

— Hisz mindaketten atyámfiai vagytok a Bánffy-jusson, s legjobb pajtásai Gyuri fiamnak! Isten hozott nálam benneteket!

Bevitt szobájába, étetett, itatott, pipáztatott, tejbe-vajba fürösztött, csakhogy agyon nem ütött bennünket szívességével.

Eredeti, áldott jó ember volt Szalbeck Jaki bácsi; roppantul szeretett beszélni, s még sokkal jobban szerette, ha hallgatták, sokszor akkorákat mondott, majd elszédült bele, s mentől nagyobbat mondott, annál jobban forgatta szemeit.

Egy Bécsben történt esetét beszélte el. Én nem állhattam meg, hogy szerényen azt ne mondjam rá:

— Sok lesz tán, Jaki bácsi?!

— Nem hiszed, drága, kedves öcsém? — Jó! — Jere, menjünk Bécsbe!

— Várjunk talán jobb időre.

— Igazad van; ott felakasztanának, kitelnék tőlök!

Az iratosi Szálbeck-tanyán sem maradhatánk hosszasan, ránk jött a dragonyos perzekució, — elláboltunk az iratosi Almássy-tanyára; — Csomortányi volt a haszonbérlő, ki később az amerikai bankó-ügyben szomorú nevezetességre vergődött. Itt rejtőztek Piketti tábornok és Bánffy János ezredes; — első pillanatra láttuk, hogy jobb szerették volna, ha máshova menekszünk, őket is üldözték.

Pár nap multával Csernovics jött oda, — kocsijához egy kis tarka török ménló volt kötve; — engem s Bethlen Gergelyt félrevitt, s azt mondá:

— Aradról jövök, ott már tudják, hogy ti itt bujkáltok, — ne maradjatok tovább együtt. Téged, Gergely, viszlek magammal. Neked ezt a kis lovat hoztam, Damjanichtól kapta Arzén fiam ajándékban, — pompás kis állat; ezen nem gombol be a zsandár.

— Zsandár? — Hát az mi? s miről jó? — kérdém.

— A zsandár, fiam, új állat, most csinálták, — ezek vadásznak a menekültekre. Te elmégysz Csongrád-vármegyébe, Battonya mellé, ott birom én haszonbérben a kunágotai pusztát, — felkeresed a tanyát, átadod ezt a levelet Nováknak, a tanyagazdának; ügyelj magadra, — s ne félj semmit, Novák élelmes ember.

Elbúcsúztam Péter úrtól, melegen köszönve szívességét.

— Ugyan ne okoskodjál! — Van-e pénzed?

— Van! — Volt kétszáz forintom Kossuthbankóban és nyolc ezüst huszasom; — az aradi megmaradt ötven arany már forgalomban volt, s a más zsebében apostoloskodott.

Felültem a kis tarkára, s poroszkáltam Battonya felé.

* * *

Másnap déltájt megérkeztem a kunágotai tanyára. Átadtam Novák úrnak a levelet, — nagyon örvendett szerencsés megérkezésemen.

Rám nézve e hely borzalmasan nevezetes; — ha rá emlékszem, most is borsózik a hátam tőle.

Megkisértem a hely fekvéséről egy távrajzot irni.

A tanya náddal fedett ház, közepén pitvar-konyha, jobbra az én szobám, balra Novák uram kecce, — a pitvar-konyhában az öreg Sári asszony fetkérezett; — szobám butorzata a négy fal, s a levegő, ami benne van, nagy boglyakályha, s mellette a hely, hová a szalmát fogják hozni fekhelyül. A tanya-épület mellett hosszú szalmás ökör-

istáló, mellette széna- s szalma-kazlak. Az istálóban kétszáz sőre ökör, Bécsnek szánva; az udvaron két gémes kút, hosszú vályukkal; térdig érő sár, napraforgó-kerités, tengeri- és dohánykórók halmokba rakva tüzelőnek, — fél-ereszre juh-garám, ölnyi magas szalma ágyalással, két nagy trágya-hegy, Stromboli vulcanicus füstölésével, rajta kapargáló majorságok tarka színvegyületben, földbe ásott putrik, fecskefészek módjára rakott béres ökör-istáló, — hosszú, mint a Szent Iván éneke, — benne cimeres ökrök, Novák uram büszkeségének »ne tovább«-jai; — télire beköltözött dohánytermelő gányók üresen hagyott kunyhói, — juhászok szamarai szabadjára, szabad ég alatt, komondor- és juhászkutyák társaságában.

Apró sürü cseppekben szitált az eső, — a szürke fellegek alant jártak, a köd homálya elborítá a láthatárt, s ez tartott sok, sok napokon át.

Jókor délután jó estét mondott a szürkület, bementünk a pitvar-konyhába, ropogott a napraforgó-szár a tűzön, mellette szomorúan sípolgatott a víz forrása egy nagy fazékban, — lekuporodtunk a tűz mellé, s pipáltunk.

— Nagy asszony! — Novák uram elődjének özvegye, — jó lenne tán gyertyát gyújtani?

— Gyertyát?! — Hát nem tudja a teéns úr, hogy még tegnapelőtt elfogyott; — tegnap este is az esett juh faggyával éltettem a mécsest, — abból van még egy pöketnyi, de ha mán most meggyújtom, nem lesz vacsorára.

Nekem elment az étvágyam.

— Megsötétül nálunk a méltóságos úr! — Nézze csak, tán János gondviselőnek van gyújtani valója?

— Volt annak; — de tegnap gyertyagyújtáskor megette a teéns úrnak az a kedves kajtár F o g d e l agara, papirosostól együtt, volt az egy fontnyi; én nem tudom hová tért bele bélestül; — s jót rugott a szaglálódó kutyán. A kutya élesen felvonított, mint valami rosz t e n o r i s t a.

Gondolkodva, elmerengve ültünk némán és csöndesen, a setétben.

Eljött a vacsora ideje, — falogattunk kelletlenül; el voltam fáradva, lelkem-testem elcsigázva, leheveredtem a szalmára, utólért az álom; — váljon meddig fog ez így tartani?! . . . . . Elaludtam.

Ilyeténképen ment ez egypár héten keresztül; — volt gondolkodni való időm elég; — a nagyasszony azon ritka vászoncselédek közé tartozott, akik kímélik a szót; — Novák uramtól ragadt rá.

Az eső, amint elkezdte, azonképen folytatta, s apró sűrű cseppekben szitált folyvást, szakadatlanúl. — Az erek kiöntöttek, a sár akkora volt, hogy alig tehettem látogatásomat a kis tarkánál. — Könyv vagy hirlapnak híre sem volt, unatkoztam, mint egy pudlikutya, s ásítottam nagyokat, mint az agár; végre nekisavanyodtam, s faragtam fűzfából kanalakat. Mindamellett is, hogy nagyon épületes dolog fűzfából kanalakat faragni, de hát mégis örökösen nem csinálhatja az ember. Kitaláltam egy nemesebb mulatságot: krumplit sütöttem. Ez volt esteli tertuliánk főélvezete.

Vacquerie — a híres francia humorista — azt mondja: »nagyon örvendek, hogy nem szeretem a sajtot, mert ha szeretném: enném.« Én is így voltam a krumplival, — sütöttem bosszúból, de nem ettem.

Fakanál-faragás és krumplisütés közt utólért valami mélabús szomorúság. Elgondolám hazám sorsát, a levert forradalmat, az elárult hadsereget, a kivégzett tábornokokat, a börtönben szenvedő hazafiakat, a menekültek zaklatásait, az özvegyek és árvák szenvedéseit, a lancknechtek harácsolásait, a renegátok aljasságait, a diadalmaskodó megpufákolt ellenség gyáva bosszúját s kisszerű és tüntető hencegését, a kardcsörtetést a muszkák által bevett városok kövezetén,

Schwarzenberg és Bach uram civilisálását kötéllel, porral, golyóval, mogyorófával és korbácscsal, az elcsent birtokok zsebvágását, a történelemnek meghazudtolását, Haynau kegyelempazarlását, Zurán jóakaró mosolyát, s a komisz Urbán lereszkedését.

Az ember magára is gondol. — Mi lesz belőlem?! — Novák uram s a nagyasszony körében fakanalat faragni, krumplit sütni, ez állapot ugyan, de nem »sor«.

És ha ŐKET kivégezték, s a többi szenved, nem tehetvén semmit, van-e jogom nekem a kunágotai pusztán unni magamat?!...

És itt — miért tagadnám el — az öngyilkosság eszméje fogamzott meg agyamban, s ez üldözött folyvást, szakadatlanúl, mint sakál a gazellát.

Megmenekültem tőle. Mert nem volt alkalmas szerszámom, s volt — anyám!...

* * *

Egy délután — épen egy hábárló kanalat végeztem be — beállít hozzám Novák uram, s azt mondja nagy aggodalommal:

— Baj van, uram!

— Van biz az Novák bácsi elég!

— De nem olyan ám.

— Hát milyen?

— Tetszik tudni, Rózsa Sándor itt buj-

korál egynehány szegénylegénynyel az övéi közül.

— Nem bántanak azok minket.

— Az volna még az ecetágy, hogy bántson! — dehogy bánt, — eljárogatnak ide, én oszt' lemarasztok nekik egy-egy birkát a soványából, meg az esett húst is elhordogatják. Itt volt az elébb a szintákszista, ez a Sándor pennás embere, szeretett volna a méltóságos úrral beszélni, de azt mondta: igen nagyon szégyenli magát, mert hát aféle kántorféle volt, aztán tud a becsülethez is; — aztán hát azt mondta, hogy valami sisakos németek lubickolnak erre a nagy sárban, amint sejti, nem lehetnek valami jó szándékkal, — mit gondol a méltóságos úr, nem volna jó, ha ügyelnénk?

— Hát hogy ügyeljünk?

— Nem lenne jó, ha éjjeli nyugodalomra felhurcolkodnék a nagy istálló padlására?

— Nem megyek én innen egy tapodtat sem!

Meg kell jegyeznem, ekkorra már Novák bácsi egy pompás ágyat hozatott számomra Battonyáról, — úgy feküdtem benne a vánkosok serege közt, mint egy vőlegény.

Vacsoráltunk csendesen, s nem volt semmi baj.

* * *

Március vége felé járt az idő. Több nap telt el eseménytelenül, a szintákszista nem mutatta magát, meg valánk nyugtatva. Este felé volt, a tűz mellé kuporodtunk, én szalonát sütöttem, Novák bácsinak ritka kedve volt.

— Meglátja méltóságod, feláll az idő!

— Honnan sejti?

— Nem fáj a tyúkszemem, a seregély fenn repült, s a holdvilágnak nincsen udvara.

Alig mondá ki e szavakat, süvölteni kezdett a szél, nagy lármával felrántva a pitvar ajtaját, — kimentünk az udvarra, olyan sötét volt, hogy nem láttuk az ujjunkat. Sürüen hullott a dara, nagy bábák-fergetege volt.

— Fel kellett hogy akaszsza magát valaki, különben nem lehetne ilyen idő! — mondá a nagyasszony, s megindult nyelvén a szó, és kelepelt, mint a gólya a fészek tetején; mondott rémséges dolgokat akasztott emberekről, hazajáró lelkekről, kuruzsló cigánynékról, én csak úgy bámultam, hogy tud annyit összefecsegni a szótalan asszony.

— Utólérte megint a nagyasszonyt; jobb lenne tán, ha lefeküdnék. Mikor utóléri, reggelig is mind mondaná; — jegyzé meg Novák bácsi.

Feküdni mentünk; a nagyaszony még mondogatta magában.

Egyszer csak a kutyák elkezdtek szokatlanul ugatni; ez feltűnt Novák uramnak, s kiment az udvarra; hallám, hogy beszélget valakivel, s aztán bejött hozzám, s nyugodt hidegvérrel mondá:

— Rózsa Sándornak egy embere van itt, s azt mondja, hogy valami sisakos németek Battonyáról késő este elindultak erre felé, a kurticsi zsidó vezeti őket, az is német bőrbe bujt s lovon jön, s ez a gazember nagyon tudja erre az állapotot, mert maga is lókötő; a mi emberünknek egyik cimborája ott maradt a battonyai úton, s ha sejt valamit, azonnal hírt ád. Öltözzék fel a méltóságos úr, én addig megnyergelem a kis tarkát, ez a két ember elkíséri; az isten majd csak elvezéreli valami biztos helyre.

— Nem megyek én Novák bácsi sehova; meguntam én ezt az életet, vágyom én vissza Aradra, jó dolgom volt nekem ott a pajtások közt.

Novák elgondolkozott; végre lassu hangon azt kérdé:

— Nem akar elmenni?

— Nem!

— Na hát így is jól van! — felelé elszántan, — de a méltóságos urat innen vér nélkül el nem viszik; én az első német hasába beleverem a vasvillát, s még lesz időm

a kurticsi zsidó bélében is megforgatnom; isten engem úgy segéljen, a mint igazat mondok! — Csernovics Péter ő méltósága becsületemre bízta, és én be fogok számolni méltóságoddal. Egyszer veszett el hat pár birkám, nagy szégyenembe hat hónapig nem kerültem a szeme eleibe, — s ha itt a kunágotai tanyán fogják el a méltóságos urat, vénségemre veszem a világot nyakamba, s nem lát engem többé a gazdám!

E szívből jött érzékeny szavakra ellágyultam, s megsajnáltam a jólelkű becsületes embert.

— Legyen úgy hát, a mint Novák bácsi akarja.

— Eredj András a cimborád után, s ízibe mozogjatok! — szólt az öreg szinte örömmel a künn ácsorgó szegénylegényhez.

Bementünk a szobába; Novák bácsi szót sem szólt, a nagyasszony hallgatott, én azon gondolkoztam: most hát merre, hová?!...

Tizenegy óra felé lehetett, a két szegény legény megjött, a kis tarkát előhozták.

— A kurticsi zsidó tudja ám a dörgést, hátulról kerülik meg a tanyát; — adjon isten a tekintetes úrnak!

— Neked is Sándor! — akkor hát Félegyháza felé kerüljetek a kis dombnál.

— Soha se bántsa a tekintetes úr, tudjuk már mi, hogyan kell, — aztán juttasson egy

kis pálinkát is azoknak a nádasba, nagyon fáznak a fiúk.

Felülénk a lovakra; megköszöntem Novák bácsinak a jóságát, s elbúcsuztam tőle.

— Soha se hálálkodjék méltóságod, látom én kis időre! — András! a míg itt lesznek a németek, a tulsó kút gémje le lesz eresztve, ha nyomoznak: a másiké is; a hírt tudod hol kapjátok.

— Jól van, jól! mehetünk már. Isten áldja!

Elindulánk.

* * *

Voltam kolerában, kinlódtam bélgyuladásban, pokolvar szökött a nyakamba, sütöttek elevenen, de ilyen kínos éjszakám nem volt soha! — Úgy emlékszem rá, mintha tegnap lett volna.

Az ónos eső apró cseppekben kásázott, az északi csípős szél szemben csapott, ahogy ránk hullt, úgy fagyott ránk, tapicskáltunk a feneketlen sárban, lovaink lábairól ránk csapódott a félig fagyott sár, alul viz, felül fagyos eső, rajtunk dermedés, csontig át voltunk ázva, dideregtünk.

Haladtunk szótlanul, az ónos eső vert szakadatlanul, — jaj de keserves idő volt!

— De jó dolga van most a zsiványnak a tömlöcben! — szólalt meg egyszer Sándor.

— Az ám, ecsém! azon az ágyon még fekhetel! — mordult rá az öreg.

— Tán még együtt is; — schlafkamerad, — mint a Vilmosoknál mondták; — de még addig volna egy kis számadásom.

— Kivel te?

— Rápergelek a kurticsi zsidóra, vagy kiszedem a fél szemét.

— De hát minek?

— Hát csak annak, hogy ha már velünk cimborál, meg lókötő, meg órgazda, hát ne bujjék dragonyos bőrbe, mert lenyúzom róla.

A beszélgetés mind csak a kurticsi zsidóról folyt.

Én úgy által voltam fázva, keresztül hülve, fogaim vacogtak, ujjaim megdermedtek, alig tudtam a nyeregben ülni.

Igaza van Sándornak, hogy mennyivel jobb dolga van most a zsiványnak a tömlöcben!

Hejh, hogy vágytam vissza Aradra! . . .

András lovagolt elől, én utána, hátul a Sándor.

Egyszer csak egy éktelen káromkodás!

— Mi baj András bácsi?

— Hejh, azt a — — — —! nem látod, hogy felbukott a lovam.

— Nem látom én magamat se.

— No hát szállj le, és segíts!

Elvesztettük az utat. András lovastól együtt belemerült egy árokba; alig tudtam leszállni a lovamról, lábaim nem birtak, — letérdepeltem a sárba.

— Ne tessék lefeküdni, mert isten ugyse úgy ott marad, hogy soha többet fel nem kél! — Ilyen szeplős időben a futó ember talpon alszik, azt az urak nem tudják, persze. — Sándor, emeld meg csak a farkát!

— Igen ám, ha megkapnám! — Végre mégis csak kihúztuk a lovat nagy bajjal az árokból.

— Na, már most innen egy nyomot se tovább, — azt sem tudom hol s merre vagyunk; ha az erek közé tévedünk: lőttek nekünk! — bevárjuk a virradtot, s aztán haladunk.

Mennyi ideig vesztegeltünk ott: nem mondhatom meg. Nekem egy örökkévalóságnak tetszett, s az a kín, amit ott kiálltam, az leirhatatlan, elképzelhetetlen. A hideg szél arcom közé csapkodta a fagyos esőt, s úgy hasította a pofámat, mint a rosszul fent beretva, — kezeimmel nem fedhettem el az arcomat, mert — nem tudtam felemelni, elhalt, elzsibbadt, de azért fájt, fájt minden tagom;

úgy álltam ott mint Lóthné, a sobálvány asszonyság.

Egy vén bakától hallottam ezt a jellemzetes kifejezést; »az ötven botnak is meg van az utolsó ütése!« — Ránk is virradni kezdett.

András körülnézett, a homályban nem ismert a tájra, — hátra vágta kalapját, fütyörészni kezdett; — egyszer azt kérdi:

— Te Sándor, merre van napkelet?

— Hát a fene tudja?! Bánom is én, akár merre!

— Marha! látszik, hogy nem érted a mesterséget.

— Menjünk tovább, akár merre, nem jó egy helyt állani sem embernek, sem a jószágnak, ilyen szeplős időben; majd csak kibukkanunk valahova.

— Csak aztán a dragonyosokra ne bukkanjunk!

Ekkor már András mondta: — Fene! jár is az ilyen időben!

Nagynehezen felvánszorogtunk lovainkra. Szegény párák, hogy néztek azok ki! Szőrük felborzasodva, sörényök összezilálva, füleik lekonyúlva, lábaik szétterpeszkedve, szemeik tele könynyel, reszkettek, mint a nyárfalevél, alig birtak mozogni.

Mehettünk vagy egy órát.

András előttünk cammogott. Egyszer megint kifakadt türelmetlenűl:

Gyászos teremtettét! nem jól van! — s megállt, fejét vakarta, lábait mozgatta, felső testét lobálta, — káromkodott.

— Hát hogy van?

— Hát csak úgy, hogy a nagy-iratosi határon vagyunk; nem ismered azokat a fűzfákat? — épen megfordítva csináltuk!

— Aztán már most mit csinálunk?

— Azt csináljuk, hogy bemegyünk a legközelebbi szállásra, mert ha meg nem pihenünk, sem ló, sem ember ki nem birja. Ha elmehetnénk keresztkomámig, ott oszt' csak jól volnánk.

— Menjünk hát András bácsi keresztkomájához! Én ugyan nem ismerem, de nem bánom, megyek bogár után, csak meleg helyre jussak már!

András bácsi erre olyat mondott, ami nem p á s z o l ide.

* * *

Félhalva megérkeztünk az elszórt szállásokhoz; — út nélkül haladtunk, kikerülve a lápokat, — András bácsi jól ismerte a helyet, s vitt szállás irányában; déltájt megközelítők a keresztkoma tanyáját.

— Várjanak rám itt egy kicsit, — előbb betekintek magam, — jobb az úgy, — majd ha füttyentek, csak jőjjenek bátran.

Csakhamar füttyentett, s mi bementünk a tanya udvarára, vagy azon helyre, melynek udvarnak kellett volna lenni.

Kaptam én itt egy olyan állapotot, minőről addig csakugyan nem volt fogalmam, a legszánandóbb nyomort, a halvány szükséget, az elkeseredés inséges búbánatát.

A ház külsőleg jómódú paraszt gazda háza, látszott, hogy itt valaha béke honolt, a szorgalom munkálkodott, az elégedés virult.

Bementem a szobába. A rekedt, fullasztó hőség megcsapá a mellemet, a bűzös lég fojtani kezdett, forgott körültem a világ, elszédültem; — leültem egy lócára, kértem egy ital vizet, ez könnyített bajomon, de nem azon, amit láttam.

Egy halvány, sápadt, csontvázra aszott asszony feküdt az ágyban, mellette veresre pirulva egy kékszemű, tiz-tizenkét éves leányka, hosszú szőke hajjal, forró lázban, koronként iddogált abból a korsóból, melyből én ivám előbb.

Az anya hólyagos himlőben feküdt, leánya mellette forró lázban.

A szoba egyik szegletében gombolyagba húzódva ült egy legényke, rázta a hideg s

didergett; a néma csendet fogainak vacogása, az anyának hörgése s a lányka sohajai szakíták meg néha-néha.

Az apa a boglya-kemence mellett ülve, két kezében tartá fejét.

A szél süvöltött odakünn, s a havat a betört ablakon keresztűl szórta az ágyban fekvő betegekre.

Uram isten, hát i l y e n á l l a p o t is van?!

András bácsi bekötvén a lovakat az ólba, bejött a szobába, s leült a gazda mellé.

— Hát a másik hol van? — kérdé a gazda.

— Kiküldtem a p o s z t r a!

— Kár volt, — nem jár erre senki!

— Behívom hát! — Kiment s visszajöttek együtt.

Én hallgaték. Nem tudtam szólani, a melegtől kezdettek tagjaim kiolvadni, s éreztem, mint gyorsúl érverésem.

— Nagyon összement kend, édes komám! — szólt András bácsi az igazi részvét és szeretet hangján.

— Megvert minket az úristen!

— De hát hogy? — lelkem komám!

— Ne kérdezze, hiszen látja.

— Látni látom, de szeretném tudni is jóakarója vagyok én komámnak.

A gazda felsohajtott, s rákezdé:

— Legeslegelőször is úgy kezdem, hogy hát idejöttek a *miénkek*, — nem sokan az igaz, mintegy tízen lehettek, jó fiúk voltak, mi szívesen láttuk őket, — az isten még akkor velünk volt, — adtunk, a mi tőlünk telt, s a mi akaratunkból kiettek bennünket. Tudja komám, milyen négy lovam volt, elmentem fuvarba, abból éltem én mindig, a fiam a másik hárommal itthon dolgozott; jó ára volt az *életnek*, szállítgattuk be Aradra. Mikor a miéinket eladtuk, veszegettünk nyereségre; a pénz szépen gyűlt, összeszedtem egy csomó elegyest; a simándi paptól felvettem kölcsön kétszáz forintot, emberségem volt, adott a szavamra. Megfogadtam egy csomó szekerest, szállítottam be a temesvári várba, azt hittem: na most fogtam meg a szerencsét! —, Mert jó áron vették meg, de — *cédulával* fizettek.

A hidegrázta fiú közbeszólt:

— A németnek dolgozott kigyelmed, megverte az isten!

— Ezt anyádtól tanultad, sokszor hallottam már ezt; — tán igaz is. — Eljöttek a németek, összeszedtek mindent, a mi járható állat volt, s behajtották a várba.

A forrólázban fekvő lányka elkezdett pityeregni:

— Elhajtották az én szép üsző bornyúmat,

s megették az én drága kendermagos tyúkomat! . . .

— A barom fejében megint csak cédulát adtak. Nem maradt egyebünk a négy lónál. Szerencsére azokkal oda volt a fiam őrölni a simándi papnak kamatba. Nem volt mit együnk, de volt hitelünk, — a kurticsi zsidó adott, ami csak kellett.

Sándor nem állhatta, hogy közbe ne vágjon:

— Hiszen majd kifizetem én azt kamatostul, ha csak addig élek is!

— Ahogy hazajött a fiam a malomból, felültem a négy ló után, bementem Aradra, megtudni, hogy az a fene cédula ér-e valamit? Elküldtek vele a térparancsnoksághoz; itt azt mondták, hogy a németet élelmezem a temesvári várban, s becsuktak mint espiont, meg hazaárulót. Majd meghasadt a szívem, mert olyan ártatlan voltam, mint a ma született gyermek . . .

Itt elkezdett könyezni.

A hólyagos himlőben haldokló asszony megszólalt, alig érthető hangon:

— Apjok! ha egy almát ehetném, talán meggyógyulnék!

— Honnan vegyem én az almát, fiam mikor még kenyerünk sincs! Egy hete már annak, hogy a szomszéd gányó gédelgeti a lelket bennünk, de már az is elfogyott. Azért

nem kínálhatom meg kigyelmeteket, meg azt az urat semmivel, hogy majd lehull az arcám bőre, nagy szégyenletemben.

Itt nekem fogta el a göıcs a torkomat.

— Hát épen hogy semmijök nincs komáméknak?

— Nincs nekünk annyi, mint a tenyeremen.

— Sándor! nyergeld meg a méltóságos úr lovát, az nincs úgy kiállva, — hej de jó vére van annak a kis lónak, — tudom Mácsáról került.

— Honnan tudja, András bácsi? — s honnan ismer maga engem?

— Ki ne ismerné a bujdosó grófot? — Azt hiszi, másért kiállottuk volna ezt az éjszakát? — Még az édes apámat is ott hagytam volna!

Olyan jól esett ez nekem! . . .

— De hát hova ment volna András bácsi?

— Vissza a kunágotai tanyára.

— Hiszen ott volt a német.

— Nem ismeri az a parasztembert! — S folytatá: Sándor, ülj csak fel a kis tarkára. Ki áll most itt a legjobban? — A gazda egy nevet mondott.

— Na hát eredj oda, — de kíméld a lovat. Mondjad, hogy a »Sándor emberei« vagyunk, isten nevében kérünk, — számlálni

kezde bennünket, heten valánk, — tizenkét emberre egy kevés falni valót. Mondd meg azt is, hogy ha valami hiba lesz, az isten legyen irgalmas és kegyelmes nekik! — Hol is hagyta el, komám?

Sándor kiment, — a gazda gondolkodott.

— Igen! az aradi tömlöcnél. — Hát biz engemet, édes komám, bezártak, aztán valami bírák eleibe állítottak, úgy hítták őket, hogy: vérbírók. Kiderült az én ártatlanságom, visszaadták a cédulát s azt mondták, majd hasznát vehetem, ha meglágyul a világ. Hiszen meglágyult már elégségesképen, de ott eszi a pondró a cédulát, meg a magyart! — Hazajöttem gyalog, mert a fiam haza hozta a lovakat, eljárogattam fuvarba ismét, s csak éldegéltünk szegényesen.

— Hol van most a négy ló?

— Apjok! nem adja kigyelmed azt az almát? — kérdé megint halk hangon a beteg asszony.

Alig vártam, hogy vége legyen a történetnek.

Kis szünet után folytatá:

— Elég az hozzá, elment a fiam fuvarba, s nem jött többet vissza sem a fiam, sem a négy ló. Azt mondják, hogy elvitték a muszkák.

A kis szőke kék szemű, hosszú hajú lány sírni kezdett.

Nem állhattam tovább, kimentem a szabadba.

* * *

Havazott; a hideg szél fújt, el voltam gyöngülve, alig álltam lábaimon. Éhes voltam, homályosodni kezdett az idő; kínzott a gondolat, hová hajtom le éjjelre bús fejemet, s hová fogok indulni holnap? . . . .

A gazda kijött, s hívott, menjek be. Bocsánatot kért, hogy ők olyan szegények, — de hát az isten akarata ellen nem tehet az ember.

Bementünk s beszélgeténk.

— Hol vannak azok a cédulák, — kérdém, — melyeket a temesvári várból kapott?

— De hát minek?

— Megpróbálom, ha valahogy ki tudnám fizettetni, mert az effélét utólagosan is ki szokták fizetni.

Gyanusan végignézve rajtam, kérdé:

— Hát az úr nem futó ember?

— Az vagyok.

— Akkor hogy fizettetheti ki nekem? Összeköttetésben van a temesvári várral? S ha igen, hát miért bujdosik.

— A dolog egyszerű. Csernovics Péter úr nekem jó barátom, átadom neki, a többi az ő dolga.

Emberem arca kiderült; öröm villámlott szemeiből, s a remény mosolya futott át ajkain; — Megfogta kezemet s elkezdte csókolni.

— Az isten hozta a házunkba! Csernovics ő méltósága mindent kicsinálhat, — ha ő akarja, kifizetnek; akkor aztán semmi baj. Csak a fiam, csak a fiam!

A szőke kis lány megszólalt:

— Hazajön az, édes jó apám, sokszor megálmodtam én azt. Meglátja, édes apám, hogy hazajön.

A mestergerenda hézaga közül elővett egy kendőt, abba voltak bekötve a cédulák, megnézte, megszámlálta őket, s átadta nekem.

— Itt van, uram, mindenünk!

Utóbb Belgrádban, Péter urtól kaptam levelet, melyben többek közt tudatja, hogy célt ér a cédulákkal.

Szekér állt meg a ház előtt; felriadánk: hát ez mi? — Sándor lépett be.

— Verjen meg a csuda, de megijesztesz, — hát te kocsin jársz, mint egy aranygalléros német! — mondá András bácsi.

— Úgy ám! — Hej de nyálkás az út! — alig tudtam ide jönni; nem megyünk ám

arra vissza, — megkerülöm majd az ökörjárás felé.

— Te tolvaj! Te már ettél!

— Úgy ám!

— Meg ittál is, ugy-e?

— Úgy ám!

— De hát beszélj már!

— Kell is arra sok szó. Hát azt mondták ott, ahol voltam, hogy oda jőjjenek, van ott minden, — aztán szívesen látják, ismerik a grófot. Erdélyből is vannak ott, az is gróf ám, ilyen takaros ni, mint a miénk. De nem olyan szótalan; beszél ám a'! — Azt mondta, hogy gondot visel a kis tarkára, meg hogy jjőjünk hamar.

— Hogy hívják azt a grófot? — kérdém.

— Olyan bibliás neve van annak.

— Nem gróf Bethlen?

— Rittig, az ám, épen Betlehem! — Jól él az ott; még papirosból szíjja, — milyen füstje van, tudja, mint a tömjén. Aztán kigyelmeteknek is hoztam egy fél ürüt, meg egy egész kenyeret.

A szerencse kezdett bekopogtatni az elhagyatott házba.

Elbúcsúzánk. A szőke kis lány markába nyomtam négy ezüst huszast, — ez volt dáriusi kincsem. — Nem akarták elfogadni, végre

engedtek rábeszélésemnek, s nagy áldások közt elindulánk.

Hova? — merre?!...

* * *

A két lovat a saroglyához kötötték, — Sándor hajtá a lovakat, keményen be volt rugva, danolgatott s ütötte lovait.

— Te, — mondá András bácsi, — ha ok nélkül vered azt a jószágot, úgy beteremtelek abba a pocsolyába, hogy ruca lesz belőled!

— Nincs olyan!

— De lesz ám mindjárt! — Hanem mondd csak hova viszel?

— Hát tudom is én? — jó helyre! — Nem látja kend, hogy részeg vagyok, még pediglen bortól, — az ám, bortól! rég nem esett ez meg rajtam. Kigyelmed is rég csinálta már ezt, ugy-e? — s elkezdett mindenféle bolondokat össze-vissza beszélni.

E közben elaludtam, félálomban hallám szája kelepelését, s csakis mikor nagyokat zökkent a szekér, ébredtem fel egypár percre. — Besötétült egészen, a lovak cammogva haladtak. András bácsi elveszté türelmét, nagyot káromkodott, akkorát, hogy felébredtem rá.

— Ha ez a részeg bitang elveszti az utat, agyonütöm!

— Hát miféle futó-ember kigyelmed, — látja, maga sem tudja a mesterséget, nem látja-e azt a tüzet? — Azt nekünk gyujtották.

— Az ám, — hajts csak neki!

— E hen! majd a nyáron, szilvaéréskor! ott az ér, — előtte oldalba kell azt venni.

A kutyák ugatását hallottuk, a tűz közelben világított, végre megérkezénk.

— Hol és kinél vagyunk?

* * *

A tűz világa mellett ráismertem a Szalbeck-tanyára az iratosi pusztán.

— Miért nem mondtad, bikfic, hogy a Szalbek-tanyára hozol?

— Hájszen nekem azt mondták, hogy Jaki.

— Ha azt mondtad volna is, hogy Jaki, hát én tudtam volna; ismerem én itt a gazdát is.

— Hát aztán mi haszna lett volna kigyelmednek belőle? — jegyzé meg Sándor.

Behajtánk az udvarra. — Nagy örömmel vártak, úgy, mint a tékozló fiút, kiért levágták a kövér borjút. Meleg szoba, terített asztal, kivilágítás al giorno, török dohány és szivarfüst, a kandallóban tűz, támlaszékek s mellettök olyan, amire az ember a lábait fel-

teszi, — pamlag, diván, alatta szőnyeg, képek a falon, tükör, — belenéztem, rég ideje nem láttam magamat, azt hittem kicseréltek; — egyik szögletben öltöző-asztal, nagy ezüst mosdótállal, hát még mosakodnak is az emberek? Én már szinte elfelejtettem. Szóval mindenütt ázsiai luxus.

A jó öreg Szalbeck örömében úgy forgatta a szemeit, mint a bagoly, ha héját lát. Bethlen Gergely a barátság és pajtásság melegével szorítá kezemet. Bánffy János, ki az Almásy-tanyáról látogatóban volt, előzékenységével kényeztetett.

Szegény Bánffy János! . . . Mily szeszélylyel játszik a végzet némely emberrel! — Nyomasztó körülmények közt szolgált fiatal korában az osztrák hadseregben; elhagyá a cifra nyomorúságot, szükölködött itthon; — később a XI-ik honvédzászlóaljat szervezé, éltető lelke lőn annak, — méltó parancsnoka lőn nekik s ők méltók ő hozzája. Kik és mik voltak a veres-sapkások? Tudja a haza, tapasztalta Bem, megmondhatja Inczédy Samu. A történelem és az elismerés azt mondja: »Le a kalappal a XI-ik honvédzászlóalj előtt!«

Nagybányára neveztetett ki térparancsnoknak, — veretett pénzt, öntetett ágyút, őröltetett puskaport, ruházta, élelmezte sere-

gét. Midőn ott rendbehozott mindent, eljött, s mindenütt legelől harcolt, csak a futásnál hátul. Olyan szép volt a csatában, mint egy lobogó, diadalmaskodó zászló a bevett vár felett. Megkímélte a halál a harcmezőkön, azért, hogy minekutána szabaddá lett, s rokonai megnyiták előtte szivöket, erszényöket: — egy torkán akadt csirkecsont ölje meg.

De tán jobb volt az akkor úgy!

Nem láttam életemben két olyan jóbarátot, olyan ellentétes jelleggel, mint Bánffy és Bethlen, s mégis rajongással szerették, becsülték egymást, holott örökösen civódtak, gúnyolódtak egymással. — Bánffy komoly, gondolkozó, számító, megfontoló, szótalan katona volt, — Bethlen épen az ellenkező. Sokat nevettünk rajtok; ha együtt voltunk, s valamelyikök kiment a szobából, el nem maradhatott, hogy Bethlen ne mondja: — mi már előre tudtuk — »Megmondtam a cigánynak! mert mindig ágál a phlegmájával, — de azért az első katona a bakák közt!« — Bánffy többnyire azt mondá: »Tűzbe hoztam az öreget, úgy pökdösött, mint egy vadmacska, — meg látjátok, dühében öli meg magát, mert mindig Rolando Furiozo!«

Semmivel sem szokik, barátkozik meg az ember hamarább, mint a jóval, a kiállott

rosz után — és semmit sem feled el könnyebben, mint a szenvedést és fáradalmakat, a kényelemben.

Kimelegedve, jóllakva, szóbeszéd közt asztal körül, bor mellett, szivart szíva, oda sem hederítettem a mult éjelnek, — mintha nem is rajtam történt volna. Csak midőn ülőhelyemből fel akartam kelni, visszaestem székembe, nem tudtam mozdulni.

Jó Bethlen Gergely segítségemre jött, sajnált és nevetett:

— Kell-e futó-betyárság?

Bánffy megjegyzé: — Kár volt ribillálni!

Én meg énekelni kezdtem: Jaj csak az ágyba! csak az ágyba!

* * *

Lefekvém, s az álom agyonütött; az a valódi álom, mikor az ember kifáradva, kimerülve, elevenen meghal, csak a vér kering, a test meleg, a szív dobog, az ész álmodik, de minden egyéb meghalt.

Dél felé ébredtem fel. Bethlen Gergely szobámba jött, s azzal a túlságos, — tán nem helytelen kifejezésem, ha azt mondom: asszonyias — jósággal, mely neki sajátja volt, kérdé:

— Hogy vagy?

— Kutyabajom!

— A fiúk el akarnak menni, csak téged várnak hogy felkelj; — el akarnak búcsúzni tőled. — Bejöhetnek-e?

— Várj csak! Van-e pénzed?

— »Ismeretlen a regimentnél!« — nincsen! — Nevettünk a nyomorúságunkon.

— Kérd be Jaki bácsit!

Pár perc mulva mindhárman bejöttek, kérdezősködtek mindenről, mi engem érdekelt; — végre Jaki bácsi rájött a nervusra:

— Van-e pénzed?

— Van!

Jaki bácsi akkorát fordított a szemén, hogy felakadt; megijedtem, hogy baj éri a meglepetés és bámulattól. Kérdé:

— Mennyi?

— Kétszáz forint — Kossuth-bankóban.

Jaki bácsinak a szemei helyre fordultak, — de karjait leereszté.

— Mennyire van szükséged?

— Harminc forintra.

— Ötvennél kevesebbet nem szoktam kölcsönözni; — s kivett és átadott öt darab tizest.

Fel akartam kelni, de tagjaim megtagadták a szolgálatot.

— Egy kérésem van Jaki bácsihoz.

— Mondjad.

— Engedje meg, hogy ma itt maradjak az ágyban, — nem mehetek tovább, holnap aztán ellábolok.

— Addig, ameddig tetszik, csak baj ne érjen.

— Nem ér engemet már semmi; túl vagyunk rajta.

Meggörbedve, nagynehezen kivánszorogtam az előszobába, felhivattam két kisérőmet, megköszöném szivességöket, — érzékenyen búcsúztunk el egymástól.

Tiz-tiz forintot akartam adni nekik, nem fogadták el.

András bácsi vitte a szót, s azt mondá:

— Rózsa Sándor parancsolta nekünk, hogy ügyeljünk, hogy a méltóságos úrral hiba ne legyen. Különben is akármelyik cimboráért megtettük volna amit tettünk, — ez a mesterséghez tartozik. Novák úr sok jóval van hozzánk, a szegény ember odafordul, ahonnan vár, s fizet amint lehet; — nekünk pénz nem kell, nem azért cselekedtük; hanem ha valami fegyverfélét kaphatnánk, az jó volna, mert hát erre nagy szükségünk van, — nehéz ám, csak így ni, puszta kézzel csinálni.

— Na hát tudja mit, András bácsi, de úgy legyen ám. amint mondom, mert pusztá-

ban nem szeretek beszélni, itt van negyven forint, ezzel tegyen úgy, amint gondolja, — mindennek meg van a maga módja; használják az én jóvoltomból.

— Úgy lesz, uram.

— Most már mehetnek, – az isten áldja meg!

— Áldja meg az úristen! — s mindketten szomorúan távozának.

* * *

A tágas nappali szobában, mely egyszersmind ebédlő is volt, a dívánra ágyat vetettek számomra. Jaki bácsinak figyelme annyira ment, hogy fürdőt készíttetett. Megközelítő fogalmam se volt arról, mily jótékonyan hat az ellankadt, kifáradt, elbágyadt, kimerült testre a meleg víz. Kikelve a fürdőből, ujjá születtem, s minden testi bajom a fürdőkádban maradt.

Fel akartam öltözni, — Jaki bácsi nem engedte.

— Feküdj le arra a dívánra! — s valami jószagú portékával végig kenetett. Mondtam már, mindenben ázsiai luxus volt.

Bethlen, Bánffy s Jaki bácsi a diván körül ültek, a kandallóban égett a tűz, füstölt a csibuk meg a szivar, a szilvóriumos üveg

rendre járta, s kortyintottunk nagyokat. Beszéltünk a múltak dicsőségeiről, ütöttük a muszkát s a németet.

Ha ez így tarthatott volna örökösen!

Bánffy, kiben legtöbb józan ész s legkevesebb költői ábránd volt, azt kérdi:

— Mit fogsz már most csinálni? Hová mégysz?

Kiábrándultunk s elgondolkodánk.

— Én, mondám, holnap reggel megyek Macsára s onnan Aradra.

— Mit csinálsz te Aradon? — kérdé szemeit forgatva Jaki bácsi.

— Bemegyek a várba s azt mondom: h i c s u m!

— Tán csak nem dühödtél meg! — mondja Bethlen.

— De hát mit csináljak itt künn? — Felcsapjak futó betyárnak? Elég volt abból egy éjszaka, kevesebb kínnal kiállom a kötelet. Azután az is meddig tarthat? S ha elfognak, ami valószínű, ott vagyok ahol voltam, kezdjem elől Aradnál? Igy beállok önkénytesnek, amúgy kötéllel fognak el; ha vendégszerető becsületes embernél rejtőzöm, mint most itt Jaki bácsinál, remegek folytonosan, hogy érettem őt is velem viszik, s ráolvassák az öt esztendőt, azért mert megfürösztött, megkenetett, jól tartott, s adott ötven forintot kölcsön.

Gergely pajtás, nincsen ebben logika! Nem jobban voltál te is a várban, mint a báródnál?

— Ne bántsd te az én bárómat, jobban gondomat viseli az nekem, mint a te Novákod; áldott jóféle ember az, holnap viszlek hozzá.

— Akkor ma ne igyál, tartsd magad holnapra! — mondja Bánffy.

— Hát úgy vagyunk, szomjas hazafi?

— Nagy mértékben!

— Gergely barátunknak nem tetszett ez a beszélgetés, másra forditá, — a lovakra.

Jaki bácsi elkezdte a lovait dicsérni; ebben utólérhetetlen nagyságra emelkedett; a hyppopoémában akkora költőt nem ismertem.

Vele történt ez az adoma: Volt két táltosa, nagyok, soványak, rokkantak. A zsidó kupec kérdi: mi az áruk? — Ezer forint! — Ennek a két lónak az ára ezer forint? — jegyzé meg bámulva a Jordán. — Annyi és egy krajcárral sem olcsóbb, mert hát ez nem olyan ló, mint ahogy maga gondolja; nézze, — órájára tekintve — most egy óra, befogatom ezt a két lovat, s három órakor maga Aradon van. Jaki bácsi itt várta a hatást s leste a zsidó bámulatát. — Nagyságos uram! mit csináljak én három órakor Aradon? Nincsen nekem semmi dolgom három órakor Ara-

don; de mivelhogy már épen benne vagyunk a hármas számban, adok értök háromszáz forintot. Jaki bácsi le volt főzve.

Evés, ivás, beszélgetés közt eltelt a nap, beállt az éjjel, nem tudtam aludni, mindenféle iromba gondolatok, határozatlan formában repkedtek agyamban; nem volt az álom, de valóság sem volt, alig vártam, hogy megvirradjon.

Virradat előtt szobámba nyit Bánffy, égő gyertyával kezében, s ágyam szélére ül.

— Nem tudtam aludni, látom te sem alszol, — azt akarom tudni, komoly szándékod neked visszamenni az aradi várba?

— Az!

— Lásd, én ritkán tanácsolok, nem természetem prókátoroskodni, de most neked határozottan azt mondom: n e m e n j! Menj Csernovicshoz, ülj ott pár napot, onnan találjatok módot, vagy külföldre menekülni, vagy menj Szathmármegyébe, ott nem fognak üldözni mindaddig, mig meg nem tudják, hogy ott tartózkodol. Időt nyersz; akinek ideje van élete van. Szathmárban téged mindenki szeret, mindenki ismer, a menekültek nagyrésze ott bujkál. Szégyen, gyalázat lenne, ha olyan ember, mint te, nem birna annyi életrevalósággal, hogy magán segíteni tudjon. Útlevelet szereznek, Galicián át külföldre menekülhetsz.

— De én nem akarok menekülni! meguntam ezt az . . .

— Ezt az életet, ezt akarod mondani ugy-e, s azt hiszed ezt te találtad fel? — Azt hiszed más nem úgy van vele? Azt hiszed, nem utáltam meg én is mindent, az embereket, magamat, a viszonyokat, melyekben élni vagyunk kénytelenek. De a kötelesség, becsület s a hazaszeretet azt parancsolja, hogy élj, szenvedj, és remélj!

— Remélni, de hát miben?

— A jövendőben! — Azért, hogy egy tizennyolc éves gyermekkel egy darab papirosra aláiratták, hogy Magyarország nem létezik: már most azt elnyelte a föld? Azért, hogy egynehány embert felakasztottak s egynehányat agyonlövettek: meggyilkolták vele a nemzet vágyait, érzelmeit? Azért, hogy egynehány szegénylegényt, mert nála nyerget kaptak, halálra itéltettek: azt hiszed, ebben az országban már most többé soha senki nem fog lóra ülni? . . . Olyan igazán, mint ahogy most itt veled beszélek: a jövendő a miénk! Mi az előhaladás katonái vagyunk, az emberiség naponta szemlátomást halad, annak útját állani nem lehet!

— Hát azt hiszed: »lesz még szőlő s lágy kenyér?«

Ezzel a kifejezéssel éltünk mi, aradvári foglyok, e szavakat metszettük fel faragványainkra. Hány ember vigasztalódott e szavakkal:

»Lesz még szőlő s lágy kenyér!«

* * *

Szavamat adtam Bánffy Jánosnak, hogy felhagyok Arad várral s menekülök.

Beszélgetésünk alatt, mely meglehetős hosszúra nyúlt, ránk virradt, s mindenki felkelt a tanyán; felszolgálták a reggelit, s mellé ültünk, vígan folyt a csevegés, a jó és rosz élcelés, a tejeskávé és papramorgó.

— Te, veres filkó! (Mikor magas kegyeiben álltam boldogult Gergely barátomnak, e néven kényeztetett, s nagyon megtisztelő leereszkedése volt, ha leveresfilkózott.) Jösz velem a báróhoz! — A báró, ha jól emlékszem, egy Tomácsek, vagy valami ilyenforma nevü, igen jószívű, vendégszerető, menekülteket rejtegető uri ember volt; — Bethlen Gergely mikor agyondicsérte, azzal végzé:

— Nem mondhatok róla egyebet, csak annyit, hogy nekem valóságos száraz-dajkám.

— Nem megyek, megyek Csernovicshoz.

— S onnan az aradi várba, ugy-e? Szép gondolat! De oda nem eresztelek; amig alat-

tam vagy, nem engedem, hogy bolondokat csinálj. Megigértem az anyádnak, hogy gondom lesz rád! — Akik Bethlent ismerték, tudják, hogy beszéd-közben sokszor úgy felhevült, s oly indulatba jött, hogy alig fékezhette magát.

— Hátra köttetem a kezedet, vasba veretlek, agyonlőlek, de az aradi várba nem mégysz, — te cigány!

— Nem megyek!

— Hova nem mégysz?

— Az aradi várba!

Erre elállt a szava, mert ellenállásra számított.

— Nem mégysz ugy-e, mert félsz tőlem?

— Félek! — Mindnyájan nevetni kezdtünk, végre még Gergely barátom is.

El lőn határozva, hogy Bethlen megy a bárójához, én Péter úrhoz, Bánffy vissza az almási tanyára.

Elbúcsúztunk Jaki bácsitól, felültünk lovainkra, a kapun kivül három különböző irányban távozánk.

— Mondd meg Csernovicsnak, hogy holnapután estére nála leszek.

Az idő szép volt, a kis tarka kipihenve, jóllakva, sebesen haladt.

Tervezni kezdtem menekülésemről; az

ember tervez, az isten végez. S mint Petőfi mondja:

»Elmerengek gondolkodva gyakran,
S nem tudom, hogy mi gondolatom van.«

Megállapodtam abban, hogy Szathmárba megyek, ott vannak az én legjobb pajtásaim, kikkel Bem apó alatt szolgáltam: Jeney Dani, Domahidy Feri, Maróthy Jani, Luzsenszky Lajos, Jékey Móric, s még hányan! Ma is mind élő emberek, s ma is mindnyájan pajtásaim, barátaim, kik ma is szeretettel ragaszkodnak régi barátjokhoz, s híven megőrzék szíveikben a multak emlékeit, az eltünt dicsőséget, a kiállott szenvedéseket.

Eszembe jutott Nagybánya és vidéke, a fernezelyi kohófüst szaga, a borkúti szőlőhegyek, bércen a gesztenye-erdők, a Gutin hava. Az ecsedi láp, sással és náddal tele, mely menhelyet ád a farkasoknak és menekülteknek; Ecsed városával, hol Rákóczy még ma is él a szívekben. A majthényi halom, e gyászszóval: pacificatio! Az Érmelléke, bakatorával s lakói meleg vendégszeretetével. A Szamosköz, gyümölcsfa erdeivel. — az odvas, hol maig is a medve az úr a havason, s az uzsorás zsidó az aljban.

Utólért itthon a honvágy.

Ilyen érzelmek és gondolatok közt érkeztem Csernovics Péter háza elibe.

* * *

A kis tarka megállt, körülnézett, megismerte a helyet, lábaival vakarta a földet, érezte, hogy hazajött; — én is otthon voltam Csernovics Péternél.

A gazdának nem az jutott eszébe, hogy bajt hozhatok a lakába, hanem az, hogy öröm lesz a vendég jöttén házában.

— A savanyúságodat! hol jársz te erre?

— Ide jöttem magához, — nem vagyok-e alkalmatlan?

— Ne okoskodj! Már megint okoskodol!

Bevezetett szobájába.

— Ehetnél, ihatnál? — Mondjad mi kell? — Ejnye de kopott vagy, ecsém!

— Az én, kivül, belül.

— Semmi baj! Majd megdrótozunk! Ülj le, vagy nyújtsd végig magad azon a díványon, gyújts rá s mondjad.

Én elkezdtem mondani, s mondtam torkom kiszáradtáig.

Péter úr hol szerette, hol meg a fejét csóválta a histórián.

Beszélgetés közt, thea mellett, hamar

telik az idő; beesteledett,én még mindég mondtam. Elvégre vacsorálni hívtak.

Az ebédlőben egy magas, sovány, sápadt, érdekes arcu fiatal ember, fején fezzel, vonta magára figyelmemet, kit eddig Péter úrnál még nem láttam. Bemutatá őt nekem: Popovics úr, Knicsánin tábornok titkára.

Asztalhoz ülénk; a vendég kedvéért a társalgás ma kivételesen szerbűl folyt, az ételek is a szerb konyha jellegét viselték. Nagy ezüst bográcsokban hordták a szerb káposztát, Cserni György népének mindennapi kenyerét, a csáját, piláfot és khebabot.

A háziúr felém fordulva, németűl mondá:

— Eladtam a négy lovat. Popovics úr vette meg a Knicsánin tábornok számára, s viszi Belgrádba.

— A lovak ugyan meg vannak véve, de hogyan viszem el kocsis nélkül? — mondja Popovics úr.

E pillanatban villámgyorsasággal egy gondolat futá át agyamat. Alig vártam, hogy felkeljünk a vacsorától.

Hosszasan ültünk az asztalnál; beszéltek szerbűl s a kucser szó nagyon gyakran fordult elő; végre felkeltünk az asztaltól s jó éjt kívánva távozánk. A folyosón megszólítom Péter urat:

— Egy pár szóm volna magához.

— Menj szobádba, mindjárt jövök; — egy pár jó szivart hozok

Kisvártatva csakugyan jött.

— Na hát mi kell?

— Úgy hallom, a négy ló mellett nincsen kocsis.

— Volna Anton, de a hideg leli, aztán tudod milyen kényes.

— Tudom; a nyúlpecsenyét, ha nincsen megspékelve, nem eszi.

— Na látod, azt a gyáva svábot nem küldhetem azzal a kemény négy lóval.

— Elmegyek én Antonnak, s a nyúlpecsenyében sem válogatok.

— Lásd, isten bizony, mondasz valamit, — szólt egészen felvidulva, — kikapunk a németen! Elvihetitek Gergelyt is magatokkal, reggel küldök utána. Elküldöm ajándékba a szürke hátas lovamat Knicsáninnak, s Gergely kimehet mint lovász.

— De valjon Popovics úr rááll-e?

— Az az én dolgom, — a savanyúságát! — Ezt az ideát szeretem; csak ne okoskodjál, elvégzek én mindent. Jó éjszakát!

* * *

Az éjet álmatlanul töltém. Hogy lesz, mint lesz az én sorsom? — Kocsis-e Knicsanin szerb tábornok szolgálatában Mácsától Belgrádig? vagy menekült az ecsedi lápon? Ki tudom-e vágni magamat, nem fognak-e el? nem visznek-e vissza csúfosan az aradi várba? Popovics úr befogad-e? s ha befogad, nem árul-e el bennünket? s Belgrádban mit fog mondani Knicsanin? Hol kapunk útlevelet? — Ilyen s hasonló össze-vissza gondolatok közt keltem fel.

A komornik, ki rendesen a reggelit hozta, szobámba jön s mondja:

— A méltóságos úr kéreti szobájába, ott fognak reggelizni, Popovics úr már ott van.

Amint bementem, Péter úr örömtől sugárzó arccal mondja németül:

— A dolog el van igazítva, Popovics úr becsületszavát adta, hogy elvisz benneteket Belgrádba.

— Köszönöm, uram, szívességét, — én bízom önben! — s kezemet nyujtám.

— Én köszönöm önnek bizalmát, s legszentebb becsületszavamra igérem, hogy elviszem önöket Belgrádba. Vegye a gróf úr úgy a dolgot, mintha már ott is lenne. Bemegyek Aradra, az Anton útlevelét visáztatom, s gróf Bethlennek szerzek útlevelet. Ajánlólevelem van Knicsánin tábornoktól a császári

katonai főparancsnoksághoz; könnyen fog menni minden, holnapután reggel indulhatunk.

Reggelizés közt meghánytuk-vetettük a dolgot; Popovics elment Aradra; délfelé megérkezett Bethlen Gergely.

Ritka egyéniség volt ezen a világon az én Bethlen Gergely ezredes barátom. Nem minden bokor alatt terem ilyen; a tragicum és comicum úgy változott percenként nála, mint a caméleon hátán a színek. A legszendébb jószívűségből, minden átmenet nélkül, dühbe tört ki.

Bátor mint Bayard, jó mint a Cid, mérges mint Rolando. A legnehezebb dolgokat bámulatos könnyűséggel vitte keresztűl, de ellenben sokszor egy csekély részleten úgy fennakadt, hogy nem bírt cselekedni. Szenvedélyes katona, páratlan lovas, rendkívüli vívó, jó lövő; testgyakorlatokban annyira jártas, hogy bármelyik cirkusnak dísze lett volna. Angol nyeregben, lábain állva, ügetett végig a bécsi Prater hosszú főútján. Örökösen zsémbelt, szidott mindent és mindenkit; de azt olyan kedélyesen tudta tenni, hogy az embernek a lelke örült bele. Érdekesen beszélt, de a történetet nem végezte be. Még itt Mácsán elkezdte nekem beszélni a piskii csatát, — melyben nem vettem részt, s keresztülmentünk Magyarországon, Szerbián, Törökországon, a

Középtengeren, Franciaországon, együtt voltam vele tizennyolc évig az emigratioban, de a piskii ütközet története zárfejezetének végével mai napig is adósom. Beszélt mindenféle nyelveket, tanult folyvást, olvasott örökösen; a hadászatból tudott annyit, mint bármelyik tanár, de ha egy levelet kellett írnia: kétségbe volt esve. Soha rosszat nem mondott senkiről, minden embert védett, de ha méregbe jött, még Kossuthot is, kit rajongással szeretett, lehazaárulózta.

Soha jobbszívű embert nálánál nem ismertem. Bőkezű volt a pazarlásig, jótékony a könnyelműségig, az ingét is leadta volna magáról. — Akárhányszor megtörtént, hogy másért az óráját tette zálogba. — De meg ne mondjátok neki, mert agyonütlek!

Legnemesebb tulajdona volt: odaolvadó, ragaszkodó barátsága s lovagias jelleme; alak a lovagkorból, szép nemes arccal, gyönyörű termettel.

Mint mondám, Bethlen Gergely délfelé megérkezett.

Csernovics elmondta neki a történteket; nagyon örült menekülésünkön s kérdé:

— Mikor megyünk?

— Holnapután jókor reggel.

— Én nem mehetek, — mondá elszomorodva.

— De hát miért? — kérdők elbámulva.

— Sok okom van! Először is nem búcsúztam el a bárótól, most is elhoztam a fésüjét, azt vissza kell vinnem; aztán ott van mindenem.

— De hát mid van ott mindened?

— Majd én itt inventariumot csinálok neked, hogy mim van. Mondom, hogy nem mehetek; el kell búcsúznom a bárótól, meg kell hogy köszönjem szíves jóságát; — aztán ez a fennne fésű zseniroz.

Egymásra néztünk Csernovicscsal, nem tudtuk: nevessünk, mérgelődjünk, vagy mit csináljunk.

— Elküldöm én a lovászt, visszaviszi a fésűt, elbúcsúztat a bárótól, s elhozza mindenedet; — mondja Péter úr nevetve.

— Majd én a te cigány lovászodat küldöm oda követnek?!

— Anglus az, ecsém!

— Akkor nem tud a báróval beszélni. — Elmegyek én, eligazítok mindent, — s holnap délben itt vagyok.

Minden ékesszólásunk hajótörést szenvedett, nem tarthattuk vissza, a fennne fésű zsenirozta. Mennie kellett.

Popovics úr az útlevelekkel visszajött. Engem Anton Wedermayernek, Gergely barátomat Suhajda Ferencnek nevezte a paksus.

Én voltam kocsis, ő meg lovász.

Metamorphosison kellett keresztül mennem. — Le a szakállal, bajusz, haj, szemöldök feketére kenve, bokáig érő hosszú drapszin kabát, óriás rézgombokkal, rajtok a Csernovics-cimer, kék kurta nadrág klappenes csizmával, kokárdás pincser-kalap, szarvasbőr-keztyű.

Meg voltam elégedve külsőmmel, — édes anyám nem ismert volna fel.

Csernovics adott utiköltséget; megigérte, hogy titkárát beküldi szülőimhez s a kapott pénzt elküldi Belgrádba. Úgy is lőn; sőt még azon gyöngéd figyelemmel is viselteték, hogy a kis tarkát, melyen futóbetyárkodtam, apámnak küldte emlékül.

Bethlen Gergely visszajött a bárójától, elvitte hűségesen a fésűt, érzékenyen hálálkodva elbúcsúzott a bárótól s elhozta mindenét, egy zsebkendőbe kötve. Benne volt Julius Caesar kommentárja a galliai háborúról.

Én már sokszor, sokat, jóizűen nevettem, de annyit soha, mint a Gergely barátom uniformirozásán. Csernovicsnál egy egész cseléd-ruhatár volt, — nincsen olyan párisi táncosnő, ki annyi gonddal, műértelemmel válogatta volna ki öltözetét, mint ő a liberiáját. A kék szín nem talált a zölddel, ez meg a sárgával és így tovább. Végre nagy vaju-

dások közt megszületett az equipirung. Mi majd eldőltünk nevettünkben.

Másnap pitymallat előtt felkeltünk, befogtuk a lovakat, Gergely felült a szürkére. Meghatottan búcsúzánk el Csernovicstól. Irányában örök hálánkat vivők magunkkal.

Megkezdődött a második »Hedzsára!«

* * *

Rómában, az arany korban, az Imperator triumphans rabfejedelmektől húzott diadalkocsijában nem állott fel méltóságteljesebben, átmenendő a diadalkapun, mint én fogám kezembe a négy ló gyeplőjét. Megszólítván a két első lovat, azt hivém, hadosztályt vezénylek, — mert hát nagy az embernek az ő szabadsága.

Nem tudom, eszembe jutottak-e Julius Caesarnak ama híres szavai, a felháborodott tenger hullámain hánykódó csolnakon, a megrémült hajóshoz intézve: »Ne félj, Caesart és szerencséjét viszed!« — De annyi bizonyos, hogy hasonló érzelmek közt hajték ki a kapun.

Péter úrnak atyáskodása még a kapun túl is terjedt. Megállítá hatalmas hangjának parancsával a sárban tengelyig sülyedt szekerünket.

Egy pompásan szivárványszínre hímzett, kirózsatulipántozott juhbőr-bundát hozván ki, s azt sajátkezüleg felvetvén szekerünkre, így szólt:

— Ezt vigyétek el, hasznát vehetitek; az örmény azt mondja: Szent György naptól Szent Mihályig vidd el a bundádat, azután csináld amint tetszik. — Alkalmat adott újból hálánk nyilvánítására.

Iratos felé hajtánk, — megálltunk Jaki bácsinál, nem ismert ránk; végre nagy nevetés közt kitalálta a liberiás rebuszt. Aggodalma volt, hogy a kokárdás pincses kalap alatt náthát kapok, s azért egy báránybőr sapkát oktroyált rám; — fel voltam prémezve tökéletesen. Bethlennek dotált egy őzláb-nyelű bicsakot. E bicsaknak van ám aztán igazán históriája! Ennek a bicsaknak a rejtélyén kávéztunk mi Belgrádtól Stambulig, — titkát egész utunkon csakis a drinápolyi borbély lángelméje tudta kitalálni, zsenijének hatalmával, — nyervén tőlünk két findzsa kávét.

Aradon megállás és minden baj nélkül hajtánk keresztül.

A Maroshoz értünk.

»Maros vize folyik csendesen« spitzbe mult, hogy az aradvári Herr major staabs-auditor nem borult keblemre kedvesen.

Mig az ostrom alatt, a kájzerlikek a hidat szétszedték, kompon jártak át rajta, — a kompot hídász-katonák látták el. Odaérkeztünk; a komp a tulsó parton volt, várnunk kellett. Mig ott várakozunk, a város felől pompával és gráciával érkezik Ernst őrnagy törzsauditor, ki a várban létemkor vizsgáló-biróm volt — és az aradvári térparancsnok.

Ernst őrnagy törzsauditor, az idő szerint potens vir volt; ő tartotta a kötélnek egyik végét hatalmas kezében, ítélt és vádolt eleveneket és holtakat. Seik-ül-Izlamja az osztrák militär-kriminal-Gesetz Zendavesztájának, Salamonja a Maria-Theresia-Verordnung thalmudjának, tele epével és sárvizzel, — de mégis jó étvágygyal falta a rebellis magyart, műkertészi szenvedélylyel virágoztatta az akasztófát, s nem rajta múlt, hogy nem lett perennirens. Pöffeszkedő gőggel mi hozzánk, meggörbedve macskaháttal felfelé, gyíklesője helyett a kellner hóna alatti asztalkendőjét látta az ember. Mindig kész apportirozni és aufwartolni a hatalmasoknak, nyiltan és orozva megharapni az elnyomottat. Haynau zsenijének hű tolmácsa.

Ezen kedvelt egyéniség, mint mondám, pompával és grátiával léptetett felénk. Lát-

tára Bethlennel együtt elhalaványodtunk. Gondolám magamban: ha rám ismersz, m e g f ü r d ü n k, s ha lehet, Opheliát csinálok belőled. Mellém simult, fürkészve nézett, s nyájas mosolygással kérdé németül:

— Kiék ezek a lovak?

— Nem tudok uram németül.

Popovics közbeszólt: — A Knicsánin tábornokéi, Csernovics Pétertől vette; — s elmondta mindazt, amit tudni vágyott.

Az őrnagy köszönteté Knicsánin tábornokot, s átadá névjegyét.

A komp partot ért, kihajték belőle szép lassan, — Popovics felült a szekérre, ostort bonték s meglegyintém a gyeplős lovat, egy f u g á v a l át az ostorhegyesre, s haladtunk mint Illés próféta tüzesszekere. Elhaladván a vár alatt, megálltam, s nagyot lélekzék; egymásra néztünk.

— Elhalaványodtál, cigány! — mondja Bethlen.

— Te meg milyen piros voltál, óh magyar! — felelém nevetve.

* * *

Est előtt Temesvárra érkezénk. A gyárvárosba akartunk szállni, nem kaptunk kényelmes helyet, mert hát első a ló, azután az

ember. Felhajtánk a várba, s a »Trombitába« szálltunk. Kifogánk, s bekötők az öt lovat. Csutakolni kezdtük őket; — e közben azt mondja Bethlen:

— Nem szeretem ezt a kvártélyt.

— Magam sem bomlom utána.

— Sok tiszt jár ide, valamelyik ránk ismer, befognak, sokkal roszabb dolgunk lesz itt, mint Aradon volt.

— Menjünk vissza Aradra.

— Te mindig bolondokat beszélsz, sohasem veszesz semmit komolyan.

— Sírjunk hát!

Erre dühbe jött. Ez volt az egyetlen mód, őt elhallgattatni.

Elvégezvén dolgunkat a lovak körül, az ivószobába mentünk vacsorálni. A szomszéd szobában vacsoráltak nagy számmal a tiszt urak, kik közül többekre ráismerénk, különösen egy lovas-ezredbeliekre; ha jól emlékszem, a Savoya-dragonyosok voltak. Vacsora után lefeküdtünk, hosszasan beszélgetének, s többször megetettük a lovakat.

Pitymallatkor talpon valánk, itattunk, abrakoltunk, s vakartunk hűségesen. Vakarás közben Bethlen folytonosan zsémbelt, hogy úgy vakarok, mint egy cigánykocsis egy teénsasszony szolgálatában.

Sohasem volt megelégedve semmivel.

Reggelizés után az istállóba jön Popovics úr s azt mondja:

— Ma itt maradunk, mert Knicsánin tábornok megbízásából sok teendőim vannak. Csak holnap reggel indulunk.

Mi gyanakodni kezdénk, s maradásunkban árulást sejtettünk. Mondhatom, nagyon kellemetlen napot töltöttünk, annyival is inkább, mert elterjedvén a várban azon hir, hogy Knicsánin tábornok milyen pompás öt lovat vett Csernovics Pétertől, ugyanazon lovakat, melyekkel Péter ur Kossuthot Mezőhegyesre vitte, nem tudom már milyen rövid idő alatt, — sereglett a sokaság a lovak látására.

Tábornokok, törzstisztek, szóval az egész katona-náció búcsút járt lovainkhoz, letakartatták, kivezettették, nézték, vizsgálták, hol lépést, hol ügetve kellett velök szaladnom, végre megunván a dicsőséget, mondom Gergelynek:

— Tudod mit? én már nem birom szuszszal a sok trappolást, zárj be az istállóba, eredj két órára sétálni, aztán válts fel.

— Jól mondod; nekem a csizmám sarka már félrement, s ha ezek estig igy kutyagoltatnak, mezitlák maradok. Megnézem a várat, mondják, nagyon szép Montalambert-rendszerre van épitve.

— Tiszteld nevemben, ha látod.

— Kit?

— Montalambertet.

Erre olyan méregbe jött, hogy nem akart elmenni, — végre nagynehezen kibékülénk, rám zárta az ajtót s távozott. Két óra mulva felváltott, s így manöverezénk estig.

Másnap reggel, nagy lelki megnyugtatásunkra, elindulánk. Én ültem a szürkén, Gergely hajtá a lovakat. Dettáig mentünk, mert ott Popovics úrnak dolga volt; korán délután érkezénk meg. Popovics leszállt egy barátjánál, mi a korcsmába — nem fogadó, vagy vendéglő — hajtánk. Itt kaptuk az első leckét, a kocsisság iskolájában.

Elvégezvén dolgunkat, az istálló elébe ültünk, s pipázgattunk csevegve. Hozzánk jön a korcsmáros, s kikérdez: honnan, hová, kitől, kihez, mikor és a többi. — Végre azt kérdi:

— Hány véka zabot az öt lónak?

— Ötöt.

— S mennyi szénát?

— Minden lóra két porciót.

— Nem úgy lesz az. Adok három véka zabot, egyet kiadok maguknak pénzben, egy megmarad nekem. Tiz porció szénával többet

irok fel, s azon osztozunk. A szalmát ingyen, s azt is maguknak irom.

Féltünk, hogy úrra ismer bennünk, s elfogadók az ajánlatot.

Az istálló nagyon rosz állapotban volt; — nagy lyukak az oldalán, a jászol, meg a saroglya leomolva, letörve; — azokat kellett, hogy felépítsük. Gergely dühös volt.

Amint javában abrakolnánk, egy sereg disznó nagy röfögve az udvarba rohan. Gergely szétvetett lábakkal az istálló ajtajában rostálta a zabot. A kandisznó meghallja a rosta hangját, neki röffen Gergelynek, leüti lábairól, a rosta a levegőben kukkra repül, a zab ki belőle a földre, amennyi disznó, az mind neki a zabnak, s volt ott olyan pele-mele, amilyen talán a világteremtése óta se volt. Kaptam a cseberrudat két kézre, s elkezdtem döngetni istenesen a disznókat, mig végre nagynehezen kivágtam barátomat a disznók közül.

A feszes jokey-nadrág a két térdén kettéhasadt. Ennek láttára olyan dühbe jött, hogy féltem, agyonver disznót, korcsmárost, városbirót, plébánost.

A félvilágért nem mertem volna nevetni, — haraptam nyelvemet, dörzsöltem a szemeimet, a nevetési vágy majd megölt.

Végre nagynehezen megjött a hangja. Mélabús hangon mondá:

— Nézd a nadrágomat!

És ezt oly fájdalmas-búsan mondá, mint Lear király, midőn meghalt leánya felett kesereg.

Egész éjen át nem alhatánk. A hideg szél az istálló lyukain keresztül sivítva hasgatá arcunkat, a disznónyáj folytonos movimentóban volt, — hol belénk botlott egy-egy ártány, hol a kandisznó ugrott keresztül rajtunk, hol a szalmát túrták ki fejünk alól. Lámpásunk nem volt, ahogy meggyujtottuk a gyertyát, a szél azonnal kioltá.

Végre nagy későre megvirradt; felkeltünk, útrakészültünk, s elindulánk Pancsova felé.

* *
*

Megérkeztünk Pancsovára; — itt lakott Popovics úr. Udvarába hajtánk, s bekötöttük az öt lovat egy szűk istállóba, hol alig maradt egy kevés hely számunkra. Ágyról szó sem volt; szalmát terítének le, s leheveredtünk a pokrócra. Gergely barátomnak tüdője keresztül levén lőve, az a kellemetes tulajdonsága volt, hogy úgy horkolt, mint egy hyppopotamus; — de sokszor és sokat átkozám e tulaj-

donát, hány álmatlan éjjelemmel fizettem e hármoniáját!

Popovics úrnál, ő nagysága neje, egy fürge, tűzről pattant, piros pozsgás menyecske volt a házi úr; életrevaló, ügyes, rendes, tiszta gazdasszony; rendben volt ott minden, de kiváltképen Popovics úr. Első pillanatra láttuk, hogy ki viseli a háznál a nadrágot, s mondhatom úgy viselte, hogy nekünk is imponált.

Egy szolgálót tartottak; Popovicsné sütött, főzött s rendezett mindent. Lejött hozzánk az istállóba, megnézte a lovakat, s úgy parancsolt nekünk, mintha szolgálatában lettünk volna. Különösen engem szemelt ki adjutánsának, — amint látta, hogy nem vagyok a lovakkal elfoglalva:

— Édes Anton, — mondá németül, — jőjjön, vágjon egy kevés fát, s ha elvégezte, lesz szíves ugy-e, hoz egy korsó vizet a kútról?

A becsületes Popovics ezt nagyon szégyenlette, de nem merte megmondani, kik vagyunk. Néha-néha annyit kockáztatott, hogy: a nagy urak kocsisai nincsenek hozzászokva a favágáshoz és vizhordáshoz.

Mikor a felesége elől megszökhetett, bejött hozzánk az istállóba, kabátja alá rejtve egy-egy üveg bort hozott, azt takarosan el-

dugta a szalma közé, s szép csendesen távozott.

Több napon keresztül tartott ez így. Kezdtem beleszokni a favágásba és vízhordásba. — Egy reggel bejön Popovics úr s azt mondja:

— Knicsánin tábornoktól kaptam levelet, igen örvend a lovaknak, nagyon megtisztelve érzi magát, hogy Csernovics Péter ő méltósága megemlékezett róla, s emlékbe küld neki egy hátaslovat. De neki most valami katonaügyben az ország belsejébe kell mennie, oda lesz tiz-tizenkét napig, — addig kér, hogy tartsam itt a lovakat, s küld — nem tudta szegény jó ember hogyan mondja, végre kisüté nagy diplomatikus hangon — a kocsisoknak tiz aranyat, addig is, míg Belgrádban majd többel megjutalmazhatja. — De már most mit csinálunk?

— Mit csinálunk? — Hát vasaltatunk, takarítjuk a lovakat, vágjuk a fát, hordjuk a vizet, — kérünk egy kocsit valahonnan kölcsön, s elviszszük a nagyságos asszonyt minden második nap kocsikázni; — a lovaknak úgy is járni kell.

Nagy követ emeltem le e szavakkal a jó ember szivéről.

— Nem haragszik-e a sok favágásért?

— Mindig elpirulok, mikor látom a két korsóval az utcán.

— De hát miért? — Nagyobb szolgálatot tesz ön nekünk, mint mi azt a favágással s vizhordással lerovhatnánk.

Popovics úr meg volt nyugtatva.

Ebédre bort és pecsenyét kaptunk. Ebéd után ő nagysága egy levelet ad át nekem:

— Édes Anton, menjen el ezzel a levéllel a sóperceptornéhoz, a kocsiját kéretem, — mondja maga is, hogy őt is, leányát is elviszszük kocsikázni.

A kocsizás által megnyertem mind Popovicsné, mind a perceptorné magas kegyét; naponta kijárt a pálinka, bor, meg a pecsenye; — a perceptorné koronként egy-egy ezüst huszast is csúsztatott a markomba.

Vasaltatni kellett mind az öt lovat egyszerre. Csakis az tudja, mit tesz tizenhat markos lovat vasaltatni, aki próbálta. Elkezdtük reggel, s alkonyatkor végeztük. Az ostorhegyessel három óránál tovább kinlódtunk; nem állta a vasalást; pipát tettünk az orrára, lekötöttük a fejét, hátba rugott egypárszor, Gergelyt úgy lökte be az istállóba, hogy a jászoly alá bukott, összegyült fél Pancsova, — le kellett húznunk a földre, csak úgy boldogultunk vele nagynehezen.

Ki voltunk merülve, elfáradva, megtörve,

derekunk úgy fájt, hogy nem tudtuk kiegyenesíteni, az étel nem kellett, lefekvénk.

— Nehéz mesterség a kocsisság! —

— De szép!

* * *

Popovics úr házához közel volt a korcsma, oda járogattunk borozgatni; ismerkedtünk és nyájaskodtunk. Istenem, milyen kompánia!

Egy sikkasztásért kasszirozott granicsár hadnagy, nagy katona; Stratimirovics Jócó bámulója, pánszláv mind halálig. A magyart nem utálja, mert szláv faj, csakhogy nem tudják, s a kik tudják, nem akarják mondani. Egyenes, pockos, vastag alak, nagy, széles pofaszakállal, kékbe vágó violaszín orral, kopaszsága a nyakacsigájáról felfelé fésült haj alá rejtőzik, kurta vastag nyak, a gutaütés prófétája; sonkalábak, kurta kar, széles, vastag ujjakkal, a baromiság prototypusa. Szenvedélye: a kártya, s a rum theával.

Egy hős borbély, »kirurgus úr« álnév alatt, demokrata, költő s játszik a guzlán. Csak jó barátjait borotválja szívességből és titokban; nem sokat ád a nemzetiségre, ő az egyenlőség embere, csakis azt kell megszüntetni, hogy »a nagy hal meg ne egye a kis

halat« ; — látja ő azt a Dunában, hogy mi történik a világon. Sápadt, hosszú, vékony alak, — arca, nyaka, keze tele májfoltokkal, költői szellemülés, nagy kék szemeiben költői ábránd; nagy sárga lófogak, szenvedélye a természet és halászat, megénekelte a Dunát. Minden csatában jelen volt, s többnyire ő nyerte meg az ütközeteket. Nem szolgált ugyan karddal, de kötözte a sebesülteket.

Egy ismeretlen nagyság, senki sem tudta, hogy ki és mi, ő maga tán még legkevésbbé. Bethlen Gergely úgy hívta, hogy »a B o r z« és ez nagyon talált. Kenyérkeresete a j á t é k; görög a kártyán, kozák minden játékban; politikai hitvallása a makk, zöld, veres és sárga, de azért roppantul szeretett politizálni. Sütötte elevenen a magyart, de azért a németet sem kimélte; imádta a »h á r o m e g y e s ü l t k i r á l y s á g o t« egész a makk-kétszemig; a V o j v o d i n á r ó l nem tartott semmit, ez német m i s c h u n g; Bach csak paklizik a szlávokkal. Hanem keresztül látnak a kártyáján, s a koppantóval az asztalhoz szegezik a kezét.

D i m i t r á t y i n a k hivták, s a fél szemén hályog volt. Több nyelven beszélt, Görögországban született, Moldvában keresztelkedett, Bukarestben tanult, cukrász-segéd volt Stambulban, s a legjobb r á h á t - l u k u m á t ő készíté; mint urasági kurir járt Londonban,

Párisban, magior-domo volt Bibeskunál; Zágrábban vendéglőt tartott, de megkoppasztván a bánusz öcscsét, bezáratták kártyabarlangját. Obrenovicsnál asztalterítő volt, de elzálogosítván az ezüstneműt, Magyarországba szökött; Eszéken elvette a sánckáplár leányát s vérszípó kereskedést nyitott, en gros szállította a nadályt Franciaországba. de kiütött a forradalom, neje megszökött egy rukávina-baka őrmesterrel. Markotányos lett a Joánnovics táborában; itt elfogták a magyarok; Székesfehérvárra került, ott beállt a püspökhez kertésznek, s katholizált. Lekerült az alföldre, a misericordiánusoknál Egerben frater volt, s készítette az egri vizet. Végre Ceodajeff orosz tábornoknál volt komornyik, s onnan visszajött a Bánátba. Remélte, hogy kinevezik beamternek, s nem hagyott fel a reménynyel, hogy még Bezirker lehet belőle.

Soha ennyiféle fából faragott embert nem ismertem. Éles tekintetével belátott az emberbe, ő volt az egyetlen, aki kételkedett kocssisságunkban. Mi kerültük, de mindig mellénk furakodott. A korcsmában meg volt szokott helye: egy szegletben a hosszú asztalnál, s ha valaki helyét elfoglalta, morgott, mint a kutya vackáért. Örökösen kártyázott; pénzbe, potyára, ahogy jött, s ha nem volt

kivel, makaózott egyedül. Történetét, csalásait, lopásait, a legnagyobb cynismussal beszélte el, s oktatott minket, fiatalabb embereket, a jóban.

Egy este hozzánk jön a borz az istállóba s azt mondja szláv magyarsággal:

— Én tudom, hogy az urak nem kocsisok. A mai világban mindenki úgy segít magán, ahogy lehet. Az urak személyleirása megérkezett az idevaló policiához, de nem talál, — engem bíztak meg, hogy leskelődjem az urak körül. Adjanak nekem husz forintot, s úgy félrevezetem őket, hogy soha nyomukba nem jönnek. Popovics úrnak ne szóljanak semmit, mert megijed, elveszti a fejét, s baj lesz.

Mi váltig szabadkoztunk, hogy így meg amúgy, ilyen meg amolyan kocsisok vagyunk; nem tágított.

— Gróf úr kérem, ne tessék fárasztani magát! — Én urak közt nőttem fel, — tudom mi az úr. Azt eltanulni, vagy utánozni nem lehet.

Átható tekintetével szemünkbe nézett, s valóban magnetizált. Úgy szerettem volna pofon oktroyálni, de nem mertem.

— Lássák, kérem, midőn először ebben a liberiában volt szerencsém önöket látni, első pillanatra tudtam, hogy nem azok, a kiknek látszanak.

— De honnan? — kérdi Bethlen.

— Először is, kocsisnak nincsen fehér nyaka. Mikor a gróf úr — Bethlenhez szólva — iszik, a kis ujját meggörbíti; hol látott kocsistól olyat? — S mikor a papiros-szivarkákat készíti, szívja és ujjai közé veszi, csak a vak nem látja, hogy úr. — Hizelkedve felém fordult: — Már a gróf úr parasztosabb, vagy jobban játsza a kocsist, de egy alkalommal a Szent-György arany medaillon kilátszott az inge alól, olyat meg kocsis sohasem visel.

Elhalt bennünk a szó. Nem tagadtuk állapotunkat tovább. — Bethlen azt kérdi:

— Nem ád-e fel az úr minket?

Hideg cynismussal felelé: — Nincsen érdekemben, gróf úr! Nekem azért egy fillérrel sem adnának többet. Három huszast kapok naponta így is. — A grófok adnak nekem húsz forintot, ha szerencsésen kimenekülnek, adnak annyit, a mennyit adhatnak. Ha érdekemben lett volna, első szóra feljelenthettem volna önöket, s most már Aradon lennének.

— Mondja, mit tegyünk?

— Üljenek csendesen, én őrködni fogok a grófok felett. — Nem megyünk át egy pohár borra?

Átnéztünk a korcsmába.

* * *

Több nap telt el folytonos nyugtalanságban; a »b o r z« iránti bizalmunk nem volt határtalan. Kivittük ő nagyságát, a perceptornét s leányát kocsizni, vágtuk a fát, hordtuk a vizet, — s átjártunk »b o r i n n y a.«

A »b o r z« napról-napra kegyesebb volt irántunk, — fizettük a vacsoráját, Gergely kártyázott vele, s tanított p á k l i z n i.

Kezdtük megszokni az állapotot; az ember utóvégre mindent megszokik.

Egy reggel hozzánk jön a »b o r z« s azt mondja:

— Knicsánin tábornok tegnapelőtt este visszajött Belgrádba, az urak alkalmasint holnap átmennnek. A Duna nagy, de azért át lehet evezni. Ha segítség kell, vigyenek engemet, értek a lóhoz, legalább kapok egypár forintot.

Alig távozott a »b o r z«, Popovics úr mondá el azt, amit már tudtunk. Készülénk az útra. A szekeret Pancsován hagyók, vezetéken vittük felhámozva lovainkat a Duna partjáig; nagynehezen beszállottunk a hajóba, minden készen volt az indulásra.

Popovicsné a partig kisérte férjét, s midőn megköszöntük szívességét, kezet csókolánk s elbúcsúzánk a jó asszonytól, férje azt mondta:

— Riza! — gróf Teleki, gróf Bethlen ezredes urak, a te favágóid és vízhordóid.

Ennél mulatságosabb jelenetet nem igen láttam.

Szegény jó asszony, nem tudta mit mondjon, — nem akarta hinni. Kérte az engedelmet, szidta a férjét, kért, menjünk vissza legalább egy ebédre, sírt, nevetett, végre átölelt s össze-vissza csókolt. — Érzékenyen vettünk tőle búcsút.

* * *

Átkeltünk a Dunán.

Szerb földön valánk.

Most már igazán e m i g r á n s o k.

Kezdődött a harmadik »H e d z s i r a!«

* * *

Huszonhét év telt el, — egy vén ember életének fele. Sok víz lefolyt azóta a szőke Dunán. Hányszor háborodott fel és csilapult le a tenger, s mik nem történtek az emberiség történetében.

Örökös, végtelen, kifogyhatatlan élet-halál harca az előhaladásnak a hátramaradás ellen. Isten, a sátánnal szemben.

Magyarország megfojtva, — a francia köztársaság orozva meggyilkolva. A krimi

hadjárat, Szebasztopol bevételénél meggyalázva az orosz, s még jobban az angol, az államcsiny-bajazzoja által. Orsini bombái a Lepelletier-utcában, John Braun az akasztófán; Montebello, Palestro, Turbigo, Magenta, Marignan, Solferino! Az olasz-egység s a pápakirály lekoronázása. Éjszak a Dél ellen s a rabszolgák emberisítése. John Braun diadala a kötelen. Aspromonte, Garibaldi sántán! Bismarck az előtéren, Sadowa s a florisdorfi lager. Lissa és Custozza után betáblázása Velencének, kucséber-diadal Nabresinától Messináig. Mexico s a becsületes Miksa halála. Vittorio Emanuele Romában. — — A contumáciált Andrássy Pesten, nagy vígság és dáridó, Lónyay a gazda, könyökig mind tejfel. Horváth úr cultur-kaptára húzza Verbőczyt; pénz van elég, — vigadj magyar és consortiálj, az országnak van bölcse! — Wörth, Sedán! — A purcinella vason, szeptember 24-dike, a köztársaság feltámadása! »Fügung Gottes!« — Metz, hős Bazainnel, a commune absynth-től részegen. Thiers Lafferiereben, Lulu Albionban, V. Henrik az isten kegyelmében, a párisi gróf a börzén.

És mi?!.... »Megnyertünk mindent!?!« s — — »leszállítottuk az adót!?!«...
